

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Josef Paták

Venkov a válka. Rekruti z třeboňského panství v habsburské armádě na počátku 18. století

War and Countryside. Recruits from the Třeboň Dominion in the Habsburg
Army at the Beginning of the 18th Century

Praha 2018

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. srpna 2018

Josef Paták

Klíčová slova (česky)

habsburská armáda; panství Třeboň; patrimoniální správa; poddanské obyvatelstvo; raný novověk; rekruti; válečné konflikty; verbování

Klíčová slova (anglicky):

Habsburg army; Třeboň dominion; patrimonial administration; subject population; early modern age; recruits; armed conflicts; recruitment

Abstrakt (česky)

Raně novověká stálá armáda a venkovské prostředí spolu byly spojeny hustou sítí vztahů a předivem vlivů, které se navenek promítaly do několika odlišných rovin. Velmi důležitou složkou vzájemné interakce byla personální provázanost, která byla dána prostou skutečností, že venkovští poddaní tvořili významnou část živé síly, která sloužila, nasazovala své životy a umírala v řadách raně novověkých vojsk. Právě problematika rekrutů a verbování mezi venkovskou populací je tématem této práce, která si klade dva základní cíle. Prvním z nich je poznání způsobů a postupů, s jejichž pomocí vyřizovala vojenskou agendu patrimoniální správa. Druhým pak hledání konkrétních osob, které do armády vstoupily, a přiblížení jejich životní situace, rodinného zázemí a sociálního postavení, jakož i jejich srovnání s poddanými, kteří si vojenskou kariéru nevyvolili. Výzkum je z hlediska teritoriálního a chronologického omezen na třeboňské panství na počátku 18. století. Vycházet bude především z původních pramenů uložených ve Státním oblastním archivu v Třeboni.

Abstract (in English):

Early modern standing army and countryside were connected with dense network of relationships and influences that were reflected in several different layers. The personal interconnection was a very important part of a mutual interaction. This interconnection resulted from the simple fact that rural subjects constituted the significant part of living power that served, risked their lives and died in the early modern army. The main topic of this diploma thesis is exactly the recruit and recruiting issue within the rural population. The thesis sets two fundamental goals. The first of them is a knowledge of methods and techniques that the patrimonial authorities used for the army administration. The second of them is the searching of particular persons that joined the army, the explanation of their life conditions, family background and social status and the comparison with subjects which didn't choose the army career. The research is territorial and chronological confined to Třeboň dominion at the beginning of the 18th century. The thesis is based mainly on the original sources stored in the State Regional Archive in Třeboň.

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. nejen za to, že ve mně vzbudil zájem o raný novověk, třeboňské panství a problematiku verbování, ale i za řadu cenných rad, připomínek a trpělivost, kterou se mnou celá dlouhá léta měl. Rád bych poděkoval také svým rodičům za podporu, které se mi od nich vždy dostávalo vrchovatou měrou. Jsem navíc nesmírně zavázán své přítelkyni PhDr. Jaroslavě Škudrnové za morální podporu, všemožnou pomoc a schopnost snášet únavné mnohahodinové rozhovory o třeboňských rekrutech.

Velký dík náleží i zaměstnancům Státního oblastního archivu v Třeboni za jejich ochotu, laskavost a vstřícnost.

Obsah

1.	Úvod	8
2.	Habsburská armáda, verbování a rekruti v období „války v míru“ pohledem české historiografie.....	12
3.	Nástin problematiky	16
3.1	Stálá armáda habsburské monarchie a její doplňování na přelomu 17. a 18. století.....	16
3.2	Třeboňské panství na přelomu 17. a 18. století	19
4.	Použité prameny	21
4.1	Poddanské soupisy	21
4.2.	Spisový materiál vložený do poddanských soupisů.....	31
4.3.	Pozemkové knihy.....	34
4.4.	Archivní prameny uložené ve spisové registratuře fondu Velkostatek Třeboň	35
4.4.1.	Repartice	37
4.4.2.	Seznamy rekrutů.....	39
4.4.3.	Odvodní seznamy (Assent Listen)	41
4.4.4.	Účetní materiál	44
4.4.5.	Ostatní pramenný materiál	46
5.	Obecné otázky verbování a stavění rekrutů na třeboňském dominiu na přelomu 17. a 18. století	50
5.1	Verbování na Třeboňsku v letech 1693 a 1694	50
5.2.	Verbování na Třeboňsku v letech 1711 až 1714.....	53
5.3.	Verbování dobrovolné	57
5.4.	Verbování nedobrovolné	64
5.5.	Kupování rekrutů.....	75
5.6.	Transport rekrutů k odvodu do armády	77
5.7.	Odvod a předávání rekrutů armádě	82
5.8.	„Starej a mdlej“ aneb pohled na zdravotní stav, tělesnou konstituci a kondici třeboňských rekrutů.....	86
6.	Pokus o typologii třeboňských rekrutů.....	90
6.1	Sírotci	92
6.2.	Dobrovolníci	94
6.3.	Nedobrovolní rekruti	97
6.4.	Čeledíni versus ležáci a tuláci	99

6.5.	Sourozenci v armádě aneb příklady táhnou.....	100
7.	Závěr.....	102
8.	Seznam pramenů a literatury.....	107
8.1.	Prameny nevydané.....	107
8.2.	Monografie.....	108
8.3.	Články a studie	110
8.4.	Elektronické zdroje	112
9.	Seznam zkratk	113
10.	Seznam příloh.....	114

1. Úvod

Stálá armáda představovala v raném novověku fenomén, který výrazně ovlivňoval tvářnost soudobé společnosti, prolínal se všemi sociálními skupinami, vkročil i do těch nejdlehlších oblastí a regionů evropských monarchií, prostupoval veškerými sférami života počínaje politickou aktivitou panovnických dvorů a mezinárodními vztahy a rozmanitými peripetemi prostých lidí poznamenaných válkou či mnohostrannou interakcí s ozbrojenými silami konče. Výjimkou z pravidla nebylo ani podunajské soustátí rakouských Habsburků, a tedy ani České země a samotné České království, stálá armáda si proto nepochybně zaslouží pozornost ze strany naší historické vědy. Česká historiografická produkce však až na několik případů vábení zajímavého a zároveň velmi důležitého tématu už dlouhá desetiletí sverpě vzdoruje a odolává. Z nesmírně široké stopy, kterou vojsko v raném novověku vetklo do české minulosti, si všímá hlavně událostí a jevů nejviditelnějších, tedy válečných konfliktů, jež přímo zasáhly území českého státu. Samo o sobě je takové počínání jistě záslužné a chvályhodné, v ryku bitev, třaskání mušket a svistu šavlí však zanikají zvuky sice mnohem všednější, ale z celkového pohledu možná i podstatnější, pochodování nekonečných šiků po prašných cestách, víření bubnů při verbování, cinkání mincí během vybírání berní či vrzání husích brků a ocelových per při popisování nespočetných listů papíru zprávami a příkazy, aby pluky vůbec věděly, zda mají vytáhnout do pole, nebo vyčkávat v zázemí.

Při psaní mé bakalářské práce,¹ v níž jsem se zabýval migrací a mobilitou poddaných z třeboňské vesnice Dynín v raném novověku, mě zaujal nemalý počet mužů, kteří ves mezi lety 1661 a 1740 opustili, aby posílili řady císařské armády. Odtud byl už jen krůček k tomu, abych se na téma rekrutů zaměřil. Mužstvo tvořící před staletími jádro habsburských pěších regimentů se totiž v odborné literatuře přechází několika letnými zmínkami. Branci, vesměs označovaní za spodinu společnosti a asociální živly, často i s kriminální minulostí, měli pocházet takřka výhradně z těch nejnižších a nejchudších vrstev. Historikové nezřídka chlapce a mladé muže v uniformě v podstatě litují, byli to přece naivní jinoši, kteří se nechali zlákat protřelými verbíři, již při svém lovu na lidi spoléhali na alkohol, lži a často i násilí. Krom toho, že vrchnosti s oblibou posílaly na vojnu různé buřiče a pobudy, nepařili rekruti mezi výkvět společnosti ani z hlediska svých tělesných dispozic, vždyť zhusta šlo o přestárlé

¹ Josef PATÁK, *Migrace a mobilita poddaných na třeboňském panství ve druhé polovině 17. a v 18. století*, Praha 2013, bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

chlapy, kteří stěží unesli pušku a byli sužováni řadou neduhů. Je až s podivem, že navzdory tak špatným lidským zdrojům dokázala stálá habsburská armáda uhájít místo monarchie na slunci, ba co víc, v tuhém souboji evropských velmocí dosáhnout i velkých a významných vítězství.

Položil jsem si otázku, co vůbec víme o brancích, většinou prostých poddaných, kteří dílem dobrovolně, dílem donucením z moci úřední doplňovali a rozšiřovali řady císařského vojska. Konkrétních osudů, lidských příběhů, vystupujících z beztvaré anonymity minulosti, mnoho neznáme. Ve své práci jsem si proto vytknul za cíl, pokud to bude alespoň trochu možné, říci, kým tito lidé byli, a podat jejich stručnou charakteristiku s ohledem na některé základní veličiny, například sociální status či věk. Zároveň bych rád poněkud osvětlil mechanismy a postupy, kterými se s novou povinností delegovanou na patrimoniální správu státem vyrovnaly vrchnosti, ale především jejich úřední aparát. Tato problematika je takřka neznámá a neprobádaná, nikoliv však bezvýznamná, stačí si totiž uvědomit, že stavovské verbování jakožto nový prvek v životě společnosti sklonku 17. století muselo představovat poměrně velký zásah jak pro prosté poddané, kteří byli vybídnuti, aby se podíleli na válečném úsilí říše, tak pro panské úředníky, postavené před nutností se s novými povinnostmi efektivně vyrovnat.²

Jako vhodný půdorys pro takto koncipovanou práci se mi jevilo třeboňské panství, neboť šlo o rozsáhlou, kompaktní doménu, která se pozvolna vyvíjela stovky let a vzhledem k bohatosti velkostatkového archivního fondu nabízela dostatek dosud takřka netknutých pramenů k dějinám verbování.³ Chronologickým rámcem se stal přelom 17. a 18. století.⁴ Je

² Z výše řečeného vyplývá, že se zabývám pouze stavovským verbováním, nikoliv verbováním plukovním, které prováděly z vlastní iniciativy a ve vlastní režii různé útvary císařské armády, neboť k tomuto druhému způsobu opatrování rekrutů nenabízí archivní prameny, jež jsem prostudoval, prakticky žádné svědectví ani informace.

³ Chtěl bych na tomto místě podotknout, že zatímco údaje získané z poddanských soupisů se vztahují pouze na vlastní poddané panství, respektive prostorový horizont, v němž se pohybovali, spisový materiál nabízí navíc informace o územně správních celcích, které byly k třeboňskému dominiu přivtěleny, výsledná práce proto zahrnuje obě geografické entity.

⁴ Rozhodl jsem se podrobně studovat korespondenci a aktový materiál z let 1693 a 1694 a dále z období vymezeného roky 1711 a 1714, přihlížím však i k pramenům z mezidobí a roku 1715, které jsem sice prošel, avšak nikoliv důsledným a vyčerpávajícím způsobem. Co se týče poddanských soupisů, zpracoval jsem období let 1693 až 1708.

to období důležité nejen z pohledu habsburské armády, která v té době dotáhla do vítězného konce konflikt s osmanskou říší a urovnala ozbrojený spor s Francií, aby byla vzápětí vtažena do právě propuknuvší války o španělské dědictví, zápasu vpravdě celoevropských rozměrů, ale i pro samotné panství a jeho poddané, jimž se právě v této době podařilo v podstatě zacelit hospodářské a populační ztráty způsobené třicetiletou válkou. Chtěl bych zdůraznit, že ačkoliv jsou některá má tvrzení a závěry z čistě stylistických příčin a pohnutek formulovány obecně, rozhodně je nelze vytrhnout z prostorového a časového rámce, z něhož vycházejí, a libovolně aplikovat na odlišný kontext. Vzhledem k partikularismu 17. a 18. století by mě ostatně velmi překvapilo, kdyby se ukázalo, že mé poznatky mají obecnou platnost například pro celé České království.

Co se týče struktury textu, po úvodu následuje přehled odborné literatury k dějinám habsburské armády ve sledovaném období a problematice verbování a rekrutů. Poté krátce charakterizují vznik a další vývoj stálého vojska podunajské monarchie a samotné třeboňské panství, naopak poměrně hodně prostoru věnuji popisu a hodnocení pramenů, z nichž jsem při studiu tématu vycházel. Další pasáž jsem zasvětil poznatkům o administrativním zabezpečení stavovského verbování, průběhu a náležitostem tohoto procesu. Snažím se zde rozlišit jednotlivé způsoby opatřování branců, přiblížit problematiku jejich přemísťování k odvodu či poukázat na svízele plynoucí ze striktních požadavků na zdravotní stav a tělesnou konstituci mužstva ze strany armády. Poslední část práce obrací pozornost přímo na poddané, potažmo rekruty, které se pokouším charakterizovat a rozdělit (samozřejmě s respektováním individuality a jedinečnosti každého aktéra minulosti) na různé typy a kategorie, a to s pomocí databáze třeboňského poddanského obyvatelstva v letech 1693 až 1708, za tímto účelem vytvořené. Na závěr rekapituluji a shrnuji nabyté poznatky a naznačuji možnosti dalšího studia tématu, na seznam pramenů a odborné literatury pak navazují obrazové přílohy.

Práce si z hlediska metodologického klade velmi skromné cíle. Neskví se v oslnivých paprscích moderních, progresivních a atraktivních směrů a metod. Snažím se naproti tomu uplatňovat prostý induktivní postup založený na studiu pramenů a vyvozování závěrů ze skutečností, které se mi tímto způsobem podařilo odhalit. Nehlásím se ani k mikrohistorii, neboť na to by byl chronologický a prostorový rozsah výzkumu vzhledem k délce práce příliš velký a uváděné konkrétní případy nedostatečně dokumentované a podložené, ani ke statistickým a kvantitativním metodám zpracování údajů z poddanských soupisů, protože jsem se rozhodl pro odlišný postup, který vysvětluji na příslušném místě. Bylo by snad možné

hovořit o tom, že v textu se sem a tam objevují nesmělé náznaky aplikace koncepce dějin „shora“ a „zdola“, neboť doplňování armády bylo úkazem, u něhož hlavní podněty vycházely od státu a vrchnosti, jejich úřednictvo i poddaní na ně různými způsoby reagovali, zároveň však proud dobrovolníků z řad prostých venkovských obyvatel představoval nezanedbatelnou iniciativu „zdola“, k níž musely hierarchicky nadřazené vrstvy společnosti zaujmout určitý postoj. Tyto náznaky či tendence však nejsou systematické a vyplynuly toliko ze studia pramenů, nebyly v žádném případě koncepčním hybatelem, který by tvořil ideovou šablonu práce.

Na závěr si dovolím stručnou zmínku o náležitostech technického charakteru. Při citování pramenů a odborné literatury užívám citační normu Českého časopisu historického.⁵ Pokud se ve vlastním textu či v poznámkovém aparátu objeví přepis pramenů, jedná se v případě jazykově německých písemností o transliteraci, u česky psaných dokumentů o transkripci.⁶

⁵ U citací archivních pramenů jsem se kvůli přehlednosti rozhodl uvést vždy na každé nové straně, pokud jsou prameny citovány poprvé, uložení archivního souboru. Úryvky z poddanských soupisů třeboňského panství z let 1693 až 1708 až na opodstatněné výjimky necituji, konkrétní zápis lze dohledat podle uvedeného roku, lokality a osoby. Všechny studované poddanské soupisy jsou k dispozici online v Digitálním archivu Státního oblastního archivu v Třeboni na adrese https://digi.ceskearchivy.cz/soupisy_poddanych-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-trebon.

⁶ Vodítkem při transkripci mi byla pravidla formulovaná Ivanem Šťovíčkem, viz Ivan ŠŤOVÍČEK, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

2. Habsburská armáda, verbování a rekruti v období „války v míru“ pohledem české historiografie

Epochu „války v míru“, ⁷ ohraničenou z obou stran významnými mezníky v podobě konce třicetileté války roku 1648 a počátku války o dědictví rakouské na samém sklonku roku 1740, můžeme směle označit za popelku české vojenské historiografie. Zatímco oba uvedené konflikty, které se bezprostředně týkaly našeho území, se dnes mohou pochlubit obsáhlou odbornou literaturou, ⁸ mezidobí, kdy se v Čechách a na Moravě neválčilo, takové štěstí zatím nemělo.

Rekapitulaci dostupné historiografické produkce považuji za vhodné začít syntetickými pracemi. Výchozí bod zde představuje druhý díl Vojenských dějin Československa, teda kniha z poloviny osmdesátých let minulého století, která nabízí přehledné zpracování dějin válečnictví a válečného umění v Čechách, na Moravě a na Slovensku od roku 1526 až do konce první světové války, ⁹ obdobného zaměření je novější syntéza z pera Jiřího Pernese. ¹⁰ Zajímavé podněty a impulzy přináší poněkud nekonvenčně koncipovaná kniha Marie Koldinské a Ivana Šedivého, jež se spíše než líčením bitev zabývá obrazem armády v českých dějinách. ¹¹ Pominout v této souvislosti nelze ani přehledové studie od Pavla Běliny ¹² a Víta Vlnase, ¹³ stejně jako současnou slovenskou produkci. ¹⁴

⁷ Výstižný a zároveň svým způsobem poetický slovní obrat jsem si vypůjčil z názvu studie Víta Vlnase, kterou cituji v poznámce č. 13.

⁸ Tato díla zde neuvádím, neboť se vymykají časovému rámci mé práce.

⁹ Vojtech DANGL – Pavol HORVÁTH – Vojtech KOPČAN – Miroslav MUDRA – Anton ŠPIESZ – Vlastimil VÁVRA – Miroslav BROFT, *Vojenské dějiny Československa. II. díl, 1526–1918*, Praha 1986.

¹⁰ Jiří PERNES, *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

¹¹ Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*, Praha 2008.

¹² Pavel BĚLINA, *České země a české vojenství mezi třicetiletou a velkou válkou (1648-1918)*, in: Jiří Přenosil (red.), *Od Velké Moravy k NATO: český stát a střední Evropa*, Praha 2002, s. 96–109; TÝŽ, „Císařský věčný voják“ v boji za evropskou rovnováhu sil 1649–1739, *Acta historica et museologica*

Poněkud bohatší a hojněji zastoupená je odborná literatura, která není zaměřena synteticky, ale na dílčí otázky a problémy spojené s válečným uměním a armádou na přelomu 17. a 18. století. Absenci podrobného česky psaného líčení konfliktů této epochy, jichž se účastnila habsburská monarchie, zčásti nahrazuje monumentální biografie Evžena Savojského z autorské dílny Víta Vlnase,¹⁵ která se neomezuje toliko na popis vojevůdcova života a bitev, v nichž nechal vyniknout svého taktického génia, nýbrž nabízí i cenné postřehy o císařských ozbrojených silách, jejich organizaci a fungování. Důkladnou sondu do života zneprátelených armád v první fázi války o rakouské dědictví přinesl Eduard Maur.¹⁶ Jezdecku jakožto svébytné a specifické složce raně novověkého vojska se věnoval Václav M. Škorpil.¹⁷

Zmínku si určitě zaslouží zásadní práce Josefa Pekaře o českých katastrofách.¹⁸ Dílo staré více než sto let zůstává základním východiskem pro studium berních, hospodářských a s tím spojených správních hledisek doplňování armády, nemluvě o tom, že řadu Pekařových poznatků o verbování a rekrutech cituje česká historiografie i na počátku 21. století. Poněkud nečekanou studnicí informací nejen o stavění branců, ale také o dalších aspektech působení vojska na přelomu 17. a 18. století se ukázala být letitá, avšak nesmírně přínosná monografie Bohuslava Riegera o organizaci a vývoji krajské správy v Čechách.¹⁹ Normativní pohled na ozbrojené síly habsburské monarchie a jejich právní a institucionální zakotvení přinesl Jan

Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2007, s. 263–273; TÝŽ, *Raně novověké vojenství*, in: Marie Koldinská – Ivo Cerman et al., *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 471–499.

¹³ Vít VLNAS, *Válka v míru. Čechy, habsburské země a jejich armáda v období let 1648–1741*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas, *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740*. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001, Praha 2004, s. 759–768; Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Irena VESELÁ – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek IX. (1693–1740)*, Praha 2011.

¹⁴ Tomáš KLUBERT, *Armáda habsburskej monarchie na začiatku 18. storočia*, in: Mária Jagnešáková – Zbyšek Ondřeka (edd.), *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení*, Dolný Kubín – Český Těšín 2012, s. 21–40.

¹⁵ Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský: život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.

¹⁶ Eduard MAUR, *Marie Terezie: korunovace na usmířenou: 12.5.1743*, Praha 2003.

¹⁷ Václav ŠKORPIL, *O lidu jezdeckém: voják ve válce a revoluci do roku 1848*, Praha 1947.

¹⁸ Josef PEKAŘ, *České katastrofy 1654–1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1915.

¹⁹ Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. Část první, historický vývoj do roku 1740*, Praha 1894.

Kapras.²⁰ Válečné administrativě, organizaci a skladbě císařské armády se v poslední době věnoval Rudolf Sander.²¹ Považuji za důležité zmínit také pečlivě vystavěnou analýzu dopadu dlouhého ozbrojeného konfliktu s osmanskou říší na berní zatížení moravské metropole na přelomu 16. a 17. století z pera Tomáše Sternecka.²²

V českém prostředí se dlouhodobě značné oblibě těší literatura, která přibližuje dobovou zbroj, zbraně a uniformy. Jelikož se s ohledem na zaměření této práce nejedná o otázky zásadní povahy, domnívám se, že postačí uvést pouze základní díla syntetického charakteru.²³

Personálnímu složení habsburské armády, jejímu doplňování a životním podmínkám mužstva se v osmdesátých a na počátku devadesátých let minulého století věnoval Andrej Romaňák.²⁴ V poslední době k tématu přispěl svou studií Josef Fučík.²⁵ Problematikou válečných zběhů, invalidů, mutilantů a obecně osob na okraji vojenské společnosti se nedávno ve svých absolventských pracích zabýval Ondřej Švehelka.²⁶

²⁰ Jan KAPRAS, *Z dějin českého zřízení vojenského*, Praha 1917.

²¹ Rudolf SANDER, *Přehled organizace vojska habsburské monarchie v českých zemích od počátku třicetileté války do roku 1918*, Sborník archivních prací 58, 2008, č. 2, s. 235–319.

²² Dílo uvádím, ačkoliv se z chronologického hlediska vymyká sledovanému období. Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně: Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006.

²³ Petr KLUČINA – Andrej ROMAŇÁK – Karel RICHTER, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. II. díl, 17.–20. století*, Praha 1984; Dagmar KUTÍLKOVÁ – Marie MŽYKOVÁ, *Vojenské odívání: od třicetileté války do počátku 20. století*, Praha 2008.

²⁴ Andrej ROMAŇÁK, *Způsob zásobování a ubytování vojska v Čechách v období války o dědictví habsburské*, Historie a vojenství (dále jen HaV) 41, 1992, č. 3, s. 128–154; TÝŽ, *K problematice sociálního zabezpečení vysloužilých vojáků a válečných invalidů*, HaV 39, 1990, č. 2, s. 78–89; TÝŽ, *Stálá armáda a její vliv na postavení poddaného lidu v Čechách*, HaV 32, 1983, s. 75–98.

²⁵ Josef FUČÍK, *K významu českých zemí pro vznik stálé habsburské armády*, HaV 49, 2000, č. 2, s. 335–344.

²⁶ Ondřej ŠVEHELKA, *Vojenští zběhové v době osvěcenského absolutismu ve světle dokumentů Českého gubernia a dalších pramenů*, Praha 2013, diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy; TÝŽ, *Na okraji vojenské společnosti. Vojenští invalidé, zběhové a delikventi v císařsko-královské armádě za sedmileté války*, Praha 2017, dizertační práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

S kritickým odstupem nelze než konstatovat, že českou vojenskou historiografií zajímají daleko více válečná tažení a bitvy než lidé, kteří je sváděli a nasazovali v nich své životy, generalita poutá větší pozornost než mnohonásobně početnější mužstvo, jemuž velela, a stejnokroje a zbraně se těší oblibě na úkor vojáků v uniformách oděných.

Vlažný vztah vojenských historiků k otázce doplňování armády a verbování v poslední době vyústil v paradoxní skutečnost, že rekrutům z řad poddaných se mnohem více věnují badatelé, kteří se zabývají dějinami venkova v raném novověku. Pod tento dosti neurčitý pojem řadím jak historickou demografii, kde si zmínku nepochybně zaslouží díla Alice Velkové,²⁷ Josefa Grulichy²⁸ či Markéty Pražákové Seligové,²⁹ tak práce zaměřené spíše než na tematiku populační na otázky hospodářského života poddaných³⁰ a trestně právní problematiku.³¹

²⁷ Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.

²⁸ Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.

²⁹ Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015.

³⁰ Jaroslav ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, Jihočeský sborník historický (dále jen JSH) 82, 2013, s. 83–124.

³¹ TÝŽ, *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015; TÝŽ, *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*, Praha 2015.

3. Nástin problematiky

3.1 Stálá armáda habsburské monarchie a její doplňování na přelomu 17. a 18. století³²

Stálá císařská armáda se zrodila na sklonku čtyřicátých let 17. století, avšak kořeny tohoto aktu tkvěly hlouběji v minulosti, neboť základní zásady, například rozhodování panovníka o míru a válce či organizaci vojska, stanovilo už Obnovené zřízení zemské. V závěru třicetileté války se sice přikročilo ke značné redukci ozbrojených sil, v protikladu k dosavadní praxi rozpustit po skončení tažení všechny žoldnéřské útvary však z rozkazu císaře Ferdinanda III. zůstalo zachováno devět regimentů pěchoty. Pluk se zároveň stal základní organizační, správní a taktickou jednotkou. V oblasti ústřední správy a strategického velení si stálá armáda velmi dlouho, prakticky až do zásadních reorganizací a inovací za Marie Terezie v polovině 18. století, udržovala tvářnost, kterou jí vtiskly reformy Raimonda Montecuccoliho a dílčí změny přijaté z iniciativy Evžena Savojského.

Hlavní složkou ozbrojených sil, na jejíchž bedrech spočívala tíže polních bitev, se v 17. století stala pěchota. Úloha dělostřelectva, které bylo stále najímáno pouze na jednotlivá tažení, postupně vzrůstala spolu se zvyšováním jeho mobility a palebné síly. Lehká kavalerie sloužila k rychlému průzkumu a pronásledování prchajících nepřátel, kdežto těžké jezdectvo dokázalo dobře zasazenými smrtícími útoky obrátit na útěk protivníkovu infanterii.

Českému království sice bylo mezi lety 1648 a 1741 dopřáno takřka stoleté období míru, během něhož se přímo na jeho území neválčilo, to však neznamená, že by neexistovalo ohrožení ze strany cizích armád. Hranice Čech se roku 1683 ocitly pod tlakem Osmanů, na přelomu let 1703 a 1704 představovaly značné riziko aktivity francouzsko-bavorské koalice, roku 1706 generalita s obavami sledovala švédské tažení do Saska, Morava a Slezsko se během uherských povstání stávaly terčem nájezdů a plenění. Skutečnost, že Čechy zůstaly ušetřeny přímých bojů a průtahů nepřátelských sil, však nic neměnila na tom, že habsburská monarchie válčila s dalšími evropskými mocnostmi takřka nepřetržitě. Výčet konfliktů, do

³² Následující přehled jsem sestavil s pomocí literatury citované výše v poznámkách č. 9 až 14, 17, 20, 21, 24 a 25, kterou jsem doplnil následujícími tituly: Pavel BĚLINA, *Válka, peníze a disciplína. K počátkům novověku*, Dějiny a současnost (dále jen *ĐaS*) 14, 1992, č. 6, s. 2–6; Michael HOWARD, *Válka v evropské historii*, Brno 1997; Christopher DUFFY, *The Army of Maria Theresa*, New York 1977; Alphons von WREDE, *Geschichte und der K. K. Wehrmacht, Band I*, Wien 1898.

nichž se zapojila, dosahuje úctyhodné délky, začíná tažením do Polska roku 1657, pokračuje kampaní v Uhrách a Sedmíhradsku (1658 až 1662), vítěznou válkou s Turky (1663 až 1664), potlačením povstání v Uhrách (1670 a 1672 až 1682), konfliktem s Francií (1673 až 1679), paralelním zápasem s osmanskou říší (1683 až 1698) a Francií (1689 až 1697), válkou o španělské dědictví (1701 až 1713) spojenou s nutností vypořádat se s Rákócziho povstáním, novým tažením na Balkán proti Osmanům (1716 až 1718), následovaným soupeřením se Španělskem v Itálii (1718 až 1720), válkou o posloupnost polskou (1733 až 1735) a končí prohraným konfliktem s Turky (1737 až 1739), aby téměř plynule přešel do série slezských válek, které už se Čech bezprostředně dotkly.

Je třeba zdůraznit, že habsburská monarchie navzdory své nevýhodné geografické poloze a nutnosti opakovaně bojovat na dvou frontách prokázala díky svým ozbrojeným silám životaschopnost, císařská armáda dokázala udržet soustátí status evropské velmoci, byť za cenu dílčích porážek a územních koncesí. Nezbytným předpokladem pochopitelně bylo, aby velikost stálého vojska a množství mužstva, které bylo možno postavit do pole, byly adekvátní požadavkům a úkolům, jimiž panovník své generály pověřoval. Jestliže po skončení třicetileté války disponoval císař devíti pěšími pluky, v roce druhého obležení Vídně už mohl nasadit 27 regimentů. Jejich počet v první polovině devadesátých let 17. století osciloval kolem čísla 32, k roku 1700 zaznamenáváme pokles na 29 pluků, neboť plných sedm útvarů bylo toho léta rozpuštěno. Začátek války o španělské dědictví však zavelel k obratu, například roku 1702 byly postaveny čtyři nové regimenty, takže o dva roky později mohlo do pole vyrazit plných 38 pluků. Suma dále strmě stoupala až do přelomu let 1715 a 1716, kdy habsburská armáda disponovala 53 pěšími regimenty. K poslednímu výraznému nárůstu došlo za války o rakouské dědictví, v poli tehdy operovalo více než 60 útvarů. Toto číslo zůstalo navzdory určitému kolísání v podstatě zachováno až do poloviny 19. století, v úvahu však musíme vzít měnící se tabulkové čili předpisové počty mužstva v plucích v průběhu času.

Po ustavení nového regimentu bylo samozřejmě nutné opatřit také brance a posléze průběžně nahrazovat ztráty způsobené bitvami, nemocemi, dezercí i přirozeným stárnutím vojáků, kteří kvůli tomu postupně ztráceli schopnost bojového nasazení. Ve dlouhé epoše vymezené koncem třicetileté války a zavedením konskripčního systému na počátku sedmdesátých let 18. století bylo doplňování a rozšiřování armády zajišťováno plukovním

verbováním, k němuž se na přelomu osmdesátých a devadesátých let 17. století natrvalo připojilo verbování prováděné stavy, kterým se tato práce dále zabývá.

3.2 Třeboňské panství na přelomu 17. a 18. století³³

Rozlehlé třeboňské panství se rozkládalo podél toku řeky Lužnice, osa dominia tedy ležela ve směru severojižním. Většinu území tvořila rovinatá a otevřená Třeboňská pánev, posetá desítkami větších i menších rybníků, jejíž severní části dominovaly pole, louky a pastviny s nevelkými a značně roztroušenými lesy, které však v jižní polovině přecházely v souvislejší lesní plochy. Rozsáhlé hvozdy se spolu s pahorkatinami a vrchovinami koncentrovaly v okrajových oblastech dominia, které v půli 17. století sousedilo na jihovýchodě s Dolními Rakousy, na jihu s buquovskými Novými Hradý, z jihozápadní strany k němu přiléhalo českokrumlovská doména Eggenberků a na západě hraničilo se šosovními vesnicemi královského města České Budějovice a panstvím Týn nad Vltavou. Od severu se k Třeboňsku přimykalo poddanské město Soběslav se svými vesnicemi, které bylo k dominiu přivtěleno, konečně východní hranici tvořily slavatovské domény Jindřichův Hradec a Nová Bystřice.

Třeboňské panství představovalo v raném novověku na dobové poměry kompaktní, rozsáhlou a lidnatou doménu, která byla po svém převzetí Schwarzenberky roku 1661 cíleně a plánovitě rozšiřována nákupy statků (Bzí, Branovice, Žimutice, Němčice, Hamr, Val) i vesnic (Lomec, Hůrka). Relikty předmoderního partikularismu a určité územní roztržitosti byly přesto stále dosti patrné.³⁴

Kolem roku 1700 bylo dominium tvořeno zhruba 80 lokalitami, krom přirozeného střediska, města Třeboně, byly dalšími velkými sídly poddanská města Soběslav, Veselí nad Lužnicí a Lomnice nad Lužnicí, doplněné několika menšími městečky. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 17. století přesáhl počet osob zaznamenaných v poddanských soupisech, které neevidovaly obyvatele měst a šosovních vsí, hranici 8 000 duší. S určitým

³³ Podklady ke krátké kapitole, která se věnuje popisu panství Třeboň, jsem čerpal z následujících titulů: J. ČECHURA, *Sex v době temna*, s. 43–47; TÝŽ, *Třeboň za posledních Rožmberků: hlavní zdroje příjmu a výnos panství*, JSH 63, 1994, s. 162–174; Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010, s. 58–71; Anna KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144–160; Václav RAMEŠ, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: Martin Gaži (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25–39.

³⁴ O pozemkové držbě na Třeboňsku si lze učinit přibližnou představu z mapy, která je přílohou této práce.

zjednodušením lze konstatovat, že populační ztráty způsobené třicetiletou válkou byly na prahu 18. století prakticky zaceleny, zároveň došlo k obnově zpustlých rolnických usedlostí. Po roce 1700 lze pozorovat nárůst počtu mladých rodin, které pobývaly v podruží na selských gruntech, krom toho probíhala už od sklonku 17. století výstavba nových chalup, zvláště obecních, byť zatím v dosti skromném rozsahu.

Hlavní zdroj obživy představovalo pro venkovské poddané zemědělství, především obilnářství, pro které skýtala místní krajina relativně příhodné podmínky. Nemalý hospodářský užitek poskytovaly četné rybníky a rozlehlé lesní porosty. Na vesnicích se provozovala také řemesla, jejichž doménou byla především poddanská města, která nabízela i další rozmanité možnosti výdělku.

4. Použité prameny

4.1 Poddanské soupisy³⁵

Poddanské soupisy třeboňského panství se vyvinuly na přelomu padesátých a šedesátých let 17. století postupnou proměnou sirotčích register, která existovala už v předbělohorském období.³⁶ Po převzetí dominia Schwarzenberky na ně navázala souvislá a ucelená řada poddanských soupisů, jež na rozdíl od svých předchůdců evidovaly veškeré poddanské obyvatelstvo, nikoliv toliko osiřelé a ovdovělé osoby.³⁷ Každoročně aktualizované soupisy byly vedeny v letech 1661 až 1839, přičemž knihy z let 1663, 1703 a 1741 se nezachovaly, navíc svazky z let 1709, 1712 a 1783 jsou neúplné.³⁸ Navzdory těmto drobným nedostatkům považuji třeboňské poddanské soupisy za nesmírně cenný pramen, který nalézá

³⁵ Poddanské soupisy, které jsem využil při tvorbě této práce, jsou uloženy ve Státním oblastním archivu (dále jen SOA) Třeboň, fond Velkostatek (dále jen Vs) Třeboň, knižní archiv, signatura (dále jen sign.) IB 5AU No 1, *Soupis poddaných (1693–1708)*.

³⁶ Nejstarší sirotčí registra třeboňského panství spatřila světlo světa roku 1586. Tomuto pozoruhodnému prameni se intenzivně věnoval Josef Petráň, jenž s jeho pomocí sledoval sociální skladbu obyvatelstva a jeho prostorový pohyb, blíže viz Josef PETRÁŇ, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, Československý časopis historický 5, 1957, s. 26–58, 399–447; TÝŽ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 210–212. V poslední době se soupisem z roku 1586 zabýval J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 77–79. V průběhu a po skončení třicetileté války vznikla další sirotčí registra, konkrétně z let 1629, 1634 a 1656 až 1660, přičemž všechna byla zpřístupněna v Digitálním archivu Státního oblastního archivu v Třeboni na adrese https://digi.ceskearchivy.cz/soupisy_poddanych-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-trebon.

³⁷ Debatu, která se rozvinula v české historické demografii v souvislosti s obsahem pojmu sirotek v 16., 17. a 18. století, není na tomto místě možné ani nutné rekapitulovat. Postačí snad konstatování, že ze zápisů v třeboňských poddanských soupisech vyplývá jako podmínka osiření úmrtí otce, naopak prostředkem k pozbytí tohoto statusu bylo uzavření manželství. Za sirotka tak byl považován například mládenec, jenž po smrti otce převzal poddanskou usedlost a hospodařil na ní, aniž by měl manželku, podobně tomu bylo s řemeslníky či muži, kteří oblékli vojenský stejnokroj, ale „opomněli“ se předtím oženit. Obdobná situace panovala u neprovdaných žen.

³⁸ Blíže viz Karel DUDÁČEK – Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Marie RÉPÁSOVÁ – Miloš SLÁDEK, *On Using the 1661–1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to Study the Age Structure of the Population*, Historická demografie 13, 1989, s. 59–124, zde s. 64.

takřka univerzální uplatnění při studiu raně novověkého jihočeského venkova, a to včetně výzkumu problematiky verbování a rekrutů. Vzhledem k nenahraditelné úloze poddanských soupisů při tvorbě databáze třeboňských poddaných v letech 1693 až 1708³⁹ bych se na následujících řádcích chtěl stručně věnovat popisu pramene v uvedeném časovém období, jeho struktuře, obsahu zápisů a povaze informací, jež z nich lze vyvodit.

Třeboňské soupisy lze označit za pramen hromadné povahy, jehož hlavním smyslem byla evidence poddanského obyvatelstva na celém panství.⁴⁰ Z hlediska formálního můžeme hovořit o úředních knihách, za jejichž vznikem stál správní aparát dominia v součinnosti se samotnými poddanými, od nichž byly při každoročních vizitacích získávány údaje o místě pobytu, způsobu obživy či místu výkonu čelední služby jednotlivých osob. Mechanismus tvorby pramene se opíral o skutečnost, že správa panství měla po roce 1661 k dispozici loňský soupis poddaných, jenž se stal základem svazku nového, aktualizovaného. Příslušný písař nejprve ze soupisu z předešlého roku převzal⁴¹ základní kostru sestávající ze jmen poddaných, kteří byli řazeni podle lokalit, dále rodin, k nimž náleželi, a v rámci nich sestupně podle věku. Šablona byla posléze zaplňována rozličnými informacemi, jejichž hlavním smyslem a účelem bylo podání zprávy, kde se konkrétní poddaný zdržuje a jakým způsobem získává obživu. Každoroční aktualizace poddanských soupisů se odehrávala přímo v terénu, kam se příslušní vrchnostensští úředníci vydávali zpravidla s příchodem měsíce prosince.⁴²

³⁹ O databázi pojednávám na samostatném místě níže.

⁴⁰ Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1971, s. 319.

⁴¹ Dlužno podotknout, že opisování staršího poddanského soupisu se občas neobešlo bez omylů a chyb, k poměrně častým patřilo komolení křestních jmen a příjmení, zpravidla opravené přímo během stavění sirotků, dalším rozšířeným nešvarem byl špatně zaznamenaný věk osob, ke starému údaji totiž písař připočítával jeden rok, občas to však neučinil.

⁴² Starší literatura soudila, že stavění sirotků se konalo přímo v sídelním městě správy panství, tedy v Třeboni, kam se měli poddaní postupně podle předem daného klíče osobně dostavovat, blíže viz K. DUDÁČEK – L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. RÉPÁSOVÁ – M. SLÁDEK, *On Using the 1661–1839 Lists of Subjects*, s. 65. Naproti tomu Jaroslav Čechura nedávno ukázal, že mechanismus stavění sirotků byl přinejmenším na přelomu 17. a 18. století právě opačný, což doložil dochovanými itineráři vizitace třeboňských vsí. Přímou uvádí cestovní rozpis z roku 1695, z něhož vyplývá, že vizitace započala toho roku 1. prosince ve vsi Branná a skončila 15. dne téhož měsíce obhlídkou zámeckého personálu v Třeboni. Pořadí navštívených lokalit, které pramen uvádí, poměrně věrně

Při stavění sirotků nepředávali poddaní z určité lokality vrchnostenským úředníkům zprávy pouze o členech své rodiny a blízkých, nezřídka se totiž stávalo, že si dokázali opatřit relativně aktuální informace o lidech, kteří se dlouhodobě, někdy i mnoho let zdržovali mimo ves, panství či celý jihočeský region. I takové údaje, byť byly neověřené a pouze ústně tradované, si patrimoniální úředníci pečlivě připsali do kolonky k příslušné osobě.⁴³ Zdánlivá marginálie svědčí přinejmenším o tom, že venkovské poddanské prostředí nemohlo být tak uzavřené, statické a zahleděné do sebe, jak by se snad mohlo na první pohled zdát. Schopnost prostých mužů a žen zachytit zvěsti o osudech lidí, kteří se toulali po cizích panstvích, žili za Prahou, ve Vídni, či se pohybovali dokonce v Uhrách, naopak hovoří ve prospěch čilé výměny informací a vzájemné komunikace venkovské populace.⁴⁴

V průběhu měsíce prosince byly tedy soupisy obohaceny o aktuální údaje o poddaných, svázaný a opatřený deskami, často potaženými kůží.⁴⁵ Počínaje rokem 1706 přibyla na poslední folio formule „actum v zámku třeboňském“, případně ekvivalentní německý obrat „Schloss Wittingau“, k nimž bylo připojeno poslední prosincové datum toho kterého roku.

(nikoliv však zcela přesně a bezvýhradně) odráží řazení sídel obsažené v poddanských soupisech z tohoto období. Blíže Jaroslav ČECHURA, *Bošilec a jeho lidé (1640–1750). Kapitoly z třeboňské protostatistiky*, JSH 86, 2017, s. 153–172, zde s. 155n.

⁴³ V poddanských soupisech lze zápisy tohoto druhu na první pohled dobře odlišit, neboť bývají zpravidla uvozeny obratem „podle zprávy“, v jazykově německých pasážích soupisů pak formulí „dem Bericht nach“, případně užitím podmiňovacího způsobu, například „má býti za Prahou na hospodě“ či „soll in Wien sein“.

⁴⁴ Geografický horizont prostých lidí v Čechách druhé poloviny 18. a počátku 19. století zkoumala Barbora MLYNÁŘIKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*, Praha 2001. V souvislosti s tématem této práce, tedy rekruty a působením mužů z Třebońska v armádě, se sluší zmínit podstatný detail, a to skutečnost, že z doslechu se místní poddaní dozvídali také o osudech vojáků, kteří pocházeli z jejich středu a před svým odvedením žili mezi nimi. V poddanských soupisech se tak u některých branců setkáváme s dodatečnými informacemi o tom, u kterého druhu zbraní či pěšího pluku působili, případně se zprávami, že se na vojně oženili či zahynuli.

⁴⁵ K. DUDÁČEK – L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. RÉPÁSOVÁ – M. SLÁDEK, *On Using the 1661–1839 Lists of Subjects*, s. 64n. Autoři uvádí, že poddanské soupisy z jednoho roku mohly být výjimečně rozděleny na dva svazky, v období, z něhož pochází excerpované soupisy, tedy v letech 1693 až 1708, se však s takovým případem nesetkáváme.

Vnitřní struktura soupisů zůstávala po roce 1661 dosti stabilní, k zásadní změně došlo až roku 1743, což se vymyká sledovanému období.⁴⁶ Mezi lety 1693 a 1708 byl název svazku na deskách psán německy a držel se ustálené podoby,⁴⁷ na titulním listu, který následoval, byl název vyznačen česky.⁴⁸ Bezprostředně za ním se nacházel rejstřík lokalit, ve dvou sloupcích byly podle geografického klíče seřazeny vesnice, města a městečka zahrnutá do soupisu, vždy s indikací folia, na němž lze příslušné zápisy nalézt. Počet sídel, kde se stavění sirotků konalo, průběžně vzrůstal v přímé návaznosti na postupné rozšiřování panství, v soupisu z roku 1696 se tak poprvé setkáváme s vesnicemi Vřesná, Horní Radouň a Mostečný, roku 1706 přibyla obec Líšnice, takže na konci sledovaného období se v rejstříku vyskytovalo 77 položek. Nešlo pouze o vesnice, nýbrž také o poddanská města Třeboň spolu s předměstím, Soběslav, Veselí nad Lužnicí a Lomnici nad Lužnicí, dále o městečka (v soupisech označovaná termínem městys) Mezimostí, Ledenice a Dolní Bukovsko.⁴⁹ Výraz „zahradníci a boudaři“ označoval skupinu poddaných,⁵⁰ kteří obývali samoty soustředěné především podél toku Nové řeky, Lužnice a Nežárky.⁵¹ Soupisy nevynechávaly ani poddané sloužící nebo provozující řemeslo při třeboňském zámku.⁵²

⁴⁶ Tamtéž, s. 65.

⁴⁷ Například soupis z roku 1707 byl opatřen titulem „Wittingawer Herrschaffts Weisenbuch pro anno 1707“.

⁴⁸ Kupříkladu soupis z roku 1702 měl na titulní straně nápis „Kniha sirotčí na rok 1702“.

⁴⁹ Je třeba mít na paměti, že do poddanských soupisů třeboňského panství nebyli zahrnuti ani měšťané poddanských měst a městeček, ani obyvatelé šosovních vsí, které k městům náležely. Jedná se tak pouze o knížecí poddané, kteří se dlouhodobě v městech a městečkách na dominiu zdržovali, sloužili zde, živil se výkonem řemesla a přebývali v podruží u některého z měšťanů. Jde řádově o několik desítek osob. Naproti tomu si města vedla vlastní soupisy poddaných ze svých šosovních vesnic, například Soběslav vyprodukovala mezi lety 1674 a 1827 plných 137 knih, které spravuje Státní okresní archiv v Táboře, fond Archiv města Soběslav, i.č. 480–616, sign. II A 4/1–137.

⁵⁰ Podle dobové terminologie byli též označováni českým výrazem jednotáři, případně německým pojmem Einöder. K tomu blíže Miroslav KOUDELKA, *Sedlák, pasekář, Fleischhacker or inquilinus? Let Us Get Acquainted with the Professions of Our Czech Ancestors*, in: Czechoslovak Genealogical Society International, dostupné na https://www.cgsi.org/sites/default/files/2009_syllabus_cleveland_final_092109b.pdf (citováno 12. 8. 2018).

⁵¹ Většinu z těchto lokalit můžeme na topografických mapách velkého měřítko snadno identifikovat i dnes, neboť usedlosti si z velké části zachovaly názvy podle jmen dávných hospodářů (namátkou můžeme uvést samoty U Tikalských, U Janů, U Bernardů či U Dušáků, které leží podél toku řeky

Za rejstříkem následovaly lokality, mezi nimiž hrálo prim více než 60 vesnic, s poddanými, kteří byli ke konkrétnímu sídlu přiřazeni. Vodítkem k přidělení rodiny do určité „evidenční vsi“ byla primárně skutečnost, že zde její členové drželi nemovitost, například selský grunt nebo chalupu, na které hospodařili. Obdobně pokud uzavřeli dva lidé sňatek a ihned poté se odebrali do podruží, byl manželský pár zapsán zpravidla do vesnice, v níž sídlil hospodář, na jehož usedlost se nastěhovali. Pružnost, s níž poddanské soupisy reflektovaly skutečný stav věcí, který se vlivem pohybu poddaných neustále měnil, byla přitom dosti proměnlivá.⁵³

Každá stránka poddanského soupisu byla třemi svislými čarami rozdělena na čtyři části. Úzký levý okraj byl vyhrazen pro zkratky⁵⁴ a ustálené grafické symboly.⁵⁵ Levý sloupec obsahoval jména poddaných, prostřední věk⁵⁶ a v pravém se nalézaly veškeré další poznámky a informace rozličné povahy. V pravém horním rohu lícových stran listů byla inkoustem vyznačena foliace.

Lužnice mezi obcemi Majdalena a Stará Hlína). Pro jednoty byly pochopitelně vedeny i pozemkové knihy, příkladem budiž gruntovnice, v níž nalezneme i některé z výše uvedených samot. SOA Třeboň, Vs Třeboň, Okresní soud (dále jen OS) Třeboň, č. 24, *Pozemková kniha samot (jednot) na Nové řece (1676; 1707–1878)*.

⁵² Vymezení však nebylo tak striktní, jak by se mohlo na první pohled zdát. K zámku byli řazeni i poddaní mlynáři, kteří obhospodařovali mlýny na panství, dále se zde setkáme například s šafáři hospodářských dvorů, baštýři či panskými mušketyry.

⁵³ Pokud rodina převzala selský grunt či chalupu, byla změna zaznamenána prakticky okamžitě, jména hospodáře, manželky i dětí byla v původní lokalitě přeškrtnuta, a naopak byla připsána u příslušné nemovitosti v nové vesnici. Podružské rodiny, které nezměnily místo pobytu v horizontu roku či dvou let, se zpravidla „převedení“ do nové lokality dočkaly až po uplynutí několika let, během nichž v ní působily. Pastýři, kováři a další lidé živící se provozováním řemesla byli často ze setrvačnosti zapisováni ve své „domovské“ vsi i několik desetiletí, a to navzdory tomu, že mezitím vystřídali řadu dalších lokalit.

⁵⁴ O zkratkách stručně pojednávám níže.

⁵⁵ Jednalo se o křížek, který označoval, že daný člověk onoho roku zemřel, a znak ve tvaru koňské podkovy, jenž u některých žen udával počet nemanželských dětí.

⁵⁶ Stáří bylo původně vyznačeno pouze u dětí a sirotků, u ženatých a vdaných osob nebylo uváděno. Zavedená praxe se změnila na samém sklonku sledovaného období, od roku 1707 se se zapisováním věku pokračovalo i u poddaných, kteří uzavřeli manželství.

Posloupnost, podle níž se rodiny v soupisech objevovaly, byla v podstatě konstantní, přičemž rodiny držitelů poddanských usedlostí předcházely rodinám podruhů.⁵⁷ Pod jménem žijícího, případně zesnulého manžela a otce následovala manželka či vdova, dále byly v pořadí podle věku uvedeny děti, respektive sirotci.⁵⁸

Na nejcennější a nejrozmanitější poznatky může badatel narazit v pravém sloupci, jenž byl obecně vyhrazen informacím o místě, kde se konkrétní poddaný zdržoval, a činnosti, které se věnoval, vrchnostenští písaři však nezřídka zaznamenávali různé postřehy a zprávy všeho druhu.⁵⁹

Určit dnes spolehlivost a věrohodnost údajů obsažených v poddanských soupisech je úkol značně nesnadný. Rozhodně nemůžeme hovořit o pramenu bezchybném a zcela přesném.

⁵⁷ Poddaní zařazení k určité lokalitě byli děleni do dvou skupin. Nejdříve bylo vypsáno osedlé obyvatelstvo (sedláci, chalupníci, případně zahradníci) společně s vdovami a sirotky po zesnulých hospodářích, kteří dříve drželi některou z nemovitostí ve vesnici, v oddělené rubrice uvozené nadpisem „Podruží“ pak následovali neosedlí poddaní, opět s vdovami a sirotky. Představa, že by uvedené dvě kategorie osob byly ostře vymezeny a důsledně oddělovány, by však byla nesprávná. Mezi hospodáři bývali rutinně uváděni výměnkáři či rodiny bývalých sedláků, kteří předali grunt a odebrali se do podruží, stejně tak se zde setkáme s rodinami pastýřů, kovářů, hajných či řemeslníků, tedy lidmi nevlastními žádnou nemovitost a provozujícími svou živnost například na obecních chalupách nebo v podruží u sedláků.

⁵⁸ V údobí, v němž vznikaly excerpované poddanské soupisy, nebyla ještě u rodin sedláků vyznačována rozloha obhospodařované orné půdy. S touto praxí se poprvé setkáváme v soupisu poddaných z roku 1713.

⁵⁹ Dozvídáme se tak cenné informace o zdravotním stavu lidí i konkrétních tělesných a duševních vadách, postiženích, úrazech a zraněních („chomej“, „nemocná, leží při máteři“, „nedostatečný“, „má nemoc svatého Valentina“, „nemocná, rak ji žere“, „šlakem poražená, u rychtáře“, „nemoudřej“), detaily o příčinách úmrtí („utopil se“, „spad ze stromu a umřel“, „na vojně a praví, že zahynul“), zájem písařů se nevyhýbal ani podrobnostem o pracovním uplatnění („hospodaří s matkou“, „dělá řemeslo na panství“, „chodí po řemesle“, „panským hajným“, „pase stádo ve vsi“), čelední službě u sedláků („u Nováka ve vsi ve službě“), měšťanů („u pana Zirnsteina v Třeboni“) i ve vrchnostenských dvorech („na Urtínovicích ve dvoře za pasku“, „ve lhotském dvoře pohůnkem“), poměrně často bývalo upřesněno počínání žebráků („chodí holdem po vsi“, „chromá a u bratra z milosti“), úředníci se dokonce místy nezdráhali komentovat povahu, charakter a počínání daného člověka („plodí šelmovství po světě“, „všude doma“, „pro zlé skutky z panství vypovězena“, „jako Merkur létá“).

Musíme vzít v úvahu omezení daná v první řadě možnostmi patrimoniální správy a způsobem sběru informací o poddaných. Je třeba mít se na pozoru a nespolehat se zcela na údaje o stáří osob, nejistá je hodnota zvěstí o lidech, kteří pobývali mimo panství, může se dokonce stát, že část poddaných podchycených jinými prameny v soupisech nenalezneme, někdy naopak byli vinou omylu zahrnuti i cizí poddaní. Z celkového pohledu však třeboňské soupisy představují pramen na svou dobu přesný a úplný, jenž z hlediska spolehlivosti stojí o řád výše než dobové jednorázové seznamy a konsignace obyvatelstva.

Z hlediska jazykového lze konstatovat, že poddanské soupisy byly od svého vzniku až do druhé půle 18. století psány česky, němčina se vyskytovala pouze v zápisech pro několik málo lokalit⁶⁰ a dodatečně připojených poznámkách,⁶¹ latina se objevovala zcela ojediněle. Většina textu byla psána českou novogotickou kurzívou,⁶² s humanistickým písmem se setkáme zřídka u slov latinského původu. V rejstříku používali písaři novogotické polokurzívy, pro názvy lokalit v nadpisech pak kresleného novogotického písma.

Domnívám se, že mnohostranný význam a potenciál třeboňských poddanských soupisů pro historické bádání vyplývá z charakteristiky, o kterou jsem se právě pokusil, dosti jasně a zřetelně. Bez zajímavosti není ani skutečnost, že poddanské soupisy neměly o praktické využití nouzi už v době svého vzniku, tedy před více než 300 lety. V odborné literatuře byly už některé způsoby, díky kterým se soupisy stávaly běžnou součástí správní praxe třeboňského dominia, popsány a zhodnoceny,⁶³ dovoluji si tedy doplnit k nim několik drobností majících souvislost s problematikou rekrutů a verbování.

⁶⁰ Konkrétně šlo o město Třeboň, třeboňské předměstí a vesnici Hodějovice (dnes Staré Hodějovice v sousedství Českých Budějovic).

⁶¹ Většina z nich se týkala poddaných, kteří byli na základě výhostních listů propuštěni na ostatní schwarzenberská panství nebo na dominia jiných vrchností.

⁶² Sluší se podotknout, že jméno a věk poddaných, tedy údaje, které byly umístěny na levé polovině každé stránky a převzaty z předchozího poddanského soupisu, byly zpravidla psány pouze jednou písařskou rukou, a to velmi úhledně, kdežto zápisy a poznámky pořizené v terénu při vizitaci panství, tedy text vyplňující pravou polovinu každé stránky, vytvářelo obvykle několik písařských rukou, písmo je na první pohled o poznání zběžnější a méně úhledné.

⁶³ Ze soupisů byly v první řadě pořizovány různé populační výtahy, přehledy a sumáře, blíže viz K. DUDÁČEK – L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. RÉPÁSOVÁ – M. SLÁDEK, *On Using the 1661–1839 Lists of Subjects*, s. 70; Jaroslav ČECHURA, *Mikrosvěty jihočeského venkova: Bošilec*

V prvé řadě bych chtěl upozornit na nesmělé náznaky čehosi, co bychom s notnou dávkou opatrnosti a obezřetnosti mohli označit za vrchnostenský či správní dirigismus. V žádném případě si nemůžeme představovat, že by šlo o systematickou snahu patrimoniální správy extenzivně zasahovat do života poddaných, rozhodovat o každé drobnosti a vše organizovat. Rozhodl jsem se pod tento výraz kvůli absenci vhodnějšího termínu shrnout kroky vrchnostenské administrativy vyvěrající spíše z horlivosti, pečlivosti, úřední poctivosti a osobní iniciativy písařů, kterým bylo svěřeno pořizování zápisů o poddaných při každoročním stavění sirotků. Jelikož svědomitost a důkladnost, s níž byla evidence vedena, se u jednotlivých písařů přirozeně lišila, logicky se to kromě deskriptivních poznámek odrazilo i na podobě a především četnosti zápisů preskriptivní povahy.⁶⁴ Správní aparát panství si díky nim mohl při příštím stavění sirotků ověřit, zda poddaní splnili to, co jim bylo o rok dříve uloženo. Skutečnost však byla většinou velmi prozaická a v příkrém rozporu s tím, co bylo přikázáno.⁶⁵ Pro studium problematiky rekrutů mají nařizovací zápisy význam spíše okrajový,

1600–1750 (tradiční společnost raného novověku v Čechách), v tisku. Druhý způsob využití přicházel ke slovu především při vyslýchání poddaných, někdy totiž byly v soupisech dohledávány různé skutečnosti, například věk vyslýchanych, pokud ho sami neznali, konkrétní doklady viz TÝŽ, *Sex v době temna*, passim.

⁶⁴ Mám na mysli zápisy, které stanovovaly, že určitý poddaný má něco vykonat buď sám („učí se řemeslu, má ale o povolení žádati“, „má se ten masopust ženiti“, „má sobě službu hledat“), nebo s pomocí či prostřednictvím dalších osob („odešla do Moravy a má ji otec dostavit“, „rychtář má ji službu opatřiti“). V různých letech byla hustota výskytu takových zápisů dosti proměnlivá a zdá se, že vzrůstala spolu s podrobností a obsáhlostí poznámek deskriptivní povahy (například kolem roku 1700 část písařů u jmen čeledínů a děveček uváděla plat, který za službu dostávali, tato praxe se bohužel po několika letech vytratila). Proto se nedomnívám, že by šlo o systémovou záležitost, kořeny tohoto jevu bych spařoval spíše ve služební horlivosti a charakterových vlastnostech části úředníků, kteří prováděli stavění sirotků, a jejich tendenci vykonávat správu nad poddanými poctivěji a důsledněji, než tomu bylo u některých jejich kolegů.

⁶⁵ Například většina osob, které opustily panství a měly být hledány, nebyla nalezena. Pouze zlomek z celkového počtu zběhlých poddaných byl přiveden zpět, nezřídka to však skončilo obdobným konstatováním jako v případě sirotka Roziny po Mikulášovi Blažkovi z vesnice Novosedly, k jejímuž jménu písař roku 1708 připsal: „Byla hledána a na panství přivedena a s Rozinou ouhončetem zase odešla.“ Také překvapivě hodně sirotků po sedlácích, kteří po otcově smrti převzali usedlost a hospodařili na ní například s mladšími sourozenci, aniž by se oženili, se s představou sňatku sžívalo několik let, takže se u jejich jmen periodicky objevovaly formulace „jest hospodářem a má se ženit“, „hospodaří a má se ten masopust ženit“, „hospodaří a má se zajisto ženit“, „jest hospodářem a má se

někteří z mladých mužů, kteří opustili panství a byli na základě poznámky v poddanském soupise hledáni a přivedeni zpět, totiž mohli být následně nuceně naverbováni a posláni do armády.

Vztah dalšího způsobu, kterým byly poddanské soupisy začleněny do každodenní správní praxe treboňského panství, k verbování byl už daleko užší. V soupisu z roku 1702 se totiž poprvé setkáváme s novými marginálními poznámkami připojenými ke jménům některých mladých mužů. Zkratka měla ponejvíce podobu „Mil“, výjimečně také nabývala tvaru „Milit“ nebo pouhého písmene „M“.⁶⁶ Nade vší pochybnost souvisela s vojenskou službou, zvláště uvážíme-li, že se vyskytovala výhradně u poddaných mužského pohlaví, nadto pouze u některých svobodných mládenců, dosud nevstoupivších do manželství, a mladých podruhů, kteří byli ženatí krátkou dobu.

Domnívám se, že správa panství si prostřednictvím zkratky znamenala muže, kteří byli z různých důvodů považováni za osoby vhodné k naverbování. Činila tak patrně během stavění sirotků nebo krátce po jeho skončení, tedy nedlouho před koncem kalendářního roku. Následně úředníci sestavili seznamy adeptů splňujících poměrně přísná zdravotní kritéria, podle nich byli poté vybíráni poddaní, kteří mohli být v případě potřeby nuceně naverbováni a odesláni k vojsku.⁶⁷ Schwarzenberský správní aparát se díky zavedení této procedury mohl každoročně zaštitit několika desítkami potenciálních branců, které si prostřednictvím poddanských soupisů předem vytipoval a posléze si o nich udržoval stálý přehled, aby mohli být nasazeni, pokud by se neshromáždil dostatečný počet dobrovolných rekrutů. Tvrzení o souvislosti mezi zkratkou „Mil“ a nuceným verbováním mladých mužů z Treboňska podpoří kromě pohledu do následujícího svazku poddanských soupisů, kde u mnoha v loňském roce označených mužů můžeme nalézt obrat „vzat na vojnu“, navíc skutečnost, že do soupisu

pod pokutou ženit“. Skutečnost, že nařízení patrimoniální správy zůstávala spíše v rovině přání a jejich vymahatelnost byla nevalná, by však neměla zastínit důvod, proč o nich především hovořím. Číním tak proto, abych doložil, že vrchnostenská úředníci při výkonu správy nad poddanými soupisy aktivně využívali a pracovali s nimi.

⁶⁶ Poznámka byla vpisována nalevo od jména konkrétního poddaného, v prostoru na levém okraji stránky, vymezeném svislou inkoustovou čarou, a to humanistickým písmem.

⁶⁷ O seznamech i mechanismu nuceného verbování pojednávám níže.

z roku 1708 písař přímo ke zkratce připojoval zmínky o tělesné indispozici, zranění či jiném zdravotním problému konkrétního muže, pokud u něho byly odhaleny.⁶⁸

Domnívám se, že svrchu uvedené dva příklady, volněji či těsněji související s otázkou verbování, podporují tvrzení, že treboňské poddanské soupisy plnily už v době svého vzniku v rámci patrimoniální správy řadu rozličných úkolů. Rozhodně by bylo záslužné se tomuto tématu do budoucna podrobně věnovat a rozmnožit tak naše znalosti o vrchnostenském administrativním aparátu a způsobech úřadování v 17. a 18. století.

⁶⁸ O zdravotních nedostacích a tělesných indispozicích mužů, kteří kvůli nim nemohli být naverbováni, se zmiňuji níže.

4.2. Spisový materiál vložený do poddanských soupisů

Třeboňské poddanské soupisy ve svém nitru ukrývají další pramenný materiál, jehož část může být využita při studiu problematiky rekrutů a verbování, především nuceného. Do svázaných soupisů byly totiž už v době jejich vzniku vkládány další dokumenty, které s nimi souvisely. Jsou to písemnosti velmi rozmanité a různorodé povahy, pojátkem mezi nimi je skutečnost, že z hlediska diplomatického se jedná o akta, nemalá část z nich má navíc charakter korespondence. Četnost a hustota jejich výskytu jsou velmi proměnlivé, v některých svazcích poddanských soupisů se s nimi nesetkáme vůbec, jiné obsahují i více než desítku takových spisů.

V první řadě šlo o stručné soupisy, prostřednictvím nichž poddanská města a městečka na panství podávala v průběhu měsíce prosince zprávu o třeboňských poddaných, kteří se v té které lokalitě trvale zdržovali. Šlo patrně o podkladový materiál, z něhož byly informace přebírány do poddanských soupisů.

Dalším poměrně hojně zastoupeným typem písemností byly listy, jimiž se vykazovaly pověřené osoby vyslané patrimoniální správou, aby vyhledaly a přivedly zpět zběhlé poddané zdržující se delší čas mimo hranice dominia. Dokumenty bývaly vydávány jménem třeboňského hejtmana a obsahovaly jeho podpis, navíc bývaly opatřeny přitištěnou pečeti. Na rubové straně se obvykle nacházely přípisky z různých lokalit, které ukazatel listu na své cestě navštívil, a jimiž správa konkrétního panství či města sdělovala, že hledaná osoba se u nich nenachází. Písemnosti tohoto typu mohly s problematikou verbování souviset poměrně úzce, neboť s jejich pomocí mohli být na panství vraceni mladí muži, kteří byli následně poslání do armády. Konkrétní exemplář listu, jenž by zpět na dominium povolával osobu poslánu nuceně naverbovanou, se mi nalézt nepodařilo, v úřední korespondenci jsem však narazil na několik zmínek, které dávají tušit, že na přelomu 17. a 18. století se tento způsob opatrování rekrutů praktikoval.⁶⁹

⁶⁹ Bylo tomu tak například u Martina Adama, poddaného městečka Mezimostí, jenž se zdržoval na choustnickém panství, kam za ním byli vysláni dva sousedi, kteří ho měli přivést zpět do Mezimostí, neboť tamní rada ho chtěla postavit za rekruta. SOA Třeboň, Vs Třeboň, spisová registratura (dále jen SR), sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a rada městečka Mezimostí třeboňskému hejtmanovi (Mezimostí, 28. listopadu 1711)*.

Posledním druhem spisového materiálu vkládaného ve větším množství do jednotlivých svazků poddanských soupisů byly seznamy či poznamenání osob, které měly být k dispozici pro naverbování, pokud by se ukázalo, že třeboňské panství toho roku nepostaví požadovaný kontingent pouze z dobrovolných rekrutů.

Dobry příklad takových ad hoc sestavovaných seznamů či dobovým termínem konsignací⁷⁰ představuje několik listů vložených do poddanského soupisu z roku 1708. První z nich se vyznačoval vskutku prostou formou, nebyl opatřen žádným titulem či pojmenováním, není dělen svislými ani vodorovnými čarami na rubriky, skládá se pouze z názvů lokalit, k nimž jsou zařazeni někteří místní obyvatelé mužského pohlaví, přičemž u jedné vesnice figurují nejvýše dvě osoby. Tímto způsobem bylo poznamenáno 23 mužů z 15 vsí,⁷¹ u drtivé většiny z nich se navíc nacházela stručná informace o některé z široké palety zdravotních indispozic, žádná vada nebyla zaznamenána pouze u čtyř poddaných, naproti tomu přeškrtnuto bylo plných 14 jmen, zpravidla ta se závažným tělesným postižením či úrazem. Jazykově německý dokument psaný velmi zběžnou německou novogotickou kurzívou nebyl opatřen žádnou datací ani místem vzniku.

Další soupis, obdobný, avšak na první pohled mnohem úpravnější a přehlednější, byl opatřen titulem „Consignation der den 22. febr. 1709 eingezogenen Recroutten“. Na levé polovině lícové i rubové strany listu byla seřazena jména mužů označených čísly, shledáváme zde 30 poddaných z třeboňského dominia, z nichž bylo skutečně odvedeno 20 osob,⁷² třeboňský augustiniánský klášter postavil dalších šest rekrutů. Podobně jako v prvním seznamu zde nalezneme také zmínku o vsi, z níž daný muž pocházel, u některých bylo navíc vyznačeno, že byli podruhy nebo provozovali řemeslo.⁷³

Domnívám se, že konsignace tohoto druhu představovaly mezistupeň v evidování nuceně naverbovaných rekrutů. Prvním krokem bylo vyznačení zkratky „Mil“ v poddanském

⁷⁰ Pokud jednotlivé exempláře tohoto typu pramenného materiálu obsahují název, takřka vždy se zde vyskytuje německý výraz „Consignation“.

⁷¹ U třech osob nebyla uvedena žádná lokalita.

⁷² Jména deseti mužů byla přeškrtnuta, zároveň byla zmíněna příčina jejich nezpůsobilosti k vojenské službě, v devíti případech šlo o úraz nebo tělesnou vadu, pouze u Vojtěcha Pavlíčka bylo připsáno pouze lakonické „untauglich“. Naopak u způsobilých osob nacházíme poznámku „tauglich“.

⁷³ Dokument byl psán německou novogotickou kurzívou, nebyl však opatřen pečeti, podpisem či vyznačením data a místa vzniku.

soupisu u některých poddaných, kteří byli následně zapsáni do seznamů podobným oběma výše charakterizovaným, přitom patrně probíhala určitá selekce, aby byli vybráni především zdravotně způsobilí lidé. Skutečně naverbovaní a na vojnu odeslaní muži byli následně zaznamenáni do přehledných soupisů mužstva, které zachycovaly všechny rekruty včetně dobrovolníků.⁷⁴

⁷⁴ K soupisům rekrutů uloženým ve spisové registratuře fondu Velkostatek Třeboň se vracím níže.

4.3. Pozemkové knihy

Na zmínky o verbování či přímo o odvedených rekrutech lze narazit i při studiu pozemkových knih.⁷⁵ O tomto typu pramenů učiním toliko krátkou zmínku, neboť jsem z nich nečerpal systematicky, ale pouze tehdy, když bylo nutné ověřit informace obsažené v poddanských soupisech.⁷⁶

Při založení nové, jednotně koncipované řady gruntovnic pro vesnice na třeboňském panství, k němuž došlo roku 1707, bylo mezi výsady a milosti udělené poddaným od vrchnosti vtěleno i pravidlo, podle něhož měl být majetek či dědický podíl po naverbovaném rekrutovi, pokud by se dlouhý čas nevracel, rozdělen na tři díly, z nichž dva měly připadnout jeho příbuzným, jeden pak vrchnosti. Pokud by se branec z vojny přece jen navrátil, mělo mu být jeho jmění předáno v plné výši.⁷⁷

V pozemkových knihách se lze při vypořádávání pozůstalosti po zesnulých hospodářích setkat také s muži (v mnohem menší míře i s ženami), u kterých nalézáme poznámku, že se nacházejí ve vojsku.⁷⁸ Ba co víc, u některých z nich se objevuje i přibližné datum úmrtí či informace o jejich dalších osudech.

⁷⁵ Přehled základní odborné literatury k pozemkovým knihám podává J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 83–87.

⁷⁶ Za upozornění na možnost studia pozemkových knih v souvislosti s problematikou rekrutů děkuji vedoucímu své práce Jaroslavu Čechurovi.

⁷⁷ SOA Třeboň, Vs Třeboň, OS Lomnice nad Lužnicí, č. 38, *Pozemková kniha vsi Dynín (1653; 1707–1881)*, nefol.

⁷⁸ V případě žen (dobovou mluvou „vojaček“) se tím pochopitelně nemyslí působení přímo ve strukturách armády, nýbrž skutečnost, že tvořily součást doprovodu, který na přelomu 17. a 18. století takřka neodmyslitelně patřil ke každé evropské armádě.

4.4. Archivní prameny uložené ve spisové registratuře fondu Velkostatek Třeboň

Fond Velkostatek Třeboň, uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni, nabízí badateli vskutku široké spektrum pramenů,⁷⁹ které se vážou k válečným konfliktům a problematice vojenství v raném novověku. Bohatý a rozmanitý materiál přitom dosud zůstává z velké části stranou pozornosti historické obce.

Při přípravě své diplomové práce jsem měl možnost studovat několik fasciklů, které v sobě ukrývají stovky stran dokumentů týkajících se otázek verbování, stavění rekrutů a odchodu poddaných do armády. Jak už jsem nastínil výše, z chronologického hlediska jsem si zvolil období přelomu 17. a 18. století, vzhledem k rozsáhlosti pramenné základny však nebylo v mých silách věnovat se s touž pečlivostí a důsledností celému časovému úseku vymezenému lety 1693 a 1715. Zvolil jsem proto odlišný postup. Podrobně jsem studoval spisový materiál z let 1693 a 1694 a dále 1711 až 1714,⁸⁰ kdežto zbylá akta z let 1695 až 1710 a 1715⁸¹ jsem sice prošel a zběžně prozkoumal, ale využil jsem pouze výběrově jednotlivé dokumenty, které jsem považoval za pozoruhodné a důležité pro osvětlení sporných záležitostí a otázek.

Jedná se o formálně i obsahově značně různorodé a heterogenní prameny, seřazené do fasciklů podle chronologického hlediska a dále vnitřně nediferencované a netříděné. Společným rysem všech dokumentů je jejich souvislost s verbováním a rekruty, ačkoliv se lze běžně setkat s nesprávně založenými písemnostmi.⁸² Na následujících několika stranách se

⁷⁹ Uvažme, že například materiál týkající se vojenských odvodů a rekrutů tvoří plných 20 archivních fasciklů, v případě průtahů a ubytování vojsk se jedná o více než 40 fasciklů, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. II T/19, *Velkostatek Třeboň 1323–1951. Výtah z archivních repertářů pro oddělení spisová registratura, knižní archiv a knižní registratura*, s. 79–85.

⁸⁰ Podrobně jsem studoval části následujících dvou fasciklů: tamtéž, SR, sign. IB 4K^{gama} 5, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1689–1696)*; tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 9, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1711–1716)*.

⁸¹ Selektivně jsem využil spisový materiál ze třech fasciklů: tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 6, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1697–1703)*; tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 7, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1704–1706)*; tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 8, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1707–1710)*.

⁸² Například mezi spisy z roku 1704 badatel opakovaně naráží na konskripční seznamy pocházející patrně ze sedmdesátých let 18. století.

pokusím identifikovat a stručně charakterizovat typy dokumentů, které se v rámci studovaného archivního materiálu vyskytovaly opakovaně.

4.4.1. Repartice

Jedním z atributů berního systému, který se v Českém království vyvinul po skončení třicetileté války, byly repartice, tedy rozvržení či rozpisy daňové zátěže. Existovaly však i repartice mužstva neboli poměrná rozložení požadovaného kvanta rekrutů podle počtu osedlých. Šlo o velmi užitečnou pomůcku, pomocí níž se celkový kontingent branců, stanovený pro České království na daný rok, rozpočítal na jednotlivé územně správní celky, tedy panství, statky či města. Díky tomu měla třeboňská vrchnostenská správa přehled, kolik mužů musí v předepsaných termínech odvést. Dílčí repartice,⁸³ na které jsem při studiu archivního materiálu poměrně často narážel, vycházely z rozvržení, schvalovaného na zasedání zemského sněmu. Zatímco dílčí repartice pro konkrétní kraj rozesílal úřední personál podléhající příslušným krajským hejtmanům,⁸⁴ vznik podrobných reparticí třeboňského dominia byl patrně vlastní iniciativou schwarzenberské vrchnostenské správy.⁸⁵

Prakticky vždy se v úvodním textu uváděla požadovaná velikost mužstva, připadajícího podle druhu repartice buď na kraj, nebo na panství, dále informace, zda se má celé kvantum naplnit vystrojenými rekruty, nebo lze část z nich nahradit hotovými penězi, býval též vyznačen poměr mezi brancem a počtem osedlých, kteří se na něho skládali. Následoval vlastní rozpis. Stránka byla svislými čarami rozčleněna na několik sloupců, v prvním se nalézaly jednotlivé lokality,⁸⁶ ve druhém byly uvedeny počty osedlých, ve třetím

⁸³ Dílčí repartice neboli subrepartice mohly být zhotoveny pro různé územně správní celky, setkal jsem se s rozvrženími pro celý bechyňský kraj (vždy s názvem subrepartice) i specificky pro třeboňské dominium včetně majetků přivtělených klášterů, měst a městeček (vždy opatřeny titulem repartice). Ke krajským subreparticím viz B. RIEGER, *Zřízení krajské*, s. 352.

⁸⁴ Dokument byl podepsán oběma krajskými hejtmany a opatřen též jejich pečeti, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Bechiner Creyß. Subrepartition Über die vor das Lauffende 1715 Jahr... (Nemyšl, 7. března 1715)*.

⁸⁵ Jako místo vzniku těchto písemností byla uváděna Třeboň, na některých reparticích narazíme i na podpis třeboňského hejtmana.

⁸⁶ U rozvržení pro bechyňský kraj bylo jednou z položek celé panství Třeboň, u podrobnější repartice přímo pro třeboňské dominium bylo uvedeno jak vlastní panství, tak inkorporovaná území. Pro příklad krajské subrepartice viz tamtéž, *Bechiner Creyß. Subrepartition deren pro A. 1714 auf die Eine Holffte in natura zu Stellen kommenden Landt Recroutten...* Příkladem druhého typu písemností budiž dokument z března roku 1715, viz tamtéž, *Repartition auf 22 Mann Landt Recrouten, Welliche In Natura abzustatten, Vor das 1715 Jahr... (Třeboň, 16. března 1715)*.

pak z nich plynoucí kvantum rekrutů. Osedlí menších panství se často sčítali, aby bylo dosaženo čísla dělitelného hodnotou, která byla toho roku stanovena za základ pro výpočet rozvržení.⁸⁷ Na konci dokumentu pochopitelně nechyběla suma osedlých a velikost kontingentu branců, kteří měli být toho roku naverbováni a předáni armádě.

Všechny repartice, které jsem v rámci zkoumaného materiálu zachytil, byly psány německy. Držely se úzu ve své době obvyklého, text byl psán německou novogotickou kurzívou, polokurzívy se užívalo pro vyznačení a zvýraznění vybraných slov a občas i pro názvy jednotlivých panství, výrazům latinského původu bylo vyhrazeno humanistické písmo.

Význam reparticí můžeme spatřovat ve skutečnosti, že podávají přesné informace o počtu osedlých a z něj plynoucí velikosti kontingentu pro konkrétní rok a dominium. Dovolují také studovat a posoudit fungování jednoho z důležitých, avšak historiografií poněkud opomíjených aspektů tehdejšího berního systému Českého království.

⁸⁷ Jednotliví osedlí podle potřeby „migrovali“ mezi panstvími tak, aby se například v repartici na rok 1714 dosáhlo hodnot dělitelných $17\frac{5}{8}$ osedlého, za které měl být postaven jeden rekrut. Některým městům a dominiím tak byli osedlí účetně odebíráni a přičítáni k poddaným ostatních vrchností. Domnívám se, že seskupování osedlých tak, aby se vydělením jejich součtů dosáhlo předepsaného počtu branců, by představovalo počtářský oříšek i v současnosti, nemluvě o době před třemi stoletími.

4.4.2. Seznamy rekrutů

Jedná se o propracovanější obdobu konsignací popsaných výše v rámci oddílu o aktovém materiálu vloženém do poddanských soupisů. Seznamy vznikaly patrně pro vnitřní potřebu vrchnostenské správy jakožto přehledná pomůcka pro evidenci rekrutů, kteří byli buďto naverbovaní a vyčkávali na předání vojenským orgánům, nebo už rozšířili řady armády. V rámci studovaných archivních fascikulů jsem narazil na koncepty i čistopisy takových písemností, které se navíc lišily i v dalších ohledech, například tím, zda uváděly brance dobrovolné, nuceně naverbované či oba druhy mužstva zároveň, nebo též administrativním a územním celkem, k němuž se vztahovaly.⁸⁸

Jako ilustrativní příklad takového dokumentu může sloužit soupis, který spatřil světlo světa na třeboňském zámku 13. listopadu roku 1715.⁸⁹ Seznam rekrutů naverbovaných do uvedeného data člení muže na dvě základní skupiny, nejprve jmenuje osoby cizopanské a svobodné („Freýgeworbene und Freýe Leüthe“), tedy ty, jež nebyly třeboňskými poddanými, aby následně odděleně předložil i soupis knížecích poddaných, kteří se rozhodli pro kariéru v habsburské armádě. Každou stránku rozdělil písař svislými čarami na několik sloupců, do vzniklých polí se vpisovalo, zda byl ten či onen muž naverbován za panství nebo za města Soběslav, Třeboň a Lomnice nad Lužnicí. Kromě jména a příjmení se uvádělo i povolání, místo, odkud rekrut pocházel, věk a výše závdavku, jenž mu byl poukázán. Počty naverbovaných se průběžně sčítaly na konci každé stránky, nechyběla pochopitelně ani celková sumarizace. Pozoruhodnou a nepříliš obvyklou součástí písemnosti představuje přehled prostředníků, kteří se o úspěšné naverbování rekrutů zasloužili, nechybí ani datace a informace, že dokument vypracoval kontribuční úřad.

Z hlediska paleografického lze konstatovat, že většina textu byla psána německým novogotickým písmem kurzívním, polokurzíva byla užita v názvu dokumentu, označení jednotlivých rubrik a pro zvýraznění některých slov, podle dobového úzu byly výrazy latinského původu vyvedeny humanistickým písmem. Jazykem textu byla němčina.

⁸⁸ Setkal jsem se s konsignacemi pouze pro vlastní panství Třeboň i s takovými, které uváděly také muže naverbované za přivtělené územně správní celky (kláštery, města a městečka).

⁸⁹ SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten (Třeboň, 13. listopadu 1715)*.

Představená písemnost byla čistopisem, navíc velmi úhledně zpracovaným a nadstandardně informačně bohatým. Je třeba mít na paměti, že její charakteristiky rozhodně nelze vztáhnout na všechny obdobné seznamy rekrutů, které se v třeboňském velkostatkovém fondu nalézají. Nezřídka byly mnohem prostší, postrádaly například dataci či název, někdy šlo o pouhé nedokončené koncepty. Lze tedy uzavřít s tím, že kvalita i kvantita údajů v konsignacích rekrutů z přelomu 17. a 18. století byla velmi proměnlivá a kolísala spis od spisu.

4.4.3. Odvodní seznamy (Assent Listen)

Dalším pozoruhodným typem písemností, které se ve větším počtu nacházejí v části treboňského velkostatkového fondu vyhrazeného záležitostem rekrutům a verbování, jsou odvodní seznamy neboli v dobové mluvě Assent Listen.⁹⁰ Jsou to soupisy branců, jež se ovšem v několika podstatných ohledech liší od výše charakterizovaných konsignací pořizovaných pro potřeby patrimoniální správy. Zaprvé se ve všech případech, které se mi podařilo zachytit, jedná o opisy, nikoliv o originály. Odvodní seznamy totiž představovaly dokumenty, které oficiálně potvrzovaly, že mužové v nich uvedení byli na základě obhlídky provedené příslušným důstojníkem uznáni za způsobilé vojenské služby a prostřednictvím pluků, případně dalších útvarů, k nimž byli přiděleni, byli předáni habsburské armádě. Proces jejich vzniku patrně podléhal určitým změnám,⁹¹ hlavním činitelem však byly vojenské

⁹⁰ V pramenech jsem se setkal pouze s německým termínem Assent Listen, ovšem v různých podobách (například „Assent-Listen“, „Assent Lista“). Do češtiny jsem výraz převedl v souladu se slovníkovým překladem, viz Josef STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník, I. díl*, Praha 1916, s. 257.

⁹¹ Kopie odvodních seznamů rekrutů z treboňského panství nejsou k dispozici pro každý zkoumaný rok, musíme tak vzít zavděk několika dochovanými exempláři z různých let, jež se od sebe odlišují obsahem i formou, což patrně souviselo s hledáním standardizované podoby těchto písemností, procesem, který můžeme na počátku 18. století předpokládat. Odvodní seznam z roku 1697 měl podobu sešitu o několika listech, celý předepsaný kontingent, sestávající z 52 mužů, zde byl uveden dohromady v pořadí podle pluků, k nimž byli rekruti přiděleni, a podle termínů, kdy je vrchnost předala vojsku. Skutečnost, že dominium splnilo svou povinnost a odvedlo stanovený počet branců, v originále písemnosti potvrdil svým podpisem a pečeti vrchní válečný komisař Johann Wenzel Degrossa von Roßenfeld, nechyběly ani podpisy a pečeti hejtmanů bechyňského kraje Kryštofa Karla Voračického a Jana Františka Malovce. Příčinou poměrně netradiční formy písemnosti byla patrně skutečnost, že nedochované původní potvrzení o odvedení 48 z celkového počtu 52 rekrutů bylo vyhotoveno v Dolních Rakousech, kde bylo také mužstvo naverbováno a předáno příslušnému regimentu. Tyto okolnosti byly zrekapitulovány a vysvětleny v úvodním textu k popisovanému „sumárnímu“ odvodnímu seznamu, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Odvodní seznam panství Třeboň (České Budějovice, 24. května 1697)*. Odvodní seznamy z roku 1713 naproti tomu podávají poněkud odlišný obraz. Jednak se jich zachovalo hned několik, ovšem ve všech případech se vztahovaly pouze k té části celkového kontingentu, která byla vojsku předána toho kterého dne. Navíc se poněkud proměnila i forma, pod vlastním seznamem rekrutů se nachází podpis předávajícího schwarzenberského úředníka, konkrétně kontribučního písaře Kašpara Žabičky, odpadla

orgány, neboť potvrzení o způsobilosti rekrutů uděloval a svým podpisem zaštiťoval vrchní válečný komisař.⁹² Důvodem, proč se v archivním fondu třeboňského velkostatku nezachovaly originály odvodních seznamů, byla s největší pravděpodobností praxe odesílat tyto písemnosti nejvyššímu berničnímu úřadu, neboť na základě předloženého potvrzení o předání rekrutů armádě byla účtována srážka neboli bonifikace z kontribuce.⁹³

Co bylo obsahem těchto dokumentů? Jádrem byl výčet rekrutů, které daná pozemková vrchnost předávala armádě. Počet branců býval velmi proměnlivý a pochopitelně závisel na velikosti předepsaného kontingentu. Pro třeboňské panství bývalo takových písemností vystavováno několik ročně, zpravidla pro skupiny do 20 osob, ale výjimkou nebyly ani seznamy obsahující pouze jedno nebo dvě jména.⁹⁴ Neméně důležitou součástí bylo prohlášení, v němž se vrchnost⁹⁵ zaručila, že předvedení rekruti jsou zdraví a nejedná se o dezertéry, pokud by se prokázal opak, stanovoval zápis povinnost nahradit je novými, řádně vystrojenými muži, kteří by opět museli být shledáni způsobilými vojenské služby.

Odvedení rekruti byli přiděleni ke konkrétnímu pluku, který byl v textu specifikován, přičemž rozhodně nebylo pravidlem, že veškeré mužstvo z jednoho odvodního seznamu by muselo být posláno k témuž útvaru. Dále bylo úředně stvrzeno, že na každého muže byla vynaložena částka ve výši 12 zlatých, konkrétně 4 zlaté za stravu, dalších 8 zlatých pak

atestace ze strany hejtmanů bechyňského kraje, dokument byl potvrzen pouze vrchním válečným komisařem. Ilustrativní příklad viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Odvodní seznam panství Třeboň (Praha, 24. ledna 1713)*.

⁹² V pramenech funkce označena německým výrazem „Oberkriegscommissarius“. Pro konkrétní doklad viz tamtéž, *Odvodní seznam panství Třeboň (Praha, 19. března 1713)*.

⁹³ O mechanismu poskytování bonifikací vypovídá například list z 26. října roku 1714, rozeslaný místodržitelskou kanceláří, která vyzývala vrchnosti, aby nejvyššímu berničnímu úřadu zaslaly dosud nedoručené odvodní seznamy se jmény 201 rekrutů za několik posledních let. Pokud by tak neučinily do 14 dnů, vystavily by se riziku ztráty srážky z kontribuce. Soupisy chybějících odvodních seznamů měly distribuovat krajské úřady. Tamtéž, *Královští místodržitelé třeboňskému hejtmanovi (Praha, 26. října 1714)*.

⁹⁴ U rekrutů se vždy uváděly jméno a věk, zpravidla i místo původu (buď konkrétní lokalita, nebo název celé země), někdy bylo specifikováno i povolání.

⁹⁵ Bývá užito dobového termínu „Lieferant“, českým ekvivalentem by mohlo být slovo dodavatel.

představoval žold na dva měsíce. Obnos byl vynásoben počtem odvedených rekrutů a pro přehlednost zrekapitulován na konci stránky.⁹⁶

Odvodní seznamy byly psány německy, většina textu byla provedena německou novogotickou kurzívou, polokurzívní písmo se uplatnilo pouze v záhlaví dokumentu, kde bylo pro přehlednost uvedeno panství a kraj, do něhož dominium spadalo. Originály písemnosti byly opatřeny přitištěnou pečetí, její výskyt prozrazuje loco sigilli přítomné na kopiích. Na žádném ze studovaných odvodních seznamů nechyběla datace a místo vzniku, kterým byla v případě seznamů z roku 1713 výhradně Praha.

Domnívám se, že odvodní seznamy rekrutů představují cenný a informačně hutný pramen, jenž vrhá světlo na jednu z důležitých etap celého dlouhého a spleitého procesu verbování, v níž se rozhodovalo, zda budou vystrojení a připravení branci uznáni za schopné vojenské služby. Nepopíratelnou roli hrály i v následném finančním, respektive berním vyrovnání, tedy rozvrhnutí náhrad za odvedené rekruty formou srážek z kontribuce.⁹⁷

⁹⁶ S touto informací se setkáváme pouze na některých odvodních seznamech, další část příslušnou pasáž postrádá a obsahuje toliko jmenný seznam rekrutů. Musíme však mít na paměti, že se jednalo o kopie, které mohly být ve srovnání s originály zjednodušeny, případně mohl být některý oddíl textu zcela vypuštěn.

⁹⁷ V této souvislosti si dovoluji krátkou poznámku. V odvodních seznamech jsem našel toliko bonifikaci za stravu a dvouměsíční žold, která dosahovala výše 12 zlatých za rekruta, jak jsem uvedl výše. Vzhledem k tomu, že úhrn kontribučních srážek za jednoho muže byl o poznání větší, ostatní dílčí položky součtu byly nepochybně podchyceny dalšími typy dokumentů, mnoho konkrétních dokladů se mi však nalézt nepodařilo. Výjimku představuje písemnost z 24. ledna roku 1713, kterou nejvyšší berní úřad potvrzuje převzetí obnosu ve výši 216 zlatých za 54 rekrutů z třeboňského panství, určeného na palnou zbraň („auf ieder für das ober gewöhr oder Flinten“). Na jednoho muže tedy připadaly 4 zlaté, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Potvrzení nejvyššího berního úřadu o převzetí 216 zlatých od panství Třeboň (Praha, 24. ledna 1713)*. Torzovitě dochovaná dokumentace bohužel nedovolila sestavení obšírnější charakteristiky tohoto typu písemností. K výši kontribučních srážek na přelomu 17. a 18. století viz J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 71.

4.4.4. Účetní materiál

V třeboňských archivních pramenech k problematice verbování na přelomu 17. a 18. století se lze setkat také s porůznu roztroušenými peněžními účty. Jedná se o spisy, které mají charakter výkazů, představují tedy souhrn vydání vynaložených na konkrétní podnik či záležitost, přičemž náklady bývají rozepsány podrobně na jednotlivé položky.⁹⁸ Posléze byl účetní materiál patrně organicky včleněn do rekrutské agendy, s níž bezprostředně souvisel. Byť se účetní dokumenty, buď v podobě stručných a jednoduchých poznamenání na volných listech nebo v sofistikovanější variantě stručných sešitů o několika listech, dochovaly torzovitě, mohou být cenným dokladem finančních aspektů verbování a doplňování armády na přelomu 17. a 18. století. Jejich stránky uchovávají informace o nákladech na pořízení předepsaného vojenského stejnokroje a dalších povinných součástí výstroje, zpravují nás také o výdajích na samotné verbování a následné udržování rekrutů, v neposlední řadě si s jejich pomocí lze učinit představu o šíři a přibližném složení skupiny úředníků a pomocného personálu, která se podílela na přepravě branců na místo, kde se konaly odvody.

Formální i obsahová stránka účetních spisů byla značně rozmanitá. Společným rysem byla skutečnost, že povětšinou evidovaly vydání na jednorázovou záležitost v přesně ohraničeném časovém údobí, které nebývalo příliš dlouhé, zpravidla trvalo několik týdnů či nejvýš měsíců.

Příkladem budiž účet vyhotovený správou schwarzenberského panství Postoloprty a opatřený datem 10. října 1703, který vypočítával náklady na naverbování, udržování a dopravu 14 branců získaných sice na postoloprtském dominiu, avšak určených k naplnění kvanta rekrutů předepsaného panstvím Třeboň a Vlčice.⁹⁹ Dokument přehledně uvádí

⁹⁸ Pro lepší přiblížení náplně této krkolomné definice uvádím příklad v podobě soupisu peněžních nákladů, které vydalo město Jindřichův Hradec na zverbování a udržování rekruta Martina Veselého z vesnice Vřesná, jež byla součástí třeboňského panství. Veselý obdržel závdavek a stravné, město navíc zaplatilo verbíři či prostředníkovi, muž však posléze utekl a Jindřichohradečtí finanční ztrátu, která jim vznikla, nárokovali u jeho vrchnosti. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Soupis nákladů, které město Jindřichův Hradec vynaložilo na Martina Veselého ze vsi Vřesná (Jindřichův Hradec, 17. srpna 1714)*. Systematické rozdělení raně novověkého účetního materiálu uvádí J. ŠEBÁNEK – Z. FIALA – Z. HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika*, s. 328–339.

⁹⁹ SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Consignation der Jenigen Unkosten, welche bey werbung der, Wegen der herrschafft Wittingaw, Undt Wiltschitz...* (Postoloprty, 10. října 1703).

jednotlivá vydání počínaje penězi za stravu pro každého muže¹⁰⁰ a závdavek ve výši 6 zlatých přes plat bubeníka, poplatek holiči za oholení a ostříhání rekrutů, výlohy na dopravu uniforem z Prahy a náhradu částí oděvu či obuvi, pokud některému branci neseseděly, a různé další náklady spojené s veřejným verbováním až po diety pro kontribučního písaře, doprovázejícího kontingent do Plzně a odpovídajícího za jeho správné předání, a pro dva sedláky vezoucí celou výpravu na vozech. Všechny výdaje byly pečlivě sečteny a celková suma byla vydělena počtem rekrutů, aby mohly být stanoveny průměrné náklady na jednoho muže, na základě nichž byla vypočítána částka, kterou měla panství Třeboň a Vlčice odvést postoloprtskému dominiu. Účet byl psán německou novogotickou kurzívou, polokurzíva se uplatnila v názvu a pro zdůraznění vybraných slov, pro výrazy latinského původu se užívalo humanistického písma kurzívního i polokurzívního.

Rád bych v souvislosti s účetním materiálem zmínil další typ pramene, který má k peněžním transakcím velmi úzký vztah, kvitance. Nalezl jsem pouze několik dokumentů tohoto druhu, ve všech případech šlo o neověřené kopie. Kvitance představuje písemné potvrzení, které vydával věřitel dlužníkovi na důkaz uhrazení dlužné částky nebo její části.¹⁰¹

Význam kvitancí pro studium problematiky branců spočívá především v tom, že umožňují sledovat finanční operace spojené s verbováním rekrutů mimo hranice třeboňského panství. Pokud byli totiž muži tvořící oficiálně součást třeboňského kontingentu z pověření knížete získávání na ostatních schwarzenberských panstvích v Čechách, či dokonce v Rakousích, muselo pochopitelně třeboňské dominium uhradit náklady s touto akcí spojené. V takové situaci přišla ke slovu kvitance, v níž bylo specifikováno, co měla splacená dlužná částka zapravit, zpravidla bylo také stanoveno, na kolik v průměru přišlo postavení jednoho brance.

¹⁰⁰ Denní taxa ve výši 10 krejcarů byla vynásobena počtem dní, které daná osoba strávila v Postoloprtech od svého naverbování až do hromadného odeslání celého 14hlavého kontingentu do Plzně, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 6, *Consignation der Jenigen Unkosten, welche bey werbung der, Wegen der herrschafft Wittingaw, Undt Wiltshitz...* (Postoloprty, 10. října 1703).

¹⁰¹ *Ottův slovník naučný*. 15. díl, *Krajčij – Ligustrum*, Praha 1900, s. 476n.

4.4.5. Ostatní pramenný materiál

Odhadem 90 až 95 % studovaných písemností nelze zařadit k žádnému z výše uvedených typů pramenů. Z globálního pohledu můžeme hovořit o úřední korespondenci, jejíž ústřední postavou byl třeboňský hejtman.¹⁰² Z hlediska vzhledu a úpravy měla převážná většina korespondence podobu listů poselacích neboli missivů, dobře identifikovatelných podle uzavření pomocí přitištěné pečeti a adresy položené kolmo k vlastnímu textu písemnosti. V závislosti na své délce byly psány buď na volných jednolístech, nebo dvojlístech, které převažují, výjimečně se setkáváme s několika do sebe vloženými dvojlisty tvořícími malý sešit. Adresátům byly doručovány pomocí poslů nebo poštovních linek.¹⁰³

Zatímco korespondence, v níž figuroval třeboňský hejtman v roli příjemce, byla tvořena čistopisy, listy koncipované ve vrchnostenské kanceláři se dochovaly v podobě konceptů, v drtivé většině konceptů revidovaných. Text se v takovém případě nacházel pouze na pravé polovině stránky, levou nechal koncipista volnou, aby měl úředník, který koncept pročítal a opravoval, prostor na umístění poznámek, dodatků a vpisků.¹⁰⁴

Koncepty odeslaných listů i čistopisy listů přijatých bývaly většinou opatřeny krátkým záhlavním regestem, který nezřídka pouze jednou či dvěma větami shrnoval obsah písemnosti a usnadňoval orientaci mezi desítkami na první pohled takřka identických dokumentů. Přítomnost regestů byla ve starším období pravidlem, zatímco od přelomu prvního a druhého decennia 18. století postupně přibývalo korespondence, která jimi opatřena nebyla. Regesty se kladly do pravého horního rohu rubové strany jednolístů, případně na poslední stranu dvojlístů či sešitů. U písemností přijatých bývalo v první řadě uvedeno praesentatum, posléze nahrazované datem a místem sepsání listu, až poté následovalo vlastní

¹⁰² K tomu viz obsáhlé a informačně bohaté pojednání o hospodářské korespondenci panství Třeboň v 17. a 18. století, které vytvořil Jaroslav ČECHURA, *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, v tisku.

¹⁰³ Samotná úřední korespondence nabízí hojnost zmínek o využívání pošty, většinou se tak děje v obrazech, jimiž pisatel informuje příjemce o obdržení dopisu, na který odpovídá. Pokud mohu soudit z prostudovaných pramenů, zdá se, že doručování prostřednictvím poslů bylo méně obvyklé.

¹⁰⁴ Ke konceptům a jejich rozdělení J. ŠEBÁNEK – Z. FIALA – Z. HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika*, s. 194n.

shrnutí obsahu. Jazyk regestu zpravidla odpovídal jazyku dokumentu, i když setkat se lze i s výjimkami, byť nepříliš četnými.¹⁰⁵

Studované listy by bylo možné rozdělit na několik typů podle náplně a účelu, za nímž byly sepsány. Často se vyskytovala korespondence s obsahem čistě informativním, v níž zpravidla podřízený úředník či městská rada zpravovali hejtmana například o průběhu stavění rekrutů či transportu branců do některého z královských měst, kde byli přebíráni armádou. Ničím neobvyklým nebylo ani líčení úspěšnosti verbování na panství z pera třeboňského hejtmana, adresované knížeti do Vídně či Laxenburgu.¹⁰⁶

Náplní dalšího typu listů byly dotazy, prosby a žádosti v širokém slova smyslu. Pokud byla adresátem nižší úřední instance, například městská rada, bývaly v regestu charakterizovány slovem „Anfrage“. Například na samém sklonku 17. století a ještě na počátku války o španělské dědictví se třeboňský hejtman rok co rok dotazoval rad poddanských měst a městeček, stejně jako správy klášterů v Třeboni a Borovanech, zda předepsané kvantum rekrutů opatří vlastními silami, nebo raději odvedou peněžní obnos a starosti spojené s verbováním přenechají knížeti, jenž se nabídl, že potřebné brance sežene v Dolních Rakousích. De facto identická situace nastala, když podřízený správní orgán nebo úředník prosil o stanovisko či odpověď svého nadřízeného, lišila se pouze užitá dikce, takže výraz „Anfrage“ nahradily obraty „gehorsame Bitte“ či „ponížená prosba“. Odpovědi na písemnosti tohoto druhu se obvykle vyznačovaly tím, že v úvodu dotaz, žádost či prosbu zrekapitulovaly, až poté bylo sděleno vlastní stanovisko.¹⁰⁷ Výsledkem mohlo být rozhodnutí, které zpravidla výběrem z několika možností navržených předtím tazatelem závazně

¹⁰⁵ Některé jazykově české písemnosti bývaly opatřeny regestem německým, výjimečně můžeme narazit na list psaný německy, leč s jazykově českým regestem.

¹⁰⁶ Pokud byla písemnost tohoto typu opatřena regestem, zpravidla byl uvozen výrazy „zpráva“, „Bericht“ či „relatio“, u německy psaných regestů úředník často vynechal sloveso, přímo za jméno odesílatele zařadil slovo „wegen“ a pokračoval shrnutím obsahu dokumentu. Jestliže pisatel referoval o rozhodnutí či usnesení jiného správního orgánu či například panovnické rezoluci, objevoval se termín „intimatio“. K charakteristice relace a intimátu jakožto dvou typů úředních písemností viz tamtéž, s. 199, 201.

¹⁰⁷ Pokud byl odesílatelem písemnosti orgán podřízený adresátovi, bývaly listy tohoto druhu charakterizovány v regestu prostými výrazy „Antwort“ či „odpověď“. Pakliže tomu bylo naopak, užívalo se termínu „Befehl“ a u rozhodnutí knížete také „rescript“. K reskriptům jakožto zvláštnímu druhu úředních písemností viz tamtéž.

předepsalo, jak má dále postupovat, případně příslib intervence, například pokud se prosebník dostal do sporu kvůli rekrutům a nedokázal sám prosadit svou vůli.¹⁰⁸

Jak vidno, tematické spektrum úřední korespondence týkající se rekrutů bylo dosti široké, ostatně i navržené rozdělení listů podle obsahu je nutno brát s rezervou, neboť často docházelo k prolínání několika typů v rámci jedné písemnosti. Rozšířenou kombinací bylo například podání zprávy o průběhu verbování následované dotazem, co učinit se získaným mužstvem. Občas se lze dokonce setkat s obroušením strohého byrokratického tónu, který přechází do květnatých barokních frází, jimiž odesílatel přeje adresátovi pevné zdraví v novém roce¹⁰⁹ nebo barvitě líčí zákeřný katar, s nímž bojoval celé tři týdny.¹¹⁰ Úřední písemnost v takových pasážích nabývá bezmála podoby osobní korespondence.

Krátce se zastavím též u jazyka písemností. Ve shodě s Jaroslavem Čechurou¹¹¹ tvrdím, že převažovaly dokumenty psané německy, následované prameny jazykově českými. S francouzštinou jsem se setkal pouze u adres, kdežto na latinu jsem nenarazil vůbec. Zdá se, že volba konkrétního jazyka se plně řídila osobou adresáta. Hejtman běžně korespondoval bilingvně, takže zatímco s knížecí kanceláří, zemskými i krajskými úřady, ostatním schwarzenberským úřednictvem na panství i mimo ně, armádními činiteli, kláštery v Třeboni i Borovanech a městem Třeboň komunikoval německy, čeština hrála prim při vyřizování záležitostí s ostatními městy a městečky na treboňském dominiu a ve vzácně dochovaných případech písemného styku s poddanými. Setkal jsem se také se situací, v níž se lišil jazyk listu a příloh, které byly společně s ním odeslány.¹¹²

¹⁰⁸ Příkladem budiž situace, kdy se některé z měst na treboňském panství rozhodlo poslat do armády poddaného, který se zdržoval na panství jiné vrchnosti. Postup byl zpravidla takový, že vyslalo dva sousedy, aby muže přivedli, nezřídka však docházelo ke konfliktům, někdy byla hledaná osoba dokonce zadržena rychtářem, správcem statku či přímo hejtmanem. V takovém případě město písemně požádalo vrchnostenskou kancelář, aby zařídila vydání poddaného. Pro konkrétní doklad viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Purkmistr a rada městečka Mezimostí treboňskému hejtmanovi (Mezimostí, 28. listopadu 1711)*.

¹⁰⁹ Tamtéž, *Georg Müller treboňskému hejtmanovi (Praha, 30. prosince 1711)*.

¹¹⁰ Tamtéž, *Georg Müller treboňskému hejtmanovi (Praha, 30. ledna 1712)*.

¹¹¹ J. ČECHURA, *Krizový management*, v tisku.

¹¹² Vzorovým příkladem mohou být kopie česky psaných výslechových protokolů odeslané spolu s jazykově německou odpovědí krajským hejtmanům bechyňského kraje. Tamtéž, *Examen Václava*

Z hlediska paleografického se prameny, které povšechně označuji za korespondenci, nevymykaly dobovým zvyklostem. V závislosti na zvoleném jazyce byly psány německou nebo českou novogotickou kurzívou, pro inskripci, případně i salutaci a zvýraznění slov v textu se užívalo písma polokurzívního, výrazy a fráze latinského původu se zapisovaly humanistickým písmem. Písmo konceptů bylo ve srovnání s čistopisy velmi zběžné, někdy až neúhledné a obtížně čitelné.

V rámci studovaných archivních materiálů se lze setkat i s dalšími typy pramenů, které jsem se však vzhledem k jejich malé početnosti rozhodl přiblížit pouze prostřednictvím této krátké závěrečné poznámky. Jedná se například o císařské patenty a různá další nařízení místodržitelské kanceláře či krajských hejtmanů, v nichž bývají rekapitulovány základní postupy při odesílání rekrutů k armádě včetně termínů, které měly být dodrženy, a normativně upraveny některé další aspekty verbování.¹¹³

Spousty, Šimona pacholka, Jakuba Spousty a France Čády (Veselí nad Lužnicí, 19. února 1711); tamtéž, Třeboňský hejtman hejtmanům bechyňského kraje (Třeboň, 23. února 1711).

¹¹³ K charakteristice patentů J. ŠEBÁNEK – Z. FIALA – Z. HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika*, s. 218n.

5. Obecné otázky verbování a stavění rekrutů na třeboňském dominiu na přelomu 17. a 18. století

5.1 Verbování na Třeboňsku v letech 1693 a 1694

Název této kapitoly je přes svou strohost a střízlivost dosti zavádějící. Na třeboňském panství se totiž v uvedených dvou letech podle všeho vůbec neverbovalo. Skutečnost, která mě samotného zprvu dosti zarazila, lze však poměrně snadno vysvětlit.

Hlavní tíhu shánění, zaopatření a stavění rekrutů v této době totiž převzal na svá bedra kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenberku, který patrimoniální správě i přivtěleným klášterům, městům a městečkům nabídl, že proti složení hotových peněz určených k pokrytí vzniklých nákladů kvantum branců předepsané dominiu reparticí¹¹⁴ naplní mužstvem, které získá veřejným verbováním v Dolních Rakousích v okolí Vídně.¹¹⁵

Vrchnostenská kancelář působila za této konstelace v roli prostředníka mezi knížetem, bechyňským krajským úřadem a správou přivtělených klášterů, měst a městeček. Zatímco komunikace s krajskými hejtmany se týkala takřka výhradně úředního potvrzení skutečného odvedení rekrutů a jejich přidělení příslušnému pluku, korespondence

¹¹⁴ Na rok 1693 bylo celému Českému království uloženo postavit 3 916 rekrutů, na bechyňský kraj připadlo 518 branců, třeboňské panství včetně přivtělených klášterů, měst a městeček mělo dodat 51 osob, a to ve lhůtě do posledního dne měsíce února téhož roku, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 5, *Pro anno 1693 vermög der hier Landiegen Recrouttierungs...* Pro rok 1694 zůstala suma 51 mužů zachována, viz tamtéž, *Entwurff, was Vermög Königl. Creißbambts publication de dato den 27. February Anno 1694...*

¹¹⁵ Kníže celou záležitost konzultoval s generálním válečným komisariátem, od něhož si svůj plán nechal posvětit. Vzhledem k tomu, že verbování i odvod mužů, kteří byli přiděleni k pěšímu pluku Karla Ludvíka von Archinto, probíhaly v Rakousích, šlo o administrativně poměrně náročnou operaci, neboť patrimoniální správa byla zároveň povinna krajskému úřadu bechyňského kraje vykázat, že předepsaný počet branců byl skutečně předán, viz tamtéž, *Kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmánovi (Vídeň, 4. února 1693)*. Příslušné potvrzení zaslal kníže do Třeboně na přelomu března a dubna téhož roku, viz tamtéž, *Kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmánovi (Vídeň, 1. dubna 1693)*.

s inkorporovanými územně správními celky obnášela především nutnost tlumočit knížecí nabídku a shromáždit reakce na ni.¹¹⁶

Po naverbování a odvedení branců nastal čas na účtování a finanční vyrovnání. Knižecí úředníci vyčíslili veškeré náklady, jež s sebou operace nesla a které byly hrazeny hotovými penězi poskytnutými knížecí pokladnou. Součet výdajů se vydělil počtem rekrutů, tím došlo ke stanovení průměrných výloh na jednoho muže, jež například roku 1693 dosáhly výše 30 zlatých a 24 krejcarů. Z této částky byla prostřednictvím poměru mezi osedlými a branci, platného pro daný rok, vypočtena částka, která připadala na jednoho osedlého.¹¹⁷ Za celé panství včetně všech přivtělených území mělo být do knížecí pokladny odvedeno 1 550 zlatých a 24 krejcarů,¹¹⁸ k čemuž skutečně došlo v červenci roku 1693, poměrně dlouho poté, co proběhlo vlastní verbování.¹¹⁹

¹¹⁶ Kupříkladu nabídka na naverbování rekrutů na rok 1694 byla z Vídně odeslána 26. prosince 1693, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 5, *Kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Videň, 26. prosince 1693)*. Koncept hejtmanovy odpovědi byl vypracován 30. prosince, viz tamtéž, *Třeboňský hejtman knížeti Ferdinandu Vilémovi ze Schwarzenberku (Třeboň, 30. prosince 1693)*. Stejného dne rozeslal hejtman Theobald Karel Siebert z Liliensteinu radám poddanských měst a městeček list, v němž informoval, že schwarzenberská vrchnost by předepsaný kontingent rekrutů „skrze některého pana oficíra vojenského zverbovati dáti milostivě nakloněna býti ráčila.“ Viz tamtéž, *Třeboňský hejtman radám měst a městeček na třeboňském panství (Třeboň, 30. prosince 1693)*. Reakce se mi bohužel nalézt nepodařilo, avšak soudě podle obdobné korespondence z roku předchozího s nimi městské rady příliš neotálely, další průběh komunikace mezi hejtmanem a knížetem Ferdinandem Vilémem navíc prozrazuje, že všechny oslovené kláštery, města i městečka s nabídkou souhlasily. V dalších letech se dokonce rozšířila praxe, že městské rady přání, aby rekruty opatřil kníže, deklarovaly dříve, než hlava schwarzenberského rodu vůbec oslovila třeboňského hejtmana, a to navzdory poznenáhlu rostoucím nákladům na postavení jednoho brance, viz tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 7, *Purkmistr a rada města Soběslavi třeboňskému hejtmanovi (Soběslav, 11. ledna 1704)*.

¹¹⁷ Roku 1693 se na jednoho rekruta mělo skládat $15\frac{7}{16}$ osedlého, jeden osedlý měl tedy podle propočtu odvést 1 zlatý, 58 krejcarů a 1 denár, viz tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 5, *Repartition der Anno 1693 recrouttirung*.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Opatřování rekrutů probíhalo po celá devadesátá léta 17. století obvykle v měsících lednu a únoru. O zaplacení dlužné částky podává svědectví list sepsaný 18. července 1693, v němž se hovoří

Z uvedeného vyplývá, že pramenná základna z počátku poslední dekády 17. století podává cenné svědectví o plánování, organizaci a průběhu verbování, které se odehrávalo daleko za hranicemi třeboňského panství, byť paradoxně jeho jménem a v jeho zájmu. Rozhodně nelze dovodit, že podobně vypadal běžný stav věcí i na ostatních dominiích české šlechty, podle mého názoru šlo naopak o jev poměrně atypický, daný souběhem několika faktorů, například zázemím jednoho z předních aristokratických rodů celé habsburské monarchie, snahou knížete a patrimoniální správy chránit své poddané a ochotou i schopností poddanské populace odvést nemalou finanční částku výměnou za odpadnutí povinnosti opatřit rekruty vlastními silami.

o souběžně zaslané kvitanci, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 5, *Kníže Ferdinand Vilém ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Videň, 18. července 1693).*

5.2. Verbování na Třeboňsku v letech 1711 až 1714

Po uplynutí dvou dekád skýtalo třeboňské panství, alespoň co se stavění branců týče, odlišný pohled. Proměnily se požadavky ze strany státu i způsoby, jimiž je dominium, jeho správní aparát i obyvatelé naplňovali.

Nároky armády byly na sklonku války o španělské dědictví a v době zvolna se rodícího nového konfliktu s Turky obecně vyšší než v závěrečné etapě předchozích střetů s osmanskou říší a Francií, uvedené konstatování však nelze považovat za absolutní a bezvýhradně platné. Stát pružně reagoval na měnící se potřeby ozbrojených sil dané posledním vývojem na poli válečném i v mezinárodních vztazích, díky tomu poměrně flexibilně určoval velikost kontingentu rekrutů, kteří měli být odvedeni.¹²⁰

Rozšířila se paleta způsobů, kterými bylo mužstvo pro službu v armádě získáváno. Institut důvěrně známý ze samého závěru 17. století, tedy verbování uskutečňované pro potřeby panství v okolí Vídně pod záštitou schwarzenberského knížete, prakticky vymizel a byl zčásti zastoupen příležitostnou výpomocí ostatních schwarzenberských dominií v Čechách formou přenechání části vlastních branců třeboňskému kontingentu. Také tato metoda, jež se nejvíce rozmohla v první dekádě 18. století, byla ve druhém decenniu na ústupu, většinu rekrutů tak tvořili vlastní či cizí poddaní, kteří byli sháněni přímo na panství.

¹²⁰ Na rok 1712 bylo třeboňskému panství uloženo dodat 86 rekrutů (na brance se skládalo $9\frac{3}{64}$ osedlého), roku 1713 se cifra mírně snížila na 85 mužů (na brance připadalo $9\frac{3}{32}$ osedlého), následujícího léta velikost kontingentu poklesla na 45 osob (dalších 45 rekrutů nebylo stavěno v hmotném smyslu, ale měla za ně být odvedena odpovídající částka v hotových penězích, na brance se skládalo $17\frac{5}{8}$ osedlého). Pro srovnání uvádím, že roku 1715 přikázala třeboňskému dominiu repartice opatřit pouze 22 mužů (na brance připadalo $36\frac{3}{8}$ osedlého); viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Repartition auf 86 Köpf Landt Recrouten...* (Třeboň, 12. února 1712); tamtéž, *Repartition auf 85 Köpf Landt Recrouten...* (Třeboň, 4. prosince 1712); tamtéž, *Repartition auf 45 Mann Landt Recrouten...* (Třeboň, 26. února 1714); tamtéž, *Repartition auf 22 Mann Landt Recrouten...* (Třeboň, 16. března 1715). Co se týče lhůt, dokdy měli být rekruti odvedeni, a obecně části roku, během níž verbování probíhalo, lze konstatovat, že se oproti sklonku 17. století posunuly, agenda branců se každoročně začínala vyřizovat o něco dříve, často už v průběhu října, muži měli být dodáni během prosince a ledna. Ani zde však nepanovala jednotu, například mužstvo na rok 1715 mělo být předáno až 15. dubna téhož roku, viz tamtéž.

Zatímco cizopanští lidé se k vojsku dávali zpravidla dobrovolně, u vlastních poddaných byla možná cesta dobrovolnosti i nedobrovolnosti, přičemž poměr mezi oběma kategoriemi byl proměnlivý. Na konci sledovaného období pozvolna rostl význam veřejného verbování. Pokud se naskytla možnost, patrimoniální správa neváhala nakupovat plně vystrojené a vybavené mužstvo od vrchností, které měly branců přebytek.

Proměna postupu opatřování rekrutů hluboce poznamenala tvářnost příslušné správní agendy, což se odrazilo na obsahu a intenzitě úřední korespondence i rozsahu a složení sítí osob, s nimiž třeboňský hejtman udržoval písemný styk.¹²¹ Nápadnou odlišností oproti devadesátým létům 17. století byl markantní pokles počtu písemností zaslaných schwarzenberskou knížecí kanceláří,¹²² ochladla také komunikace s hejtmany ostatních schwarzenberských dominií v Čechách a bechyňským krajským úřadem.¹²³

Vzestupnou tendenci lze naproti tomu pozorovat u písemného styku třeboňského hejtmána s radami poddanských měst a městeček, správním aparátem klášterů v Třeboni a Borovanech a správci statků Bzí a Žimutice, tedy s administrativou územně správních celků přivtělených k třeboňskému dominiu. Vzhledem k tomu, že jednotlivé součásti panství už obstarání a zaopatření rekrutů nedelegovaly na knížete, ale stavěly brance vlastními silami, se podstatně rozrostla i paleta otázek a témat, s nimiž se lze v korespondenci setkat.¹²⁴ Novinkou

¹²¹ Koncepty hejtmanových listů z období let 1711 až 1713 se bohužel dochovaly pouze torzovitě, musíme tak spoléhat především na korespondenci přijatou.

¹²² Zdá se, že během války o španělské dědictví, kdy musela vrchnostenská správa každoročně připravit a zajistit postavení a vystrojení několika desítek rekrutů, se z vyřizování agendy branců stala rutinní záležitost, do níž se kníže přímo zapojoval stále méně a méně. Panství dokázalo zaopatřit mužstvo vlastními silami, a to v rovině hmotné i administrativní, knížete obtěžovalo pouze ve složitých případech, kdy bylo třeba vydat rozhodnutí, pro něž neexistoval precedens. Sama hlava schwarzenberského rodu se na třeboňského hejtmána obracela výjimečně, například když zemský sněm na sklonku roku 1713 schválil možnost nahradit část kontingentu rekrutů hotovými penězi, instruoval kníže patrimoniální správu, aby této příležitosti v rámci ochrany poddaných využila, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Videň, 25. listopadu 1713)*.

¹²³ Zdá se, že spojení s krajským úřadem se oživovalo pouze při mimořádných událostech, například při sporu dvou různých pozemkových vrchností o naverbování konkrétního rekruta.

¹²⁴ Jde především o sdělení, že město či městečko naverbováním předepsaného počtu rekrutů splnilo stanovenou povinnost, či naopak lamentace na vážnouci shánění mužstva, dotazy, kdy se má branec

byl čilý písemný styk, který třeboňský hejtman udržoval s úředníky pověřenými doprovodem mužstva k odvodu (zpravidla šlo o kontribučního písaře, cílovou destinací bývala v tomto období Praha) a schwarzenberskými byrokraty působícími dlouhodobě v hlavním městě Českého království, například solicítátorem Janem Jakubem Müllerem.¹²⁵

Ve druhém desetiletí 18. století se administrace verbování a stavění rekrutů stala běžnou součástí úřední agendy patrimoniální správy třeboňského panství. Většina branců byla získávána přímo na území dominia, vrchnostenští byrokraté i městské rady si osvojili efektivní postupy a mechanismy, takže se shánění a vychování mužstva stalo do určité míry rutinou.¹²⁶ Panství prokázalo schopnost vyrovnat se s požadavky státu, byť dlouhá a náročná válka o španělské dědictví byla nelehkou zatěžkávací zkouškou, během níž se muselo

dostavit do Třeboně, v některých případech i stručný popis okolností, za kterých byl muž pro službu v armádě získán. Jestliže byla osoba či způsob jejího opatření něčím kontroverzní, například měla kriminální minulost, městská rada o tom hejtmana informovala a tázala se, zda může být rekrut skutečně odveden.

¹²⁵ Kontribuční písař podával pravidelné relace a zevrubně zpravoval hejtmana o průběhu cesty i případných nesnázích a komplikacích, informoval též o odvodu rekrutů a jejich předání vojsku. Knížecí úředníci působící v Praze byli s problematikou stavění branců detailně obeznámeni a aktivně se na vyřizování tohoto úseku agendy schwarzenberské správy podíleli.

¹²⁶ Lze vyslovit domněnku, že panství samotné i dílčí inkorporované celky si vytvořily své postupy a metody, jak učinit zadost povinnosti předepsané státem, které vycházely z místních specifik a daností, ale promítat se do nich nepochybně mohl i osobitý vklad či „verbovací politika“ konkrétní pozemkové vrchnosti, patrimoniální správy či městské rady. Například Soběslav nepochybně těžila ze své výhodné polohy na hlavní silnici a z toho plynoucího postavení frekventovaného města. Horlivost soběslavské rady šla dokonce tak daleko, že už na přelomu října a listopadu roku 1715 měla k dispozici několik rekrutů, což neopomněla písemně sdělit třeboňskému hejtmanovi, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a rada města Soběslavi třeboňskému hejtmanovi (Soběslav, 1. listopadu 1715)*. Podotýkám, že v té době ještě ani nebyla vypracována repartice, která by stanovila velikost kontingentu od města požadovaného, na což si rada hejtmanovi také stěžovala. Opačným případem bylo městečko Ledenice, ležící v poněkud odlehle oblasti jihozápadně od Třeboně. Například v listopadu 1711 Ledeničtí na výtku hejtmana, že dosud nedodali předepsaný počet mužů, reagovali poukazem na polohu svého sídla, které neleží „při silnici“, viz tamtéž, *Purkmistr a konšelé městečka Ledenice třeboňskému hejtmanovi (Ledenice, 27. listopadu 1711)*. Domnívám se, že každá z dílčích částí přivtělených k třeboňskému panství si v otázce shánění mužstva vytvořila vlastní a specifický modus operandi.

přechodně uchylovat k nouzovým opatřením, jako bylo například nucené verbování řádově desítek osob, aby bylo naplněno předepsané kvantum branců. Ačkoliv kníže i třeboňský hejtman vytrvale zdůrazňovali nutnost chránit poddané a poskytovat všemožné úlevy z břemen, které s sebou doplňování vojska přinášelo, realita druhého decennia 18. století nesnese v tomto ohledu srovnání se situací z konce 17. věku, kdy býval z iniciativy knížete Ferdinanda Viléma ze Schwarzenberku celý kontingent opatřován daleko za hranicemi Třeboňska. Zdá se, že dominium se během dvou desetiletí naučilo z velké části absorbovat každoroční zásah, který pro vrchnostenskou správu i poddané znamenalo verbování rekrutů.¹²⁷

¹²⁷ Pro doklad tohoto tvrzení uvedu několik skutečností ze sklonku roku 1715. Repartice s datem 22. listopadu 1715 stanovila, že za panství má být na rok 1716 odvedeno 57 rekrutů, a to ve dvou termínech (30. listopadu 1715 a 1. ledna 1716), viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Repartition auf das an denen Von Ihro Kay. May. Pro Anno 1716...* (Třeboň, 22. listopadu 1715). Už 13. listopadu však spatřil světlo světa seznam dosud naverbovaných osob, který evidoval 30 mužů, viz tamtéž, *Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten* (Třeboň, 13. listopadu 1715). O necelé dva týdny později, 24. listopadu, byl vytvořen nový soupis, v němž se uvádí, že k dispozici bylo už 39 dobrovolníků (14 vlastních a 25 cizích poddaných), zbývalo opatřit 18 branců, viz tamtéž, *Vermög emanirter König. Obersteyherambt. repartition...* (Třeboň, 24. listopadu 1715). Povšimněme si, že za 11 dní se podařilo získat dalších devět dobrovolných rekrutů. Podle mého názoru to svědčí o tom, že třeboňské panství dokázalo v tomto období poměrně efektivně plnit požadavky, které na dominium kladl stát, přičemž drtivou většinu mužstva si opatřilo vlastními silami, bez pomoci knížete či ostatních schwarzenberských domén v Čechách.

5.3. Verbování dobrovolné

Dobrovolné verbování¹²⁸ prováděné na území treboňského panství představovalo na přelomu 17. a 18. století jeden ze čtyř hlavních způsobů, pomocí nichž mohlo být naplněno kvantum rekrutů předepsané dominiu státem a příslušnou reparticí.¹²⁹

Ačkoliv neustálé nářky na nicotný počet mužů, kteří by se chtěli dát za panství dobrovolně na vojnu, tvořící neodmyslitelný kolorit korespondence treboňských hejtmanů s knížecí kanceláří, by mohly snadno vzbudit dojem, že zájem o vojenské řemeslo byl na Treboňsku v období zvolna končícího konfliktu s osmanskou říší a války o dědictví španělské velmi vlažný, neodpovídalo by takové přesvědčení docela skutečnosti.¹³⁰ Zdá se totiž, že raně novověký agrární venkov¹³¹ každoročně vytvářel množinu mužů ochotných bez sebemenšího donucení vzít do rukou zbraň a pokusit se vydobýt si slávu na bitevních polích po celé

¹²⁸ V česky psaných pramenech se v souvislosti s dobrovolníky setkáme prakticky výhradně se slovem „dobrovolně“ v rámci různě formulovaných obrátů, například „dobrovolně, beze všeho přinucení se na vojnu dal“, domnívám se, že už samotná slovesa „dát se“ či „nechat se“ mají evokovat dobrovolnost, v tomto významu se alespoň používala v poddanských soupisech („dal se na vojnu anno 1702“, „nechal se roku 1708 dobrovolně za obec verbovatí“). V němčině byla paleta výrazů pestřejší, mezi běžné patřily obraty „freiwillig“, „willig“, „freigeworben“, případně slovní spojení obsahující sloveso „sich lassen“, například „hat sich zum Krieg anwerben gelassen“.

¹²⁹ Druhou metodou bylo získávání rekrutů prostřednictvím verbířů. Jelikož však byli i takto postavení branci považováni za dobrovolníky (v úředních písemnostech bývali označováni slovem „freiwillige“, ačkoliv sami mohli svou situaci chápat i odlišně, což se občas projevilo z pohledu vrchnostenské správy v nejméně vhodný okamžik, tedy tváří v tvář vrchnímu válečnému komisaři), činím o nich zmínku v rámci této kapitoly. Třetí, dosti specifickou metodou opatrování branců bylo jejich nakupování za hotové peníze, o němž hovořím níže. Čtvrtou cestou vedoucí k postavení rekruta bylo nucené či nedobrovolné verbování, kterému věnuji zvláštní kapitolu. Mohli bychom uvažovat i o pátém způsobu, který spočíval v získávání dezertérů z cizích armád, byl to však dosti sporadický jev. K tomu viz SOA Treboň, Vs Treboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Kvittance na 34 zlatých a 12 krejcarů za přenechání jednoho bavorského dezertéra panství Treboň (Český Krumlov, 29. května 1715)*.

¹³⁰ Kníže Adam František například reagoval koncem roku 1715 na návrh, aby panství rekruty nestavělo, ale odvedlo místo nich peníze poukazem na to, že na dominiu žijí i poddaní, kteří o službu ve vojsku sami usilují, a proto Treboňsko opouštějí a nechávají se naverbovat v jiných místech. Tamtéž, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku treboňskému hejtmanovi (Viedeň, 23. října 1715)*.

¹³¹ Bylo by nesmírně zajímavé porovnat, zda a případně v čem se v tomto ohledu lišily od agrárních regionů oblasti, kde hrálo zemědělství spíše druhořadou úlohu.

Evropě. Část z nich realizovala svou ambici tím, že se nechala naverbovat přímo za své panství, byli však i tací, kteří dominium opustili a na vojnu se dali až během putování a cest po cizích panstvích a městech. Třeboňsko nebylo v tomto ohledu žádnou výjimkou, neboť se setkáváme jak s poddanými jiných vrchností, kteří se nechali naverbovat za jihočeské schwarzenberské dominium, tak s knížecími poddanými, o nichž dorazila důvěryhodná zpráva, že se k armádě přidali během svého pobytu mimo panství.¹³²

Je přitom nezbytné odlišit dva různé typy dobrovolných rekrutů.¹³³ O prvním z nich můžeme konstatovat, že sám o naverbování aktivně usiloval, například tak, že z vlastní iniciativy oslovil purkmistra či další představitele městské správy s otázkou, zda by mohl být postaven jako branec za město. S dotazem se někdy pojil dovětek, že v případě zamítavé odpovědi má v úmyslu nabídnout své služby tam, kde o ně bude zájem.¹³⁴

Druhý typ rekrutů se taktéž nechával naverbovat dobrovolně, ale k učinění tohoto kroku potřeboval impulz či podnět zvenčí. Na základě prostudovaných pramenů mám za to, že branci, které můžeme zařadit do této kategorie, se vyskytovali poměrně běžně, určitě častěji než dobrovolníci usilující o vstup do armády ze své vlastní iniciativy, tedy bez hmatatelných vnějších pohnutek. Spektrum stimulů bylo patrně dosti široké, s určitostí lze identifikovat zaprvé seriózně i spíše v nadsázce míněné otázky či pobídky lidí z okolí

¹³² Třeboňští poddaní, kteří opustili panství a přidali se k vojsku za jeho hranicemi, se přirozeně mohli do armády dostat prostřednictvím verbování stavovského i plukovního. Posledně jmenovaný způsob doplňování vojska mohl nastat například tehdy, když se císařský regiment během svého pochodu v zázemí aktivně snažil získávat do svých řad nové dobrovolníky. Josef Pekař přinesl informaci, že podle odhadu českých stavů byla tímto postupem v první půli 18. století stavěna třetina až polovina rekrutů dodávaných stavy, viz J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 73. Je pravděpodobné, že tento jen se nevyhýbal ani Třeboňsku, přesvědčivé doklady se mi však nalézt nepodařilo.

¹³³ Nejprůhodnějším pramenem pro studium dobrovolného vstupu do armády se zdá být úřední korespondence měst a městeček na panství s třeboňským hejtmánem, neboť městští písaři v řadě případů nešetřili podrobnosti, když líčili způsob a okolnosti získání konkrétního rekruta, zvláště pokud šlo o poddaného cizí vrchnosti, která by mohla jeho naverbování nést nelibě.

¹³⁴ Názorným příkladem budiž chování Vavřince Jiráčka, který se ve druhé polovině října roku 1715 objevil v Soběslavi a dotazoval se členů městské rady, zda ho město postaví za rekruta, nebo se má raději odebrat na jiné místo a zkusit své štěstí tam. Soběslavští nelenili, muži vyhověli a hned nazítří o události zpravili třeboňského hejtmána. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a rada města Soběslavi třeboňskému hejtmánovi (Soběslav, 22. října 1715)*.

budoucího rekruta, zadruhé pak činnost verbířů či spíše účast na veřejných představeních, která mezi lidem provozovali.¹³⁵

Z dochované úřední korespondence poměrně zřetelně vysvítá, že získání části dobrovolníků bylo docíleno toliko konkrétně a adresně formulovaným dotazem, zda by se ten či onen muž nechtěl stát vojákem, případně i předchozím rozhovorem, který v položení otázky vyústil. Příklad nalezneme v listu poddaných z městečka Ledenic z ledna roku 1712, v němž hejtmanovi panství přibližovali okolnosti naverbování brance, kterého poslali do Třeboně zároveň s dopisem. Zdá se, že nešlo o nikterak složitý či zdoluhavý podnik, k jeho zdárnému uskutečnění totiž podle všeho stačila kladná reakce mladého muže na otázku, zda se nechá od obce postavit za rekruta.¹³⁶ Podobně tomu bylo s cizopanským Vojtěchem Liškou, na něhož, zatímco pásł stádo, zavolali knížecí poddaní, kteří procházeli okolo, jestli

¹³⁵ Mám za to, že by bylo vhodné rozlišovat mezi vnitřní motivací dobrovolníků a vnějším podnětem, který muže přiměl nechat se naverbovat. Vnitřní stimuly a osobní důvody, kvůli nimž se dobrovolní branci rozhodli pro kariéru v armádě, mohly být velmi různorodé a zahrnovat například snahu uniknout tíživé životní situaci, společensky či majetkově si polepšit, rekruti se mohli vedle vidiny nemalého žoldu nechat zlákat dokonce i představou dobrodružného a napůl kočovného života. S více než 300letým odstupem není snadné a často ani možné subtilní individuální pohnutky rekonstruovat a identifikovat, v kapitole zasvěcené charakteristice treboňských branců mezi lety 1693 a 1708 se o to nicméně alespoň zčásti pokouším. Na tomto místě se však snažím poukázat na vnější podněty, přiblížit řetězec událostí, na jehož konci vyslovil rekrut slib nechat se za panství, město či městečko poslat k vojsku. Lze přirozeně očekávat, že velká část těch, kteří se dali naverbovat dobrovolně, nikoliv však z vlastní iniciativy, nýbrž na základě stimulu příslého zvenčí, byla tím či oním způsobem motivována, z té či oné příčiny ke službě v armádě inklinovala. Pokud by tomu tak nebylo, stěží by tito lidé kladně odpověděli na dotaz, zda se chtějí stát rekruty. Prameny však popisují pouze okolnosti naverbování některých konkrétních mužů, o důvodech, které je k jejich rozhodnutí vedly, mlčí.

¹³⁶ Oním mužem byl v tomto případě mladík, „který u nás v městys u pana kaprála se zdržoval, kterého on za junka míti žádal, že ale jej poslouchati zanedbával, jej pryč dáleji aby šel, propustiti od sebe oumyslu byl.“ V hostinci však došlo k setkání obou aktérů s ledenickým primasem. „Vidouce, že my rekruty potřebujeme, zdali by se verbovati dáti chtěl, jemu přednesl, který u přítomnosti jeho panu primasovi podáním ruky přislíbil a za městys verbovati se dal.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a konšelé městečka Ledenice treboňskému hejtmanovi (Ledenice, 27. ledna 1712)*. Uvedené skutečnosti mohou být samozřejmě poněkud zkresleny tím, že budoucí rekrut sloužil u kaprála, na druhou stranu k armádě očividně připoután nebyl, navíc si mohl v budoucnu jít svou vlastní cestou, neboť kaprál měl v úmyslu ho propustit.

nemá chuť dát se k vojsku.¹³⁷ Mužova souhlasná, snad až dychtivá odpověď na pokřik, který možná ani nebyl míněn zcela vážně, může vyvolat dojem, jako by vyloženě čekal, až bude někým osloven. Zdá se, že počet osob, které se ke vstupu do armády odhodlaly na základě cizího vybídnutí, nemusel být před 300 lety zanedbatelný.

Dalším impulzem, který měl potenciál přimět muže ke vstupu do vojenských služeb císaře, bylo veřejné verbování.¹³⁸ Šlo o kolektivní a organizovaný podnik provozovaný na veřejných prostranstvích, dlužno podotknout, že preferována byla sídla frekventovaná, aby byl dosah činnosti verbířů co nejširší a počet oslovených lidí co největší.¹³⁹

Není jednoduché posoudit, nakolik byl tento způsob získávání rekrutů efektivní a účinný. Největší vliv na úspěšnost celého podniku měla zřejmě lokalita, kde se verbování

¹³⁷ Vojtěch Liška nebyl schwarzenberským poddaným, ale zdržoval se ve vsi Mokrá, ležící asi tři kilometry západně od Soběslavi. Když se jeho vrchnost dozvěděla, kde pobývá, pokusila se ho prostřednictvím vyslaného administrátora Soběslavským prodat jako rekruta, což však městská rada odmítla. Administrátor tedy s nepořízenou odešel, avšak jeho návštěva patrně neušla pozornosti měšťanů ani obyvatel šosovních vsí. Dozvěděli se o ní i poddaní z vesnice Záluží, s níž Mokrá přímo sousedila, a když procházeli kolem stáda, které Vojtěch Liška pásal, neopomněli se ho zeptat, „zdali chuť na vojnu má se dáti, aneb ne.“ Liška pohotově odpověděl, že ano, a vybídl tazatele, aby se vrátili do Záluží, kam za nimi vzápětí přišel a nechal se dobrovolně naverbovat. Soběslavští ve svém dopise dále sdělili, že Liška dostal na znamení stvrzení ústní dohody část závdavku a poddaní ze Záluží ho od té doby živí. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a rada města Soběslavi třeboňskému hejtmanovi (Soběslav, 6. prosince 1711)*.

¹³⁸ V německy psaných pramenech se obvykle hovoří o „öffentliche freie Werbung“ či „Werbung durch öffentliche Trumelschlag“.

¹³⁹ „Městem zaslíbeným“ byla pro verbíře na třeboňském panství v první řadě Soběslav, která byla první volbou i na podzim roku 1715. Kníže ve svém reskriptu, kterým zpravuje hejtmana o záměru provést na dominiu veřejné verbování, sděluje, že verbíři by měli své řemeslo provozovat „entweder zu Sobieslaw, oder an einem andern bequehmen orth“. Tamtéž, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Videň, 16. října 1715)*. Městem procházela důležitá a frekventovaná silnice, která spojovala Prahu a Tábor s Českými Budějovicemi, jedna z větví této komunikace, jež se odlučovala blízko Horusic, navíc směřovala do Třeboně. Mezi Soběslaví a Mezimostí z cesty vybíhala významná odbočka vedoucí do Jindřichova Hradce. Sít pátečních silnic je velmi dobře patrná na starých mapách, například na příslušných topografických sekcích I. a II. vojenského mapování.

konalo, svou roli však mohla sehrát celá řada faktorů.¹⁴⁰ O náplni této veřejné slavnosti¹⁴¹ či podívané si můžeme učinit přibližnou představu díky dochovanému účetnímu materiálu. Nepostradatelným účastníkem býval bubeník,¹⁴² běžným koloritem též šenkování piva či vína a konzumace pálenky. Aby zájem měšťanů ani přespolečných po několika dnech neopadl, v pravidelných intervalech se zapalovaly ohně.¹⁴³

Vraťme se nyní k verbování soukromému, neveřejnému. Co všechno obnášelo a ze kterých úkonů sestávalo? Z dochované korespondence se zdá, že samotný akt byl poměrně prostý. Jak jsem naznačil výše, většina dobrovolníků, kteří přicházeli za představiteli vesnické, městské či vrchnostenské správy, aby vyjevili své přání dát se na vojnu, tak nečinila z vlastní iniciativy, i když setkat se lze i s takovými případy. Jejich čin však zpravidla podnítil

¹⁴⁰ Například verbíři, kteří působili na podzim roku 1703 v Postoloprtech, dokázali během 16 dnů zlákat do armády 14 mužů, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Consignation der Jenigen Unkosten, welche bey werbung der, Wegen der herrschafft Wittingaw, Undt Wiltschitz... (Postoloprty, 10. října 1703)*. V devadesátých letech 17. století a na samém počátku věku následujícího byla většina z rekrutů, jejichž postavení bylo třeboňskému dominiu uloženo reparticemi, pravidelně získávána verbováním v Dolních Rakousích. Naproti tomu třeboňský hejtman ve svém listu knížeti z počátku ledna roku 1704 prosazoval názor, že veřejné verbování přímo na panství nic dobrého nepřinese: „... die werbung durch offentlichen Trumelschlag (wie es die erfahrung schon ehedeßen gegeben hat) nicht Viel auß geben; Undt guetwillig wenig zue gehen, sondern Viel mehr die ledigen knechte dadurch in die Flucht Vertrieben werden möchten.“ Tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 7, *Třeboňský hejtman knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenberku (Třeboň, 6. ledna 1704)*. Argument, že působení verbířů vyvolá exodus svobodných mladých mužů, mi však připadá poněkud zveličený. Tvrzení musíme po mém soudu vnímat optikou pisatele, který se snažil knížete přesvědčit, že vůbec nejlepší bude, když si panství rekruty na rok 1704 opatří mimo své hranice. Adam František mu posléze zčásti vyhověl a Třeboni přislíbil některé úlevy, viz tamtéž, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Videň, 9. ledna 1704)*.

¹⁴¹ Nepříliš příhodný termín slavnost zde užívám toliko kvůli absenci výrazů, které by se k veřejnému verbování hodily lépe, nikoliv snad proto, že bych chtěl umenšit či zpochybnit ryze praktickou a utilitární povahu tohoto podniku.

¹⁴² V pramenech jsem se v tomto kontextu neseťkal s označením „Tambour“, které se naopak běžně používalo pro vojenské bubeníky (například v odvodních seznamech), ale výhradně s výrazem „Trommelschläger“.

¹⁴³ Tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 6, *Consignation der Jenigen Unkosten, welche bey werbung der, Wegen der herrschafft Wittingaw, Undt Wiltschitz... (Postoloprty, 10. října 1703)*.

impulz zvenčí, nežádka rozhovor s člověkem z rekrutova okolí, který ho buď prostou otázkou, nebo s pomocí přesvědčování k rozhodnutí vstoupit do armády přiměl. Prostředník¹⁴⁴ mladého muže obvykle doprovázel a byl přítomen okamžiku, kdy branec dával příslib, že se nechá postavit za obec, město či panství. Slib, který patrně neměl ustálenou podobu, býval skládán před úřední osobou, například primasem, a doprovázen podáním ruky. Rekrutům též náležel závdavek,¹⁴⁵ peněžitá odměna, jejíž část byla novopečeným brancům vyplacena po složení slibu. Výše závdavku byla značně proměnlivá, často se pohybovala kolem 3 až 8 zlatých,¹⁴⁶ ale v některých případech se mohla přehoupnout dokonce přes 20 zlatých. Zdá se, že množství zavdaných peněz záleželo primárně na dohodě obou stran, tedy naverbovaného muže a obce, města či panství, za něž měl být postaven. Pravděpodobně

¹⁴⁴ V česky psaných pramenech jsem se v této souvislosti setkal s výrazem „verbíř“, v německých „Werber“. Pojmy se patrně krom profesionálů, kteří měli na starosti organizovaná verbování na veřejných prostranstvích, používaly také pro civilní osoby vystupující v úloze zprostředkovatelů a mající podíl na získání konkrétního rekruta. Prostředníkům snad mohla náležet i určitá odměna, prameny však pro toto tvrzení neposkytují pevnou oporu (formulaci „Trinkgeld dem Werber“ v účtu z roku 1714 nelze považovat za průkaznou, neboť není specifikováno, zda byl Martin Veselý, za kterého byla odměna vyplacena, dobrovolníkem přivedeným prostředníkem, či získaným verbířem při veřejném verbování, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Soupis nákladů, které město Jindřichův Hradec vynaložilo na Martina Veselého ze vsi Vřesná [Jindřichův Hradec, 17. srpna 1714]*). Důkazů pro označování verbířů i prostředníků stejným termínem nacházíme naproti tomu více. Jde jednak o zmínky v korespondenci i výslechových protokolech ke kauze Jana Svitáka, o které hovořím níže, dále o seznam rekrutů třeboňského panství z roku 1715, v němž bylo specifikováno, prostřednictvím koho byli branci získáni. Dozvídáme se tak, že pět mužů bylo postaveno díky granátníkům, dalších pět díky panským mušketýrům, plných devět prostřednictvím sedláků a zbylých 11 zásluhou poddanských měst. Tamtéž, *Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten (Třeboň, 13. listopadu 1715)*.

¹⁴⁵ V česky psaných pramenech se užívalo výrazů „závdavek“ či „zavdané peníze“, v jazykově německých textech pak slova „Handgeld“, které občas proniklo i do českých písemností.

¹⁴⁶ Dobovou normou byl pravděpodobně závdavek ve výši 4 až 6 zlatých, tato hladina byla na počátku 18. století doporučována i zemskými a krajskými úřady, které se agendě rekrutů věnovaly. Dobrovolníkům získaným díky veřejnému verbování byly nejčastěji poukazovány 4 zlaté, přičemž zde byla částka zřejmě pevně stanovená a neměnná, neboť všichni muži obdrželi stejné množství peněz.

docházelo k určitému licitování, představy „smluvních partnerů“ se mohly odlišovat a do celé záležitosti patrně vstupovala řada faktorů.¹⁴⁷

Po složení slibu a vyplacení části závdavku měl být novopečený rekrut určitou dobu vydržován na náklady lokality, v níž byl naverbován. Zatímco pro něho byla opatřována uniforma a výstroj, dostával denní příspěvek na stravu¹⁴⁸ a vyčkával, až nastane pravý čas na přesun buď do správního střediska panství, tedy Třeboně, nebo přímo do královského města, kde se mělo uskutečnit převzetí branců armádou.

¹⁴⁷ Smlouvání o výši závdavku mohlo přijít ke slovu u rekrutů, kteří se o možnost být postaveni za obec, město či panství přihlásili individuálně. Mám za to, že mezi faktory, na nichž snad množství zavdaných peněz záviselo, mohl patřit například zdravotní stav či věk novopečeného brance, ale přímé důkazy schází. Velmi zajímavou písemnost představuje v této souvislosti soupis rekrutů třeboňského panství z podzimu 1715, u každého z nich je totiž uvedena i výše závdavku, která byla skutečně velmi různorodá. Nejvíce si svých čtyř branců cenilo město Soběslav, neboť jim vyplatilo 15, 20, 21 a 24 zlatých, tři muži naverbovaní za město Třeboň dostali 15 a dvakrát 20 zlatých, naproti tomu každý ze třech lomnických rekrutů obdržel pouze 3 zlaté. Lišily se i závdavky osob zverbovaných za samotné panství, obecně se dá říci, že poněkud vyšší byly u cizích poddaných, u nichž se pohybovaly kolem 15 zlatých, u vlastních poddaných převažovaly částky kolem 10 zlatých, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten (Třeboň, 13. listopadu 1715)*. Z toho lze vyvodit, že do výše zavdaného obnosu mohly promlouvat i preference a „verbovací politika“ konkrétního sídla či panství.

¹⁴⁸ Ve výše citovaném účetním materiálu jsem se opakovaně setkával s částkou 10 krejcarů na osobu a den.

5.4. Verbování nedobrovolné

Nedobrovolné neboli nucené verbování¹⁴⁹ představovalo metodu získávání rekrutů, k níž se sahalo zpravidla ve výjimečných situacích, v době válečné nouze a zvýšených požadavků státu na velikost kontingentu branců. Netěšilo se přízni patrimoniální správy ani schwarzenberské vrchnosti, proto se od něho upouštělo ve chvíli, kdy mohlo být mužstvo opatřeno odlišnými způsoby. Je rovněž namístě zdůraznit, že tato praktika byla zapovězena císařskými patenty.¹⁵⁰

Nucené verbování se až na drobné výjimky týkalo toliko vlastních poddaných třeboňského panství,¹⁵¹ nedobrovolné stavění poddaných cizích vrchností v sobě skrývalo

¹⁴⁹ V dobové češtině se užívaly obraty „verbování mocné neb přinucené“, „s mocí na vojnu vzítí“, o nedobrovolném rekrutovi se konstatovalo, že „byl na vojnu vzat“. Německy psané prameny sdělovaly o brancích, že byli ke službě přinuceni („gezwungen“) či odvedeni násilím nebo mocí („mit Gewalt genommen“, „gewalthätige Hinwegnehmung“).

¹⁵⁰ V. VLNAS, *Válka v míru*, s. 764.

¹⁵¹ Jednotlivé územně správní celky přivtělené k třeboňskému panství se dokonce čas od času mezi sebou přely o poddanskou příslušnost některých osob, které měly být nuceně naverbovány. Příkladem budiž kauza Bartoloměje Procházky, bratra pekaře působícího na statku Bzí, na něhož si dělalo zásluku město Veselí nad Lužnicí. Na návrh kontribučního písaře se městská rada rozhodla poslat Bartoloměje nedobrovolně do armády, narazila však na odpor správce statku Bzí, který argumentoval tím, že Procházka není poddán městu Veselí, nýbrž přímo knížeti ze Schwarzenberku. Veselští se tedy obrátili na třeboňského hejtmana s prosbou o rozhodnutí sporu, pozoruhodná byla jejich utilitárně stylizovaná argumentace. Podle nich se totiž Bartoloměj „u pekaře bezskýho nyní na zahálce zdržuje“ a „samým ležákem jest“, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Šimon František Štika purkmistrovi a radě města Veselí nad Lužnicí (Bzí, 15. února 1713)*; tamtéž, *Purkmistr a rada města Veselí nad Lužnicí třeboňskému hejtmanovi (Veselí nad Lužnicí, 16. února 1713)*. Koncept hejtmanovy odpovědi se mi bohužel nalézt nepodařilo, ale na základě poddanských soupisů pro statky Bzí a Žimutice z let 1714 a 1715 se zdá, že rozhodl v neprospěch Veselských. V soupise z roku 1714 se totiž u Procházky (poddanské soupisy ho znají pod křestním jménem Bernard, domnívám se však, že jde o tutéž osobu) nachází přípis, že se zdržuje u svého bratra pekaře. V knize z následujícího roku se dozvídáme, že Procházka byl vyhoštěn do Týna nad Vltavou, kde se živí pekařským řemeslem, viz tamtéž, knižní archiv, sign. IB 5AU No 2, kniha 160, *Soupis poddaných pro statky Bzí a Žimutice (1714)*, fol. 8r; tamtéž, kniha 161, *Soupis poddaných pro statky Bzí a Žimutice (1715)*, fol. 9r.

riziko stížností, které mohly přerůst až v soudní spor.¹⁵² Cizopanští poddaní, kteří se zdržovali na treboňském dominiu nebo knížecí půdou pouze procházeli, spíše představovali lákavý terč pro verbíře a byli podhoubím, z něhož se rekrutovali dobrovolníci.

Vynucené verbování se v rámci sledovaného období uplatňovalo především v době války o španělské dědictví, tedy přibližně v letech 1701 až 1713.

Kteří muži se ocitali v hledáčku vrchnostenské správy, když se nepodařilo naplnit předepsané kvantum branci získanými ostatními způsoby? Zdá se, že ústředním kritériem byla hospodářská prospěšnost, užitečnost a přínos konkrétního člověka. Může to znít poněkud zvláště, samotného mě tento utilitární, „manažerský“ přístup, který by vypadal moderně i na počátku třetího tisíciletí, dosti překvapil.¹⁵³ Volba padala přednostně na mladé svobodné chlapce, už roku 1704 však treboňský hejtman informoval knížete Adama Františka ze

¹⁵² Zářným příkladem budiž kauza Jana Svitáka, poddaného Václava Ignáce Deyma ze Stříteže, která propukla počátkem února roku 1711. Deym měl patrně v úmyslu Svitáka, který se zdržoval ve Veselí nad Lužnicí, postavit za rekruta, proto za ním do města poslal své vyslance Matěje Novotného a Václava Doležala. Sviták však na výzvu k návratu na panství své vrchnosti reagoval dosti originálním způsobem, neboť prohlásil, že raději než od svého pána se nechá naverbovat od toho, kdo mu slíbí 24 zlatých závdavku. Pozorného a vnímavého posluchače našel ve veselském primasovi, který mu proplacení částky promptně a ochotně přislíbil. Václav Ignác Deym se však nehodlal smířit s porážkou, obratem na Veselské žaloval bechyňskému krajskému úřadu, který přikázal vyšetření celé záležitosti. Deym totiž tvrdil, že Sviták byl ve Veselí naverbován nedobrovolně a pod hrozbou fyzického násilí. Patrimoniální správa však ve své odpovědi na Deymovo podání, v níž celou kauzu pečlivě zrekapitulovala, doložila, že Svitákovo rozhodnutí bylo dobrovolné, což potvrdila celá řada osob, viz SOA Treboň, Vs Treboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Treboňský hejtman hejtmanům bechyňského kraje (Treboň, 23. února 1711)*.

¹⁵³ Proklamace, že v rámci agendy verbování má být pamatováno především na ochranu a zachování poddanské populace, aby nedocházelo k úbytku obyvatelstva na panství, se jako červená nit vinou úřední korespondencí mezi treboňskými hejtmany a schwarzenberskými knížaty ve sledovaném období. Vládcové schwarzenberského domu se pokoušeli všemožnými cestami ulevit treboňskému dominiu od tíživé povinnosti stavět rekruty, organizovali například verbování v Dolních Rakousích či zajišťovali předání branců od dalších schwarzenberských panství v Čechách. Co se týče selekce osob vhodných pro vynucené verbování, kníže nabádal treboňského hejtmana, aby vybíral „unnütze Pursch und liederliche Leüthe“, viz tamtéž, sign. IB 4K^{gamma} 7, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku treboňskému hejtmanovi (Viedeň, 9. ledna 1704)*.

Schwarzenberku, že kvůli nedostatku takových osob musí být na vojnu posíláni i podruzi, kteří se nedávno oženili.¹⁵⁴

Pohled do poddanských soupisů mu dává za pravdu, zároveň však významně nahlodává platnost argumentu, kterým nucené stavění ženatých mužů odůvodnil. Skutečně nacházíme nemálo ženatých podruhů, kteří byli po roce 1702 posláni do armády, zároveň však narážíme na značné množství mladých svobodných chlapců, jichž se podle hejtmanova tvrzení nedostávalo. Troufám si prohlásit, že situace se oproti předchozí dekadě příliš nezměnila, sice průběžně rostl počet svobodných mužů, kteří pobývali v armádě, život na venkově však zůstával v základních rysech stále stejný, synové sedláků zpravidla pracovali na otcovských gruntech, sirotci a potomci výměnkářů, zčásti i chalupníků a především podruhů se živili čelední službou u vesnických hospodářů, měšťanů i v panských dvorech, někteří se učili řemeslu či vandrovali, ostatek se věnoval příležitostné obživě, toulal se či rovnou odešel z panství. Rozhodně nelze říct, že by se jihočeský venkov za války o španělské dědictví kvůli povinnosti stavět rekruty vylidnil. I hejtmanovo lamentování, že už nemá mužstvo odkud brát, je třeba posuzovat s kritickým odstupem. Nabízí se pochopitelně i další vysvětlení,¹⁵⁵ zdá se však, že patrimoniální správa v části případů preferovala nedobrovolné verbování ženatých podruhů, z nichž někteří byli navíc novopečenými otci malých dětí, před nuceným stavěním mladých svobodných chlapců, kteří byli na treboňském panství k dispozici. Ačkoliv o příčinách lze spíše spekulovat, dovolil bych si navrhnout některé možné výklady tohoto úkazu.

¹⁵⁴ „... Welche aus mangel der ledigen Bursch, nur an denen Neulich Verheÿratheten Undt sonst Unnutzen Innleüthen geschehen müeste,“ viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 7, *Třeboňský hejtman knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenberku (Třeboň, 6. ledna 1704)*.

¹⁵⁵ Vzhledem k dosti striktním požadavkům ohledně tělesné konstituce a zdravotního stavu rekrutů lze uvažovat o možnosti, že dostupní svobodní chlapci by nebyli uznáni za schopné vojenské služby. Nezdá se však pravděpodobné, že by z mnoha set svobodných mužů nebyl žádný zdravotně způsobilý, zvláště když mezi řádově desítkami čerstvě ženatých podruhů každoročně bylo několik osob, které armáda do svých řad přijala. Nadto se lze setkat s případy, že řada svobodných chlapců, kteří se nacházeli v ideálním věku pro naverbování, tedy zhruba mezi 20 a 25 lety, byla ponechána svému osudu, aniž by se dostali do hledáčku vrchnostenských úředníků. K tomu došlo až po několika letech, mnoho z nich bylo totiž na vojnu posláno kolem třicítky či v ještě vyšším věku. Bylo by naivní si myslet, že příčinou bylo chatrné zdraví, které se postupem času zlepšilo, spíše bude nutné hledat jiná vysvětlení.

V první řadě se patrně kalkulovalo s už zmíněnou hospodářskou užitečností a přínosností. Selský syn, který pomáhal udržovat v chodu rodinné hospodářství, podobně jako čeledín sloužící na gruntu nebo v panském dvoře, mohl snad pro správu panství mít vyšší cenu než hlava podružské rodiny. Podruzi byli na Třeboňsku počátkem 18. století značně rozmanitou skupinou obyvatelstva, podle dobového úzu se mezi ně počítaly manželské páry, které nevlastnily žádnou nemovitost, ale zdržovali se v příbytku, jenž patřil někomu jinému. Setkáme se s podruhy, kteří provozovali různá řemesla, rodinami, v nichž ženatí synové či zetřové hospodářů vyčkávali, až budou moci převzít selskou usedlost, i zcela všedními a v žádném ohledu nevyčnívajícími páry, jež v průběhu let vystřídaly hned několik gruntů, kde žily v podruží u sedláků a živily se jednak prací v zemědělství, jednak si vypomáhaly různými příležitostnými přivýdělkami. Právě do poslední uvedené kategorie spadala většina nuceně naverbovaných podruhů,¹⁵⁶ zdá se, že z pohledu patrimoniální správy mohli být takoví lidé postrádání snáze než šikovní čeledíni či pohůnci a pacholci z vrchnostenských dvorů.

Druhá možná příčina úzce souvisí s poněkud vyšším věkem ženatých podruhů oproti svobodným mužům a také se způsobem, kterým si opatřovali obživu. Při výběru adeptů pro nucené verbování totiž mohlo být zohledněno i chování konkrétního člověka, respektive jeho kriminální minulost,¹⁵⁷ která mohla v některých případech být ve srovnání s mladšími svobodnými čeledíny bohatší už proto, že starší podruzi měli v tomto ohledu „náskok“ několika let. Také odlišný způsob obživy a nutnost postarat se i o manželku, případně děti mohly vést k tomu, že si podruzi tu a tam přilepšili nepoctivým způsobem.¹⁵⁸

Konečně třetí příčina, o níž bychom mohli uvažovat, spočívá ve skutečnosti, že alespoň pro část podruhů nemusela být vidina služby v armádě nepřijatelná. Setkáváme se totiž s ženatými podruhy, ba dokonce otci malých dětí, kteří se do vojska přihlásili dobrovolně, přičemž zbytek rodiny v některých případech muže následoval.¹⁵⁹ Nešlo

¹⁵⁶ Podruhů, u nichž nalézáme poznámku, že by ovládali a vykonávali řemeslo, případně by se živili pasením stáda, bylo ve sledovaném období do armády nedobrovolně posláno pouze několik.

¹⁵⁷ Vztahu kriminality a nuceného verbování se věnuji níže.

¹⁵⁸ Podotýkám, že tato spekulace byla založena na logické úvaze, může se tedy při konfrontaci s prameny trestněprávní povahy, které jsem v rámci přípravy své diplomové práce nestudoval, ukázat jako zcela mylná a chybná.

¹⁵⁹ Pro ilustraci uvádím příklad Šebesty Dvouletého, který pobýval s manželkou a roční dcerou na třeboňském předměstí v podružství, roku 1701 se však z vlastní iniciativy nechal naverbovat k artilerii.

o rozšířený jev, proto je namístě velká opatrnost a obezřetnost. Přesto nelze vyloučit, že pokud se v řadách ženatých podruhů našli lidé, kteří měli sklon nechat se naverbovat, mohl se s neutrální či pozitivní odezvou setkat i podnět vzešlý od vrchnostenské správy.¹⁶⁰

Několika větami se vrátím k nakousnutému tématu vztahu nuceného verbování a kriminality. Je nepopíratelné, že v úřední korespondenci se čas od času setkáme se zmínkou, že by bylo vhodné a nanejvýš prospěšné zbavit se lidí, kteří ruší pořádek a chovají se nepatříčně. Elegantním řešením bylo poslat je k vojsku. Takový postup však nebyl aplikován vždy a bezpodmínečně.¹⁶¹

Nezdá se, že by kriminální minulost sama o sobě¹⁶² postačovala k nucenému naverbování do armády, spíše byla přitěžující okolností, která v součtu s malým hospodářským přínosem člověka, případně i dalšími faktory mohla delikventa přivést mezi nedobrovolné rekruty. V některých případech hrál spáchaný zlý skutek pouze pomocnou úlohu impulsu, kvůli němuž vešel viník do povědomí městské rady či patrimoniálních úředníků.¹⁶³ Pokud už se však delikt výslovně zmiňoval, zpravidla byla zřetelně vyznačena i přímá souvislost mezi přečinem a záměrem poslat provinilce na vojnu.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Aniž bych se chtěl pouštět do spekulací a uchylovat se k psychologickým výkladům chování aktérů historie, považuji za užitečné upozornit na skutečnost, že nucené verbování se důsledně vyhýbalo podružským rodinám, které posléze od hospodáře, s nímž je pojil příbuzenský vztah, převzaly poddanskou usedlost a dále na ní hospodařily. Vrchnostenští úředníci si naopak vybírali podruhy, kteří měli vesměs nevalné vyhlídky, že se v budoucnu stanou samostatně hospodařícími chalupníky či sedláky. Dnes už se stěží dozvíme, jak svou situaci a perspektivu vnímali sami nedobrovolně naverbovaní podruzi, není však nepředstavitelné, že někteří z nich se do vojenského stejnokroje mohli oblékat poměrně ochotně.

¹⁶¹ Situaci značně znesnadňuje skutečnost, že důvody a pohnutky vedoucí k zařazení určitého člověka mezi nuceně naverbované rekruty (tedy i kriminální minulost) bývaly explicitně zmíněny pouze zřídka.

¹⁶² Dobrým ukazatelem by mohly být sexuální delikty, neboť z několika stovek mužů, kteří se na Třeboňsku ve druhé polovině 17. a v první půli 18. století dopustili mravnostních přečinů, bylo nedobrovolně naverbováno pouze několik osob, viz J. ČECHURA, *Sex v době temna*, passim.

¹⁶³ Tak tomu bylo v případě Martina Adama, poddaného městečka Mezimostí, který sloužil v Táboře, kde měl nemanželský styk s děvečkou, jenž skončil ženíným otěhotněním. Martin se odebral do Psárova na choustnické panství, kde vstoupil do služby u šenkýře. Městská rada, která za čeledínem vyslala dva sousedy pověřené jeho přivedením za účelem nuceného verbování, konstatovala, že o

Z dochovaných pramenů vyplývá, že delikventi zpravidla nebyli posíláni do armády kvůli spáchání závažného činu, jejich kariéra ve světě zločinu sice mohla být poměrně dlouhá a bohatá, většinou však obnášela spíše drobnou kriminalitu, například menší krádeže obilí či dřeva nebo rušení pořádku rvačkami a potyčkami. U některých mužů nebylo specifikováno, čím konkrétně se provinili, pouze byli charakterizováni jako zlí, špatní a neposlušní lidé. Z toho by se dalo usoudit, že do řad vojska se dostávali spíše ti poddaní, kteří nevynikali závažností svých skutků, ale jejich častým opakováním a recidivou, případně určitými patologickými návyky.¹⁶⁵

Nucené verbování delikventů vždy vycházelo z potřeby naplnit požadované kvantum rekrutů. Nesetkal jsem se s tím, že by iniciativa vzešla od vrchnostenské správy, prvotním popudem byla snaha zbavit se zlodějů, výtržníků a buřičů a povinnost přispět svým dílem k doplňování vojska by byla pouze vhodnou a elegantní záminkou k uskutečnění takového záměru. Nucenou službu provinilců také nelze, alespoň pokud hovoříme o třeboňském panství na přelomu 17. a 18. století, vnímat jako jev plošný a systémový. Šlo spíše o individuální a

provinilci se dozvěděla díky zvěstem o jeho milostných eskapádách, v celém dopisu však nenalezneme formulaci naznačující, že by nedobrovolné postavení za rekruta mělo být trestem za spáchaný delikt, pisatelé naopak Martina vychvalovali, neboť podle nich „chlap pilný a poslušný jest, koňům dobře také rozumí, mnohému panu z oficírů do služby by se velmi dobře šikovati mohl,“ viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Purkmistr a rada městečka Mezimostí třeboňskému hejtmanovi (Mezimostí, 28. listopadu 1711)*.

¹⁶⁴ Například jistý Martin, jenž se dopustil smilstva s Alžbětou, vdovou po Ondřeji Kadleckovi, byl za svůj skutek vsazen do vězení v Ledenicích. Městská rada ho kvůli jeho provinění měla v úmyslu poslat nuceně na vojnu, s čímž muž naoko souhlasil, při první vhodné příležitosti však s pomocí své matky uprchl, viz tamtéž, *Purkmistr a konšelé městečka Ledenice třeboňskému hejtmanovi (Ledenice, 7. prosince 1711)*.

¹⁶⁵ Člověku mohla přitížit například skutečnost, že si více než práce hleděl hry v karty. Ostatně jednou z ústředních motivací nedobrovolného verbování osob s kriminální minulostí byla snaha izolovat neposlušné a problémové muže, aby svým příkladem nemohli působit na okolí, zvláště na mladé svobodné chlapce, a svádět je na scestí. V listu adresovaném třeboňskému hejtmanovi tak zdůvodnil svůj záměr poslat nedobrovolně do armády několik „známých firem“ správce statku Bzí, viz tamtéž, *Šimon František Štika třeboňskému hejtmanovi (Bzí, 8. ledna 1713)*. Přinejmenším u jednoho z těchto problémových jedinců se však snaha minula účinkem, neboť o několik týdnů později ho válečný komisař z nespifikovaných příčin odmítl do armády přijmout, viz tamtéž, *Kašpar Žabička třeboňskému hejtmanovi (Praha, 21. ledna 1713)*.

konkrétně cílenou iniciativu nižších složek patrimoniální správy, některých poddanských měst a snad i rychtářů či vesnických obcí,¹⁶⁶ naproti tomu hlava dominia, třeboňský hejtman, se v úřední korespondenci s vrchností zasazoval o obecnou ochranu poddaných.¹⁶⁷

Představa, že pluky habsburské armády se na přelomu 17. a 18. století hemžily kriminálníky a zlosyny, patrně není zcela správná. Nepopírám, že část mužů nedobrovolně naverbovaných za třeboňské panství se na vojnu dostala také kvůli svým výstupkům a proviněním, mám však za to, že trestná činnost sama o sobě automaticky neučinila z pachatele součást kontingentu branců. Do společnosti ostatních rekrutů ho mohl katapultovat spíše souběh více faktorů, například nezřízený způsob života, neposlušnost, vzpurnost, neochota pracovat kombinovaná s hospodářskou postradatelností a občasným provozováním drobné kriminality. Trestání provinilců vojenskou službou navíc nebylo uplatňováno systematicky, leč spíše nahodile a individuálně.

¹⁶⁶ Uvážíme-li, že výběr vhodných adeptů k nucenému verbování měl souvislost se stavěním sirotků, tedy s aktem, na němž se podílela vrchnostenská správa spolu s poddanými, nebylo by příliš překvapivé, kdyby alespoň některá jména navrhovali rychtáři, případně další obyvatelé vsi, vždyť se svými sousedy přicházeli do každodenního kontaktu a určitě o nich měli lepší povědomí než patrimoniální úředníci, kteří dleli na třeboňském zámku a měli se starat o více než 8 000 duší. Vesničané by mohli snadno ukázat na osoby, které opakovaně rušily pořádek a byly stálým zdrojem nesnází. Pokud by tato domněnka byla správná, mohla by vysvětlit například i okolnosti odvedení Jana Pečky, otce Johany Peřkové, který byl postaven za rekruta kvůli „krádežím“, avšak ani podrobným studiem trestněprávních pramenů se Jaroslavu Čechurovi nepodařilo určit, v čem jeho provinění spočívalo. Peřkovy krádeže totiž nemusely být písemně podchyceny, stačilo, aby o nich věděli jeho sousedi, kteří se následně zasloužili o mužovo naverbování, viz J. ČECHURA, *Neklidný život*, s. 73–75.

¹⁶⁷ Dokonce ani v devadesátých letech 17. století, kdy kníže nabízel možnost nechat brance naverbovat v Dolních Rakousích, aby byli ochráněni poddaní na Třeboňsku, se nesetkáváme s návrhy postavit část kontingentu z delikventů, a zbavit se tak potenciálně nebezpečné vrstvy obyvatelstva. Panství samotné, podobně jako územně správní části k němu přivtělené, s železnou pravidelností nabídek hlavy schwarzenberského domu využívaly, ačkoliv bylo třeba vynaložit větší finanční prostředky, než kdyby rekruty opatřily vlastními silami. S odkazem na tuto praxi bych přistupoval k tezi, že vojenská služba byla v 18. století způsobem řešení, případně formou prevence kriminality, s určitou dávkou opatrnosti, viz Jiří ŠOUŠA, *Několik úvah k institutu poddanství a některým dalším právním otázkám z období předosvícenského absolutismu*, *Právněhistorické studie* 47, 2017, č. 2, s. 33–50, zde s. 46.

Mechanismus nuceného verbování na třeboňském panství byl patrně poměrně prostý. Pakliže se ukázalo, že předepsané kvantum branců na daný rok nemůže být zcela naplněno muži opatřenými odlišnými způsoby, například vlastními dobrovolníky či rekruty dodanými ostatními schwarzenberskými dominii v Čechách, přistoupila správa panství k vybírání osob, které se posléze snažila přimět ke vstupu do armády z moci úřední. Uvedená praxe se rozmohla za války o dědictví španělské, neboť stát opakovaně žádal tak početné kontingenty, že nemohly být postaveny pouze z dobrovolníků.

Za účelem evidence vhodných mužů sestavovali úředníci dílčí seznamy, které se opíraly o údaje obsažené v poddanských soupisech.¹⁶⁸ Roku 1702 byl princip pozměněn, lidé, z nichž měli být nedobrovolní rekruti vybráni, byli prostřednictvím zkratky „Mil“ zvýrazněni přímo v poddanských soupisech. Během zimních měsíců zvolna běžela jejich selekce, poddaní museli absolvovat prohlídku a ty, kteří vykazovali tělesné postižení, úraz či například infekční chorobu, úředníci vyřadili. Kontroly pravděpodobně probíhaly v několika vlnách¹⁶⁹ a odehrávaly se na třeboňském zámku.¹⁷⁰ Shromážděné způsobilé osoby byly drženy „po ruce“,

¹⁶⁸ Příkladem může být poznamenání svobodných chlapců, kteří se koncem roku 1695 zdržovali na statcích Bzí a Žimutice. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 5, *Lista der liederlichen Puersch, so sich auf beeden guettern Bzy und Zimutitz befindet (Bzí, 26. listopadu 1695)*. Pro zajímavost uvádím, že seznam jmenuje pouze pět osob, přitom i zběžný pohled do poddanského soupisu napoví, že mladých mužů, kteří dosud nevstoupili do manželství, se na obou statcích nacházelo mnohem více. Důvod vedoucí k zařazení na seznam písař zapsal pouze u Jakuba Drna (útěk a krádež), kdežto u ostatních jmen nalézáme jen přípisek, že daný člověk není ženatý. Konfrontací s poddanským soupisem zjistíme, že tito muži nevykonávali řemeslo ani se žádnému neučili a živobytí si opatřovali spíše příležitostnými výdělky, splňovali by tedy kritérium hospodářské postradatelnosti, viz tamtéž, knižní archiv, sign. IB 5AU No 2, kniha 152, *Soupis poddaných pro statky Bzí a Žimutice (1694)*.

¹⁶⁹ Svědčí o tom například několik seznamů z přelomu let 1708 a 1709, které jsem podrobně popsal v kapitole o použitých pramenech. Muži vyškrtnutí z prvního soupisu se ve druhém, o něco mladším neobjevili, před vysláním skupiny rekrutů z Třeboně proběhla alespoň jedna další prohlídka. Jejím výsledkem byl další úbytek mužstva, neboť zhruba u třetiny osob byly odhaleny zdravotní problémy a tělesné indispozice. Zdravotním stavem branců se podrobně zabývám níže.

¹⁷⁰ Svědectví o tom zanechala cedulka podepsaná třeboňským hejtmanem Höfflingerem a adresovaná rychtáři z vesnice Sviny. Höfflinger vyzývá rychtáře, aby na třeboňský zámek přivedl Martina, syna zmrhané Doroty ze vsi Sedlíkovic, který sloužil ve Svinech u místního sedláka Filipka, viz tamtéž, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Třeboňský hejtman svinenskému rychtáři (Třeboň, 19. února 1701)*. U ostatních

aby mohly být v případě potřeby nasazeny, preferováni byli totiž stále dobrovolníci, avšak pokud se jich nedostávalo, byli novopečení nedobrovolní branci vysláni v rámci kolony povozů k odvodům, které se konaly v předem určených královských městech.

Na závěr kapitoly o nedobrovolném verbování se přímo nabízí otázka, nakolik byl tento způsob opatrování rekrutů rozšířený a zda šlo o skutečně nucený akt, při němž se uplatňovala úřední zvůle, moc, či dokonce násilí. Nabídnout jednoznačnou a obecně platnou odpověď není vůbec snadné, neboť prameny často hovoří různou řečí.

V prvé řadě musíme zdůraznit, že osoby podrobené nucenému verbování až na několik případů¹⁷¹ po vojenské službě samy netoužily. Na druhou stranu vůči ní většina z nich nemusela ani příliš příkře vystupovat. K této domněnce mě vede několik indicií.

Jsou to především slova samotných třeboňských hejtmanů a schwarzenberských knížat z přelomu 17. a 18. století. Ve vzájemné korespondenci se opakovaně zdůrazňovala nutnost chránit poddané a všemožně umenšovat jejich břemena spojená s doplňováním armády. Vládce schwarzenberského domu nemluvil do větru, po značnou část poslední dekády 17. století bylo třeboňské dominium vyňato z povinnosti stavět rekruty z řad vlastního obyvatelstva, neboť kníže nechal potřebné mužstvo naverbovat v Dolních Rakousích v okolí Vídně. Pokud to okolnosti dovozovaly, usiloval o to, aby část třeboňského kontingentu postavila další schwarzenberská panství v Čechách, především Postoloprty. To však nebylo vše. Neúnavně nabádal hejtmana, aby v případě, že bude muset sáhnout k nucenému verbování, dbal především na hladký průběh celého procesu a zamezil možným excesům.¹⁷²

mužů povolaných na třeboňský zámek se patrně postupovalo obdobně. Dodejme, že Martin nakonec na vojnu poslán nebyl, příčinou bylo patrně chatrné zdraví, neboť v poddanském soupisu z roku 1706 nalezneme u jeho jména přípisek „nedostatečnej“.

¹⁷¹ Lze uvést některé lidi, kteří se s oktrojovanou rolí rekruta patrně sžili natolik, že se nakonec nechali naverbovat dobrovolně. Jako příklad může posloužit Vojtěch Kovář ze vsi Šalmanovice, poddaný třeboňského kláštera, který byl zahrnut do seznamu nuceně postavených branců z února 1709, avšak jeho jméno nese poznámku „freýwillig“. Na stránkách poddanských soupisů se lze setkat rovněž s muži, kteří byli označeni zkratkou „Mil“, aby se příštího roku dali na vojnu dobrovolně. Jde však pouze o několik případů.

¹⁷² SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 7, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Viedeň, 9. ledna 1704).*

K výtržnostem a neklidu přitom mohlo při neopatrném postupu dojít velmi snadno.¹⁷³ Nedosti na tom, vrchnost i patrimoniální správa se obávaly, že v případě tvrdého postupu bude panství přicházet o šikovné mládence a schopné a pracovité čeledíny, kteří raději utečou, než by se vystavili riziku nuceného naverbování.¹⁷⁴

O nedobrovolné rekruty příliš nestála ani samotná armáda,¹⁷⁵ neboť si patrně uvědomovala, že není moudré doplňovat své řady spíše než vojáky potenciálními dezertéry. Nadto se váleční komisaři, alespoň tedy v některých případech, nezdráhali brance, který o sobě tvrdil, že byl na vojnu vzat proti své vůli, z kontingentu vyřadit a propustit.¹⁷⁶

Vzhledem k tomu, že odchod či útěk z panství představoval na Třeboňsku druhé poloviny 17. a první půle 18. století jev dosti běžný, je až s podivem, že v letech války o španělské dědictví, kdy se každoročně řešil nedostatek rekrutů nuceným verbováním, nenacházíme na stránkách poddanských soupisů doklady masového exodu mladíků, kteří by se cítili službou v armádě ohroženi. Situace byla obdobná stavu o dekádu dříve, kdy se na panství neverbovalo prakticky vůbec.¹⁷⁷

¹⁷³ S nadsázkou bychom mohli říci, že skutečnými přeborníky ve vyvolávání konfliktů byli obyvatelé městečka Ledenic, kteří se specializovali na vysílání úderných oddílů složených z rychtáře a měšťanů, jejichž nasazení zpravidla končilo neslavně, a to alespoň lehkým zraněním sousedů či vyhlédnutého nedobrovolného rekruta. Z dochované úřední korespondence s hejtmanem mimo jiné vyplývá, že po jejich intervenci si jeden muž ze strachu sekerou utál prst na pravé ruce, druhý vzal sekeru rovnou na ledenického rychtáře a třetí utekl ze šatlavy (pobytem v ní ho místní chtěli přimět k souhlasu s naverbováním). To vše se událo v horizontu necelých dvou let. Zdá se, že ledenická městská rada se s nucenými rekruty skutečně „nemazlila“, možná právě proto měla opakované a takřka chronické problémy dodat jednoho brance, který byl městečku reparticemi většinou předepisován.

¹⁷⁴ SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 7, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Vídeň, 9. ledna 1704).*

¹⁷⁵ Tamtéž, *Třeboňský hejtman knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenberku (Třeboň, 6. ledna 1704).*

¹⁷⁶ Příklady uvádím níže v kapitole o odvozech do armády.

¹⁷⁷ Za celé patnáctileté sledované období jsem v poddanských soupisech narazil na jednoho jediného člověka, u něhož byl explicitně zmíněn strach z naverbování a souvislost mezi těmito obavami a opuštěním panství. Šlo o Vojtěcha Veliška, syna krumlovského poddaného, který byl psán k městu Veselí nad Lužnicí. Vojtěch měl roku 1693 právě 20 let. Písař u něho poznamenal, že „odešel, bál se

Všechny tyto indicie a náznaky mě vedou k domněnce, že nucené verbování na Třeboňsku na počátku 18. století nemuselo být aktem zvěle a násilí, jak by se na první pohled mohlo zdát. Mám za to, že většina nedobrovolných rekrutů se se svým údělem v podstatě smířila, alespoň navenek. Nejasali, ale pravděpodobně ani nečinili otevřené výstupy, odpor a protesty.¹⁷⁸ Naproti tomu existovali samozřejmě i lidé, kterým se do armády skutečně nechtělo. Případy mutilantů, uprchlíků i otevřených rebelů však nejsou příliš četné. Toto tvrzení nelze přeceňovat, neboť na jiných panstvích a v jiných lokalitách mohla být situace odlišná, mladí chlapi zde mohli být houfně lapáni lstí a násilím, každopádně u větší části třeboňských poddaných přelomu 17. a 18. století se s představou služby v armádě patrně nepojily veskrze negativní, ale spíše neutrální konotace.¹⁷⁹

vojny“. To patrně souviselo s tím, že jeho starší bratr byl o několik let dříve nuceně vzat na armádu. Zcela v intencích nevyzpytatelnosti raného novověku a světa poddaných se o Vojtěchovi v dalším soupisu z roku 1694 dozvídáme, že se „dal na vojnu“ (informace však není zcela průkazná a spolehlivá).

¹⁷⁸ Nakonec se z takových rekrutů mohli stát věrní a dobří vojáci, kteří sloužili dlouhá léta. Příkladem může být Josef Záruba z vesnice Bor, který byl roku 1707 nedobrovolně poslán do armády. Podle zápisu v pozemkové knize mu měl hospodář Pavel, který držel Zárubovu chalupu, vyplatit podíl ve výši 4 kop grošů. Roku 1727, tedy po plných 20 letech služby, Josef, který se svým útvarem táhl Třeboňskem, Pavla vyhledal a obdržel od něho dlužnou částku, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, Okresní soud Třeboň, č. 33, *Pozemková kniha vsi Bor (1707–1878)*, fol. 97r.

¹⁷⁹ Ačkoliv mám daleko k tomu, abych si habsburskou armádu začátku 18. století představoval jako vybranou společnost gentlemanů, možná na druhou stranu nebyla toliko útočištěm asociálů s násilnickými sklony, jak se někdy soudí. Pravděpodobně byla stejně různorodá, jako byly pestré osudy rekrutů, kteří doplňovali a rozmnožovali řady císařského vojska. V lidském životě se totiž málokdy setkáme s jednotou a uniformitou, proto se domnívám, že určitý partikularismus, nejednoznačnost a roztříštěnost, které neumožňují vynést o minulosti jednoznačný, ostrý a jistý soud, nejsou známkou malého interpretačního důvtipu, ale spíše realistickou odpovědí na složitost historie.

5.5. Kupování rekrutů

Kupování¹⁸⁰ rekrutů představovalo ve sledovaném období poměrně rozšířený způsob doplňování a kompletace kontingentu třeboňského panství. Schwarzenberští úředníci, kteří působili v Praze, v zimních měsících poměrně pravidelně informovali hejtmana, zda jsou cizí branci stále k mání, případně zmínili i aktuální cenu jednoho muže.¹⁸¹

Mužstvo nabízené ke koupi bylo primárně tvořeno přebytky danými rozdílem mezi počtem rekrutů vrchností postavených a skutečně odvedených. Personální převis či rezerva, můžeme-li soudit na základě dochované úřední korespondence, představovaly poměrně běžný jev, pojistku, jíž se konkrétní dominium chránilo pro případ, že část branců bude při odvodu vojenskými orgány odmítnuta a vznikne potřeba muže urychleně nahradit. Přebytky plně vystrojené mužstvo, pro něž vrchnost neměla využití, mohlo být nabídnuto ke koupi zástupcům těch panství, kterým se naopak lidé způsobilých pro službu v armádě nedostávalo.

Obdobnými pohnutkami byla motivována i nabídka, kterou schwarzenberskému úředníkovi Janu Jakubu Müllerovi osobně učinila v polovině prosince roku 1711 Marie Ernestina z Eggenberku, rozená ze Schwarzenberku. Müller o setkání ihned referoval do Třeboně.¹⁸² Kněžna však svůj návrh brzy pozměnila, takže místo původně slíbených 30 rekrutů se musel Müller spokojit s 10 vystrojenými a vyzbrojenými muži.¹⁸³

¹⁸⁰ V česky psaných pramenech narážíme v této souvislosti na výraz „prodat za rekruta“ či „učinit kontrakt“, v německých písemnostech figurují obraty „Recrouten erkaufen“ či „Mannschaft kaufen“.

¹⁸¹ Například podle relace z 30. ledna 1712 byli rekruti v Praze stále k dostání, přičemž cena jednoho brance se pohybovala kolem 100 zlatých, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Georg Müller třeboňskému hejtmanovi (Praha, 30. ledna 1712)*.

¹⁸² Tamtéž, *Jan Jakub Müller třeboňskému hejtmanovi (Praha, 14. prosince 1711)*. Krumlovská paní Müllera informovala, že nechala pro své panství postavit 97 rekrutů, dále však nebude plných 30 z nich potřebovat. Cena za jednoho brance se rovnala 100 zlatým a strychu obilí, pokud mohu soudit na základě nesystematických zmínek v úřední korespondenci, pohybovala se u spodní hranice částek, které byly za vystrojeného muže na přelomu prosince a ledna obvykle vynakládány. Marie Ernestina projevila ochotu rekruty odvést za libovolné schwarzenberské panství. Pisatel neopomněl výhodnost nabídky patřičně zdůraznit a poprosil o rychlé zaslání pokynu, jak má kněžně odpovědět.

¹⁸³ Tamtéž, *Jan Jakub Müller třeboňskému hejtmanovi (Praha, 24. prosince 1711)*. Marie Ernestina svou původní nabídku pozměnila, neboť si chtěla ponechat část mužů v záloze pro případ nenadálých komplikací při odvodu a přebírání mužstva armádou, pročež bylo panstvím Hluboká nad Vltavou a

Obchodování s branci bylo během války o španělské dědictví elegantním a smíme-li soudit ze zmínek v úřední korespondenci, také dosti běžným¹⁸⁴ způsobem využití nadbytečného mužstva, které bylo předtím pracně a nákladně ošaceno, vystrojeno a živeno. Kontrahentům přinášelo oboustranné výhody, prodávající mohl získat zpět část prostředků vynaložených na postavení vlastních rekrutů,¹⁸⁵ protistrana obdržela zaopatřené brance, kteří mohli být prakticky ihned předáni vojsku, a nemusela se zatěžovat jejich složitým, zdlouhavým a náročným verbováním a přepravou.¹⁸⁶

Třeboň postoupeno po pěti osobách. Také konečná cena za rekruta byla nepatrně vyšší, na 104 zlatých se vyšplhala kvůli nutnosti uhradit „Flintengeld“, tedy peníze na pořízení muškety. K sumě 4 zlatých kladených za zbraň viz J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 71.

¹⁸⁴ Například na přelomu let 1710 a 1711 si třeboňské panství prostřednictvím svých úředníků v Praze tímto způsobem opatřilo 18 rekrutů, kteří se připojili k 21 mužům dodaným přímo dominiem (z nich bylo 20 získáno dobrovolně a toliko jeden člověk byl naverbován nuceně) a 13 dalším brancům postaveným přivtělenými kláštery, městy a městečky, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Specification, Wie uiel die 42 Persohnen... (Třeboň, 14. ledna 1711)*. Domnívám se, že podobně jako v Praze se s rekruty obchodovalo i v dalších královských městech, kde probíhaly odvody branců, byť patrně v podstatně menší míře.

¹⁸⁵ Pořízení cizích rekrutů formou koupě bylo výrazně dražší, než když dominium postavilo a zaopatřilo mužstvo vlastními silami. Přehledný rozpis nákladů z ledna roku 1711 uvádí, že průměrné výdaje na jednoho z 34 branců, které třeboňské panství naverbovalo, vystrojilo a přepravilo do Prahy, dosáhly výše 61 zlatých a 6 krejcarů, kdežto na každou z 18 osob pořízených přímo v hlavním městě království padlo rovnou 98 zlatých a 7 krejcarů, viz tamtéž. Pro zajímavost uvádím, že souhrn vydání na jednoho muže získaného ve vlastní režii panství odpovídal dosti přesně částce, kterou žádal stát po vrchnostech, když povolil odvedení hotových peněz místo rekrutů. J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 71 uvádí, že úřady operovaly se sumou 61 zlatých, která se ve druhém decenniu 18. století přechodně zvýšila na 65 zlatých.

¹⁸⁶ Do budoucna by bylo prospěšné zabývat se otázkou, zda se některé vrchnosti a panství na obchod s rekruty nesespecializovaly a cíleně nestavěly více branců, než kolik jim bylo repartici předepsáno, a to se záměrem přebytečné mužstvo výhodně prodat.

5.6. Transport rekrutů k odvodu do armády

Muži, kteří byli naverbováni v některém z poddanských měst či městeček, bývali většinou posíláni do správního střediska panství, tedy Třeboně, aby se zde připojili k rekrutům postaveným za dominium. Prodleva mezi okamžikem, kdy budoucí branec přislíbil, že se nechá za obec poslat na vojnu, a dnem, kdy se v doprovodu některého z měšťanů skutečně odebral do Třeboně, mohla být různě dlouhá, což záviselo na konkrétních okolnostech, zvláště na rozvržení lhůt, v nichž měl být kontingent předán armádě. V návaznosti na stanovené termíny se z centra dominia vypravovaly organizované kolony povozů, které rekruty hromadně přepravovaly na místo určení, přitom se kalkulovalo s určitou časovou rezervou.¹⁸⁷ Novopečený rekrut strávil v místě, za které byl naverbován, zpravidla několik dní, případně týdnů, v Třeboni si následně pobyl dalších pár dnů, poté se s kolonou povozů odebral na určené místo.

Průtahy a zdržení, k nimž občas docházelo, bývaly způsobeny především nutností opatřit brance předepsanou uniformou a výstrojí. Vojenský stejnokroj mohl být ušit přímo ve městě nebo dopraven zvenčí,¹⁸⁸ dlužno však podotknout, že obce musely naverbované muže na své náklady vydržovat, rozhodně by tedy nebylo spravedlivé podezřívat městské rady z toho, že se snažily narušovat plynulost celého procesu stavění rekrutů.

¹⁸⁷ Patrně tomu tak bylo nejen z příčin ryze dopravních, ale také kvůli nepředvídatelnému průběhu samotného odvodu.

¹⁸⁸ Úřední korespondence podává doklady o obou variantách, například soběslavská městská rada psala treboňskému hejtmanovi na počátku února 1697, že „co se šatů, totiž kabátu, kamizoly, košil, spodků dotýče, se šijou,“ ihned po kompletaci vybavení měl být rekrut připraven k odeslání do Třeboně. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Purkmistr a rada města Soběslavi treboňskému hejtmanovi (Soběslav, 2. února 1697)*. Naproti tomu rada města Veselí nad Lužnicí se počátkem ledna téhož roku dovolávala odkladu pro brance, jehož stejnokroj putoval z Jinonic, kam ho jel vyzvednout veselský primátor. Tamtéž, *Purkmistr a rada města Veselí nad Lužnicí treboňskému hejtmanovi (Veselí nad Lužnicí, 2. ledna 1697)*. Posléze spolu s růstem velikosti kontingentů převažovala tendence nechávat šít uniformy v Praze a dopravovat je hromadně po desítkách kusů povozy do Třeboně či přímo do města, kde si měla zverbované muže převzít armáda, byť za cenu rizika, že by se musela nechat narychlo vyrobit část oděvu, která by některému z rekrutů neseděla. K tomu viz tamtéž, *Abrechnung Über die von der fürst. Schwartzenberg. Herrschafft Wittingaw... (Třeboň, 21. listopadu 1702)*.

Pokud se při obhlídce osob odeslaných do Třeboně ukázalo, že některá z nich nevyhovuje poměrně přísným požadavkům armády, měla obec povinnost vyřazeného rekruta nahradit. Takové rošády prováděné ve spěchu na poslední chvíli odpovědným úředníkům dozajista přidělaly nejednu vrásku na čele.¹⁸⁹

Samotnému odeslání jednoho či několika branců do Třeboně obvykle předcházelo písemné vyrozumění správy panství, aby bylo dopředu avizováno, že potřebná osoba či osoby byly opatřeny a vrchnostensí úředníci mohli očekávat jejich příchod. Vlastní přesun se odehrával patrně pěšky,¹⁹⁰ přičemž rekruta doprovázel například rychtář či některý z měšťanů, jenž předal patrimoniální správě i průvodní dopis od městské rady.

Setkal jsem se též se situací, kdy městská rada písemně požádala třeboňského hejtmana, aby předaného muže nechal vsadit do vězení, neboť se obávala, že odejde i se zavdanými penězi. Argumentovala totiž tím, že nemá k dispozici vhodné prostory, kde by mohla naverbovaného pacholka lomnického měšťana „zaopatřit“, aby neutekl.¹⁹¹ Ojedinelá

¹⁸⁹ Například v listopadu 1702 musel být kvůli tělesné nezpůsobilosti odmítnut Ondřej Bukovský, naverbovaný poddanským městem Soběslaví. U jeho jména čteme poznámku „untüchtig, remittirt werden“. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Von denen im Vorrath für recrouten im Schloß gehabt Underthanigen knechten... (Třeboň, 22. listopadu 1702)*. Pokud nastala časová tíseň a příslušné město či městečko nedokázalo včas zajistit náhradu, mohlo na pomoc přispěchat panství, pakliže patrimoniální správa měla právě po ruce někoho, koho mohla postavit místo nevyhovujícího brance. Doklady takové praxe přinášejí možná překvapivě poddanské soupisy. Například roku 1708 se v samém závěru oddílu věnovanému poddaným, kteří se zdržovali v Lomnici nad Lužnicí, objevilo nové jméno. „Pavla Šimonovského syn Jan, který roku 1708 od města Lomnice na vojnu dán byl, že pak ale milostivá vrchnost jiného a dostatečného (= tělesně a zdravotně způsobilého) postavila, slibuje tehdy dobrovolně poddanost.“ Tamtéž, knižní archiv, sign. IB 5AU No 1, kniha 66, *Soupis poddaných (1708)*, fol. 307v.

¹⁹⁰ V úřední korespondenci jsem na zmínku o tom, že by byl do Třeboně vypraven například povoz, nenarazil, avšak v případě početnějšího kontingentu to nelze vyloučit.

¹⁹¹ Kvůli nedostatku podrobností bohužel nelze tento případ detailně rozebrat a vyhodnotit. Domníval bych se, že naverbovaný pacholek vzbudil svých chováním či pověstí u městské rady podezření ohledně čistoty svých úmyslů, proto se rozhodla se tímto způsobem pojistit, což s sebou pochopitelně neslo určité výdaje, k jejichž proplacení se město v listu zavázalo. Nedomnívám se, že by šlo o rozšířenou nebo dokonce běžnou praxi, neboť požadavku vyhradil lomnický písař více než polovinu textu dopisu, přičemž s další podobnou žádostí jsem se v rámci studovaného materiálu

prosba Lomnických svědčí podle mého názoru ex silentio o tom, že rekruti během svého pobytu v Třeboni nebyli hlídáni nikterak důsledně. Zdržovali se pravděpodobně v místním zámku,¹⁹² ale nebyli podrobeni důraznému dozoru a kontrole.

Kontingent mužů zverbovaných jedním z měst či městeček na panství sice býval často odeslán do Třeboně, občas se však setkáme i s opačnou variantou, kdy se rekruti zdržovali v dané lokalitě a vyčkávali příchodu ostatku mužstva postaveného za celé dominium. Není složité dovodit, že se tak dělo v případech, kdy místo leželo na trase plánovaného pochodu celé skupiny. Tomuto kritériu vyhovovalo například město Soběslav, pokud bylo cílovou destinací pražské souměstí, neboť leželo při hlavní silnici na Prahu.¹⁹³ V prosinci roku 1711 tak měl soběslavský kontingent setrvat ve městě a ihned poté, co by dorazili branci z Třeboně, se k nim měl připojit. Soběslavští o tom ve svém listu zpravili treboňského hejtmana, zároveň se zavázali, že rekrutům bude stále k dispozici vůz, aby při odjezdu nenastalo zdržení.¹⁹⁴

Velikost a složení kolony¹⁹⁵ pověřené dopravením zverbovaných mužů na místo určení se patrně řídily především počtem osob, které bylo nutné převézt do Prahy, Českých Budějovic či jiného předem stanoveného královského města. Početnosti kontingentu

nesetkal. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Purkmistr a rada města Lomnice nad Lužnicí treboňskému hejtmanovi (Lomnice nad Lužnicí, 21. listopadu 1711)*.

¹⁹² Bylo tomu tak alespoň v případě mužů, kteří se v zámku zdržovali na podzim roku 1702, neboť měli být „v zásobě“, pokud by se ukázalo, že je nezbytné postavit další rekruty. Tato eventualita nakonec nenastala a osoby uvedené v seznamu byly propuštěny do čelední služby k sedlákům na panství. Tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 6, *Von denen im Vorrath für recrouten im Schloß gehabt Underthanigen knechten...* (Třeboň, 22. listopadu 1702).

¹⁹³ František ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938, s. 16n.

¹⁹⁴ V textu se zmiňuje „vůz s košinami“, tedy patrně s vrškem upleteným z proutí. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Purkmistr a rada města Soběslavi treboňskému hejtmanovi (Soběslav, 10. prosince 1711)*.

¹⁹⁵ Výraz „kolona“, který jsem se rozhodl používat, není původní. V jazykově německých pramenech se lze ponejvíce setkat s pojmy „Fuhr“ či „Confoy“, viz tamtéž, *Popis složení kolony povozů pro dopravu rekrutů do Prahy (Třeboň, 3. ledna 1715)*. Tato písemnost podává i pozoruhodnou informaci o plánovaném složení kolony, která se měla vydat na cestu 7. ledna roku 1715. Měla být sestavena z plných 11 vozů, přičemž sedm z nich měli dodat sedláci z různých vesnic treboňského panství a po jednom treboňský klášter a města Třeboň, Soběslav a Veselí nad Lužnicí.

přizpůsobila správa panství množství nasazených vozů i šíři personálu, jenž výpravu doprovázel. Například pro transport 14 mužů naverbovaných roku 1703 na schwarzenberském panství Postoloprty, určených však k naplnění kvanta branců předepsaného dominiím Třeboň a Vlčice, byla na sklonku října téhož roku vypravena kolona složená ze čtyř vozů. Doprovod přitom nebyl příliš početný, sestával ze třech sedláků a jednoho čeledína, tedy vozků, kteří se patrně ihned po dosažení cíle vydali na zpáteční cestu,¹⁹⁶ dvou strážců, pojezdného a kontribučního písaře, jenž za celou operaci včetně správného předání rekrutů armádě zodpovídal.¹⁹⁷ Naproti tomu o rok dříve, na podzim 1702, byl do Českých Budějovic přepraven o poznání větší kontingent, jenž čítal více než 40 hlav, což logicky vyžadovalo i početnější doprovodnou suitu. Ta se tentokrát skládala ze dvou kontribučních písařů, kteří zastupovali panství Třeboň a místní klášter, pojezdného se dvěma čeledíny a šesti hlídačů.¹⁹⁸ Jak vidno, skupina osob, která měla za úkol brance strážit, byla ve srovnání s nimi relativně nevelká.¹⁹⁹ Domnívám se, že od doprovodné družiny se očekávala spíše bdělost a ostražitost, aby nedocházelo k útěkům rekrutů, pomoc se zajištěním bezproblémového průjezdu kolony, avšak nikoliv plošná pacifikace branců, která by vzhledem k početnímu nepoměru patrně ani nebyla možná.²⁰⁰

V souvislosti s dopravou rekrutů na místo určení bych se rád zmínil ještě o jednom aspektu tohoto jevu, který mi připadá podstatný. Organizované kolony povozů přispívaly

¹⁹⁶ Soudím tak podle skutečnosti, že jim byla proplacena strava na čtyři dny, kdežto rekruti se dalších deset dní zdržovali v Plzni, až poté byli předvedeni před válečného komisaře a předání armádě. Souviselo to nepochybně s faktem, že výdaje na krmivo pro poddanské koně a jejich ustájení představovalo nezanedbatelnou položku v rámci celkových nákladů. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 6, *Consignation der Jenigen Unkosten, welche bey werbung der, Wegen der herrschafft Wittingaw, Undt Wiltschitz... (Postoloprty, 10. října 1703).*

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž, *Abrechnung Über die von der fürst. Schwartzenberg. Herrschafft Wittingaw... (Třeboň, 21. listopadu 1702).*

¹⁹⁹ Musíme si přitom uvědomit, že náklady na celý doprovod byly vyčísleny na 15 zlatých a 39 krejcarů, což byla položka, která tvořila vpravdě nicotný zlomek celkových výdajů, jež se vyšplhaly na takřka 1 600 zlatých. Navíc plat jednoho hlídače představoval 17 krejcarů za den, tedy sumu nikterak závratnou, viz tamtéž.

²⁰⁰ V této souvislosti považuji za užitečné zmínit, že jsem se nesetkal s případem revolty či vzpoury rekrutů, také jsem nenalezl zmínku o tom, že by měli být během cesty spoutáni či jinak omezováni. Tím tuto možnost nechci šmahem vyloučit, pouze mám za to, že nešlo o běžný postup.

k udržování kontaktů a styků treboňského panství s významnými královskými městy, ať už šlo o Prahu, České Budějovice či Plzeň, byť byly vypravovány toliko příležitostně. V úřední korespondenci se dochovaly zmínky o tom, že se mohly využívat i pro dopravu zásob, písemností či různého materiálu.²⁰¹ Vzhledem k tomu, že se na jejich zajištění běžně podíleli poddaní, mohly také svým dílem přispívat k mobilitě prostých venkovanů přelomu 17. a 18. století.²⁰²

²⁰¹ Například schwarzenberský úředník Johann Jakob Müller tlumočil treboňskému hejtmanovi prosbu sestry zesnulého hospodářského úředníka Franzena, aby do Prahy prostřednictvím rekrutů odeslal zbývající část jeho pozůstalosti. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Johann Jakob Müller treboňskému hejtmanovi (16. prosince 1711)*.

²⁰² Nutnost organizovat a plánovat transport naverbovaných mužů kladla určité nároky i na správu panství. Nabyté zkušenosti se posléze mohly dobře uplatnit při vypravování kolon povozů se sexuálními delikventy a dalšími provinilci, jimž byly za trest vyměřeny nucené práce v dolech v Ratibořských Horách. O vysoké frekvenci tohoto provozu zvláště v polovině 18. století se zmiňuje J. ČECHURA, *Sex v době temna*, s.374n.

5.7. Odvod a předávání rekrutů armádě

V okamžiku, kdy kolona s novopečenými branci dorazila na místo určení, nastalo pro úřední osobu (zpravidla kontribučního písaře), která byla zodpovědná za předání rekrutů armádě, období dosti náročné a hektické. Bylo třeba zařídit dočasné ubytování²⁰³ pro mužstvo, opatřit stravu a další náležitosti,²⁰⁴ ale především zajistit brzké nastoupení kontingentu před vrchního válečného komisaře, který měl muže prohlédnout a prověřit, zda jsou vhodní a způsobilí ke službě v armádě.²⁰⁵ Úkol to mohl být poměrně nesnadný a komplikovaný, pověření schwarzenberští úředníci často třeboňského hejtmana ve svých relacích informovali, že brance se nepodařilo v původně avizovaném termínu předvést, což zpravidla zdůvodňovali zaneprázdněností válečných komisařů.²⁰⁶

²⁰³ Například před odvodem, jenž proběhl v Českých Budějovicích v listopadu 1702, byl kontingent třeboňských rekrutů, který podle účetního materiálu čítal 42 osob, ubytován u dvou budějovických měšťanů, za což jim byl vykázán obnos ve výši 2 zlatých a 50 krejcarů, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 6, *Abrechnung Über die von der fürst. Schwartzenberg. Herrschafft Wittingaw... (Třeboň, 21. listopadu 1702)*. Na počátku druhého decennia 18. století, kdy bývali třeboňští branci obvykle odesíláni do Prahy, mohli využít možnosti přenocovat na schwarzenberském statku Jinonice v bezprostřední blízkosti hlavního města království, soudě podle četnosti zmínek v korespondenci k tomu však docházelo dosti zřídka, především pokud kolona s mužstvem přijížděla od západu. Taková situace nastala například počátkem prosince roku 1711, kdy byl v Jinonicích přechodně ubytován kontingent rekrutů z Chebu, přenechaných knížeti ze Schwarzenberku a postavených za hlubocké panství, viz tamtéž, sign. IB 4K^{gama} 9, *Jan Jakub Müller třeboňskému hejtmánovi (Praha, 3. prosince 1711)*.

²⁰⁴ Řídkým jevem nebývalo například přivolání ranhojiče k mužům, kteří onemocněli nebo utrpěli úraz. Lékař pacienty prohlédl, ošetřil a obvykle stanovil přibližnou délku rekonvalescence, což byla důležitá informace s ohledem na přísné zdravotní prohlídky, které probíhaly při odvozech branců.

²⁰⁵ Akt, během něhož kontingent rekrutů předstoupil před válečného komisaře, který posuzoval způsobilost mužstva pro službu v armádě, se v pramenech označoval termínem „Assentirung“, ve svém textu používám český ekvivalent „odvod“, viz J. STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník*, s. 257. Jestliže chtěli pisatelé popsat odvod pomocí slovesa, užívali především výrazů „assentiren“ a „annehmen“.

²⁰⁶ Svou roli mohly sehrát i zcela nepředvídatelné faktory, například kontribuční písař Kašpar Žabička ve své relaci z ledna 1713 informoval třeboňského hejtmana o zdravotní indispozici vrchního válečného komisaře Libora Václava Ubelliho ze Siegburgu. Důstojník si však navzdory tomu nechal předvést velký kontingent 40 mužů, které Žabička do Prahy přivedl, a 32 osob uznal způsobilými

Vrchní válečný komisař prověřoval zdravotní stav rekrutů, zkoumal také, zda se mezi nastoupeným mužstvem nenachází dezertér či osoba,²⁰⁷ která se nechala naverbovat opakovaně.²⁰⁸ Součástí celé procedury se mohly stát také spory o brance, kteří byli na vojnu poslání nuceně a nedobrovolně.²⁰⁹ Váleční komisaři takové případy nesli dosti nelibě a nezřídka muže, kteří se odvodu hlasitě zpěchovali, stavěli se na odpor a protestovali,

vojenské služby, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Kašpar Žabička třeboňskému hejtmanovi (Praha, 21. ledna 1713)*. K osobě válečného komisaře Libora Václava Ubelliho viz Ernst Heinrich KNESCHKE (Hrsg.), *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, Band 9. Steinhaus–Zwierlein*, Leipzig 1870, s. 314.

²⁰⁷ Nedokážu posoudit, nakolik mohli být váleční komisaři úspěšní při odhalování osob, které nemohly být z výše vyjmenovaných příčin do armády přijaty. Nevím ani, zda měli k dispozici například soupisy dezertérů či další podklady, relace schwarzenberských úředníků na tuto otázku nedávají odpověď. Spíše se domnívám, že k demaskování zběha či rekruta, který se nechal naverbovat několikrát, docházelo, když provinilce někdo z přítomných poznal. V úřední korespondenci se každopádně zmínky o odmítnutí některých branců, pakliže vyšlo najevo, že předtím z vojska zběhli, prokazatelně objevují, kontrola tedy patrně nebyla čistě formální.

²⁰⁸ Šlo o poměrně kuriózní skupinu rekrutů-podnikavců, kteří se nechali dobrovolně naverbovat na určitém panství či ve městě, aby při vhodné příležitosti vzali nohy na ramena a utekli i s částí závdavku, jež jim byla vyplacena. Podotýkám, že celková hodnota zavdaných peněz se v některých případech vyšplhala přes hranici 20 zlatých, což na Třeboňsku přelomu 17. a 18. století představovalo zhruba ekvivalent platu čeledína za dva roky služby. Uprchlí branci vzápětí celý postup zopakovali na jiném dominiu. Například dva opakovaně naverbovaní muži byli v lednu 1713 vyřazeni ze 40hlavého třeboňského kontingentu, neboť se ukázalo, že už předtím se nechali postavit za panství Rožmberk nad Vltavou, jemuž museli být přenecháni proti uhrazení nákladů, které za ně třeboňské dominium vydalo, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Kašpar Žabička třeboňskému hejtmanovi (Praha, 21. ledna 1713)*.

²⁰⁹ Nepodařilo se mi zjistit, jestli se válečný komisař rekrutů sám dotazoval, zda šli na vojnu dobrovolně, nebo byli přinuceni, či zda se výstupy na toto téma odehrávaly z podnětu některých branců, kteří se začali bouřit a namítali, že byli odvedeni proti své vůli. Relace schwarzenberských úředníků na tuto otázku nedávají jednoznačnou odpověď, pravdou nicméně zůstává, že se mi zatím nepodařilo nalézt dopis, v němž by se hovořilo o vyzvídání ze strany válečného komisaře. Nelze také pominout skutečnost, že odvodní seznamy, tedy závazné dokumenty, které písemnou formou oficiálně zachycovaly výsledky odvodů, nestanovují dobrovolnost rekruta za podmínku jeho přijetí do armády. Z toho bychom mohli odvodit, že komisaři neměli za úkol zkoumat okolnosti naverbování, téma patrně občas otevřeli branci sami.

propustili.²¹⁰ Rekrut, kterého komisař neuznal za schopného vojenské služby, byl z kontingentu vyřazen a posléze za něho musela být dodána náhrada.

Výsledky odvodu byly písemně zaznamenány do odvodních seznamů, které bývaly opatřeny podpisem strany, jež mužstvo předávala, tedy kontribučního písaře daného panství, stejně jako důstojníka pověřeného obhlédnutím branců, tedy válečného komisaře. Někdy obsahovaly i potvrzení hejtmanů bechyňského kraje. Seznamy byly dokladem, že muži v nich uvedení byli skutečně předáni armádě, která je přijala do svých řad, byly také vodítkem pro účtování srážek z kontribuce, z toho důvodu se originály předávaly vrchnímu berníčnímu úřadu.²¹¹

²¹⁰ Lze si snadno domyslet, že se muselo jednat o dosti delikátní záležitost, která mohla připravit horké chvílky válečnému komisaři, nastoupeným rekrutům, ale především přítomnému schwarzenberskému úředníkovi odpovědnému za předání branců armádě. Občas se mezi mužstvem našli průbojní a vzpurní jedinci, kteří se nehodlali smířit s osudem nedobrovolných rekrutů a začali před komisařem protestovat. Líčili, že byli odtaženi proti své vůli, dokonce vsazeni do vězení, aby se nátlaku podvolili. Schwarzenberští úředníci ve svých relacích odpor mužstva, pokud se vyskytl, líčili dosti podrobně. Nezdá se mi pravděpodobné, že by ho zamlčovali. V případě, že se podařilo situaci zvládnout a přesvědčit komisaře, aby muže odvedl, mohli se před hejtmanem blýsknout svou duchapřítomností a obratností. Pokud důstojník nepovolil a rebely vyřadil, měl alespoň byrokrat pádný argument, proč nebyli přijati. V souvislosti s tím je pozoruhodné, že zmínky o odporu se objevily u pouhých pěti osob, a to u dvou různých odvodů. Tři z nich byly vyřazeny, dvě další na naléhání kontribučního písaře navzdory svým protestům odvedeny. Snad ještě zajímavější je informace, že dva z těchto pěti rekrutů (oba dva byli komisařem propuštěni) byli alespoň podle tvrzení kontribučního písaře ve skutečnosti dobrovolníky, kteří si zkazku o svém věznění vymysleli. Zdá se tedy, že existovali i takoví dobrovolní branci, kteří si možná až tváří v tvář důstojníkovi uvědomili, k čemu se zavázali, a snažili se na poslední chvíli vyklouznout. U zbylých třech mužů se o okolnostech, za kterých byli získáni, nic nedozvídáme. Jeden byl propuštěn, zbylí dva na naléhání kontribučního písaře odvedeni. Lze si představit, že v takové situaci mohla ke slovu přijít diskrece, konkrétní důkazy však schází. Pro kontribučního písaře měl alespoň jeden z uvedených dvou incidentů nepříjemnou dohru, neboť válečný komisař mu nedobrovolné verbování důrazně vytkl. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *František Karel Printz třeboňskému hejtmanovi (Praha, 2. ledna 1711)*; tamtéž, *Kašpar Žabička třeboňskému hejtmanovi (Praha, 21. ledna 1713)*.

²¹¹ O tomto aspektu podrobněji hovořím v kapitole věnované popisu použitých pramenů. K účtování bonifikací čili srážek z kontribuce viz J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 71n.

Úspěšně absolvovaným odvodem však práce pověřeného schwarzenberského úředníka nekončila, bylo totiž nutné sehnat některého z důstojníků od útvaru, zpravidla pěšího pluku, k němuž byli rekruti přiděleni, aby byl kontingent předán kromě administrativního i ve fyzickém smyslu. Po splnění všech uvedených náležitostí se branci stali součástí habsburské armády a povinnost panství odvést stanovené kvantum mužů tím byla zapravena.²¹²

²¹² Mohlo se pochopitelně stát, že někteří z čerstvě předaných rekrutů vzali po několika dnech nohy na ramena a od svého útvaru utekli. Nedokážu posoudit, nakolik rozšířeným jevem byla tato okamžitá dezerce, neboť jsem narazil pouze na jednu písemnost, v níž kontribuční písař uvědomuje třeboňského hejtmana o zběhnutí dvou nedávno odvedených poddaných a nabádá k bdělosti, aby mohli být muži zadrženi, pokud by se vrátili na panství. Jde o relaci z roku 1717, která byla chybně zařazena do archivního fasciklu pro léta 1711 až 1716. Vzhledem k tomu, že se případ vymyká sledovanému časovému období, zmiňuji ho pouze formou krátké poznámky.

5.8. „Starej a mdlej“ aneb pohled na zdravotní stav, tělesnou konstituci a kondici treboňských rekrutů

Na zdravotní stav rekrutů byly v habsburské monarchii na přelomu 17. a 18. století kladeny nemalé nároky. Císařské pluky měli doplňovat výhradně zachovalí a dobře stavění muži,²¹³ získání branců, kteří by požadavky splňovali, však mnohdy představovalo dosti složitý úkol.

Tvrzení lze názorně demonstrovat vzájemným srovnáním několika provizorních a prozatímních seznamů osob evidovaných kvůli možnému odvedení do armády, které správa treboňského panství sestavovala během války o španělské dědictví na základě každoročního stavění sirotků.²¹⁴ Jako zvláště vhodné se jeví dvě konsignace z roku 1708, které byly před třemi stoletími vloženy do poddanského soupisu z téhož roku.²¹⁵

První seznam uvádí 23 osob, přičemž jména Víta Fučíka a Vojty Černého na konci stránky byla patrně doplněna dodatečně, neboť jsou psána odlišnou písařskou rukou a na rozdíl od zbytku dokumentu česky. U plných 19 z nich byla při prohlídce zjištěna tělesná vada či úraz, 14 jmen bylo přeškrtnuto. Druhý soupis, vzniklý koncem února roku 1709, představoval v podstatě završení „výběrového řízení“ na rekruty nuceně postavené jménem treboňského panství, neboť čítal 30 mužů, kteří měli být odesláni mimo dominium a v příslušném královském městě se podrobit inspekci ze strany vrchního válečného komisaře. Přesto bylo plných 10 branců na poslední chvíli z konsignace vyloučeno kvůli zdravotní nezpůsobilosti.²¹⁶ K těm, kteří neprošli sítím zdravotních prohlídek prováděných na panství,

²¹³ V. VLNAS, *Válka v míru*, s. 764.

²¹⁴ Tento pozoruhodný pramen podrobně popisují v kapitole o spisovém materiálu vloženém do poddanských soupisů.

²¹⁵ Charakteristiky zdravotních defektů citované v této kapitole pochází z uvedených dvou seznamů, případně z poddanského soupisu z roku 1708. Všechny dokumenty lze studovat v Digitálním archivu Státního oblastního archivu v Třeboni na adrese https://digi.ceskearchivy.cz/soupisy_poddanych-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-trebon.

²¹⁶ Poněvadž většinou šlo o muže, kteří museli alespoň zběžnou zdravotní prohlídku podstoupit už dříve (podle všeho probíhal výběr rekrutů ve více etapách, v tomto druhém soupisu totiž narážíme na několik málo osob z prvního seznamu, u nichž nebyly diagnostikovány žádné vady či úrazy), nabízí se vysvětlení, že tělesné neduhy plné třetiny branců nebyly přirozeného původu, nýbrž uměle způsobené a vyvolané. Šlo koneckonců o muže naverbované nuceně, nikoliv dobrovolně. Zdá se však, že tuto možnost musíme zavrhnout. Charakter některých vad a nedostatků totiž prakticky vylučuje, že by

musíme přičíst nezanedbatelný počet osob odmítnutých posléze při odvodu z rozhodnutí válečného komisaře. Velikost vyřazené části vždy závisela na početnosti a složení kontingentu, který byl před komisaře předveden, zatím se mi bohužel nepodařilo propracovat se k přesným číslům, neboť výhradním zdrojem informací jsou v tomto případě relace schwarzenberských úředníků, zodpovídajících za předání rekrutů armádě. Zpravidla pouze konstatovali, že toho či onoho brance nechtěl válečný komisař přijmout, pouze ojediněle specifikovali, proč byl odmítnut.²¹⁷

Co se týče příčin zdravotní indispozice, zhusta se vyskytovaly nedostatečný vzrůst („zu klein“) a slabá tělesná konstituce („gantz schlecht“), nezřídka v kombinaci s vysokým věkem („zu alt“).²¹⁸ Běžně se setkáváme i s tělesnými postiženími, zvláště takovými, která

mohly být způsobeny uměle („zu klein“, „Alters halben untauglich“). U nemocí a úrazů by tomu tak sice být mohlo, nicméně vrchnostensští úředníci by podle mého názoru v případě odhalení mutilanta učinili zmínku, že zranění si provinilec přivodil záměrně. K mužům, kteří se prostřednictvím sebezmrzačení snažili vyhnout naverbování, se vracím níže.

²¹⁷ Ze zachovaných zpráv lze usoudit, že příčinou býval poměrně často nedostatečný vzrůst. Například František Karel Printz v lednu 1711 psal do Třeboně: „die ausgestrichene wegen der Kleinheit nicht acceptiret [werden].“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *František Karel Printz třeboňskému hejtmanovi (Praha, 2. ledna 1711)*. Odvodní seznam, v němž by se přeškrtnutá jména nacházela, se mi však nalézt nepodařilo. Spektrum důvodů, které mohly vést k vyřazení rekruta, bylo však mnohem širší a neomezovalo se pouze na zdravotní stav a tělesnou konstituci.

²¹⁸ V souvislosti s rekruty, kteří byli vyřazeni kvůli stáří, si dovoluji učinit krátkou poznámku. Přípisky „zu alt“ se často objevovaly i u mužů, kteří sotva překročili třicítku, naproti tomu se v odvodních seznamech lze mezi přijatými novopečenými vojáky setkat s osobami ve věkové skupině mezi 35 a 40 lety, přičemž si musíme uvědomit, že tito lidé museli splňovat náročná kritéria válečných komisařů, v opačném případě by byli odmítnuti. Podotýkám, že věk branců neměl na počátku 18. století převyšovat hranici 35 let, viz V. VLNAS, *Válka v míru*, s. 764. Mám za to, že před 300 lety byl pohled na tyto skutečnosti jiný než dnes. Věk uvedený v odvodních seznamech byl toliko číslem, nadto číslem přibližným a orientačním (pravda, u vlastních poddaných přebírali třeboňští úředníci informaci o stáří osoby z poddanských soupisů, avšak u cizích poddaných či rekrutů získaných veřejným verbováním se museli nejspíš spolehnout na údaje nahlášené samotnými branci), mnohem více patrně záleželo na tělesné konstituci, kondici a zdatnosti mužů. Jinými slovy 38letý, zachovalý a silný jedinec mohl mít větší šanci stát se vojákem než 30letý, námahou sešlý a upracovaný čeledín. Skutečnosti, že v soupisech rekrutů byly občas osoby vyššího věku hodnoceny jako vhodnější k vojenské službě než lidé o několik let mladší, si povšiml už J. ČECHURA, *Neklidný život*, s. 71n.

omezovala pohybové schopnosti, není však bohužel možné rozhodnout, zda šlo o vady vrozené, či získané například v důsledku úrazu či prodělané choroby. Často lze narazit na poškození horních končetin („krump auff die hant“, „Rechten finger krump“), poranění nohou byla méně obvyklá („schadhafften Fueß“).

Další rozsáhlou a hojně rozšířenou kategorií byla zranění a úrazy. Například u zlomeniny šlo sice o záležitost dočasnou (pochopitelně pokud neměla trvalé následky), avšak poměrně dlouhá doba potřebná k zotavení vedla k tomu, že část zraněných branců bývala vyřazována a nahrazována jinými muži, pokud byli k dispozici.²¹⁹ Na lehkou váhu

²¹⁹ Poněkud odlišná situace nastala, když rekrut utrpěl zranění nebo onemocněl na cestě do královského města, kde měl být odveden, případně se mu něco přihodilo přímo během pobytu v cílové destinaci. K poranění mohlo dojít velmi snadno, například kvůli tomu, že branci se mezi sebou pohádali a vypukla rvačka, která mohla mít i poměrně vážné následky, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Vít Ondřej Čížek třeboňskému hejtmánovi (Toužetín, 9. března 1713)*. K nemocnému býval přivolán felčar či ranhojič, který ho ošetřil a stanovil přibližnou dobu rekonvalescence, od níž se následně odvíjelo řešení nepříjemné situace. Úředníci se většinou snažili sehnat adekvátní náhradu, pokud se to však nepodařilo, přišla ke slovu diskrece. Zmínky o odměně za mlčenlivost či blahovůli, dnes bychom řekli o úplatcích, se sice občas v účetním materiálu a korespondenci vyskytují, avšak ve všech případech, které se mi povedlo zachytit, to bylo výhradně v souvislosti se zraněnými nebo nemocnými rekruty, u nichž bylo spíše otázkou času, než se vyléčí. Nikdy jsem se nesetkal s tím, že by válečný komisař „přimhouřil oči“ nad trvale indisponovaným člověkem, mrzákem, zkrátka někým, kdo nebyl pro službu v armádě způsobilý. To přirozeně samo o sobě nemusí mnoho znamenat, ale mám za to, že vojsko si pod sebou dobrovolně větev nepodřezávalo, neboť si nutně potřebovalo udržet bojeschopnost. Pokud by do svých řad přijímalo „obstarožní asociální individua“, která „sotva unesou pušku“ a jimž „chybějící přední zuby neumožňují ukousnout papírovou patronu“, jak soudí V. VLNAS, *Válka v míru*, s. 765, stěží by si třeboňští vrchnostenští úředníci každoročně dávali práci se sháněním a selekcí rekrutů, stačilo by přece postavit kontingent složený z mužů druhé či třetí jakosti a uplatit válečné komisaře (takový postup se snad praktikoval v mladší době, například během války o dědictví polské, avšak nikoliv na samém počátku 18. století). Zmínky o diskrecích jsou navíc v úřední korespondenci, která o odvodu branců informovala dosti obšírně, přece jen poměrně řídké, domnívám se tedy, že nešlo o běžný, ale spíše výjimečný prostředek. Nadto šlo o záležitost velmi drahou, například za odvedení Josefa Rueßigera, který se léčil se zlomenou nohou, musel schwarzenberský úředník zaplatit 15 zlatých, navíc se mohli důstojníci od pluku, k němuž byl přidělen, rozhodnout, zda rekruta přijmou, či nikoliv, viz SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 4K^{gamma} 9, *František Karel Printz třeboňskému hejtmánovi (Praha, 14. února 1711)*.

nebyla brána ani různá infekční onemocnění, v první řadě svrab neboli prašivina („ist krätzig“). O poznání vzácněji se vyskytovaly ostatní vady, například poranění hlavy či indispozice spíše psychického charakteru („vadnej na řeči“).

Uvedené skutečnosti podle mého názoru svědčí o tom, že habsburská armáda měla na přelomu 17. a 18. století poměrně striktní požadavky ohledně tělesné konstituce, zdravotního stavu a kondice rekrutů. Vrchnostenští úředníci tato kritéria při výběru branců pro nucené verbování museli zohledňovat, pravděpodobně se totiž přísnou selekcí snažili předejít hrozícímu odmítání nevyhovujících mužů ze strany válečných komisařů. Nákladné vydržování a složitý transport rekrutů na místo určení postrádaly smysl, pokud bylo předem zjevné, že daná osoba bude vyřazena během prohlídky, která byla součástí odvodu.²²⁰

Na závěr této kapitoly považuji za užitečné se krátce zmínit o mutilantech čili mužích, kteří se snažili vyhnout odeslání do armády prostřednictvím sebepoškození a sebezmrzačení.²²¹ Narazil jsem na několik takových případů, dva poddaní si sekýrou odsekli ukazováček na pravé ruce, jeden si rozdrásal nohu. Soudím, že se nejednalo o příliš rozšířený jev. K radikálnímu řešení situace se mohli uchýlovat především lidé duševně poněkud nevyrovnaní. Pokud byli vystaveni silnému tlaku, mohlo se snadno stát, že se v panice odhodlali k nevratnému kroku.²²²

²²⁰ Své opodstatnění má i domněnka, že skutečně velké množství zdravotně nezpůsobilých rekrutů, s nimiž se v seznamech a konsignacích setkáváme, bylo dáno snahou vrchnostenské správy posílat nuceně do armády osoby z hlediska hospodářského postradatelné. Mohlo se tedy stát, že se uvažovalo o naverbování, či spíše se prověřovala možnost naverbování některých mužů, jejichž přínos byl kvůli tělesnému postižení či vadě zanedbatelný, čímž si tito lidé našli cestu do provizorních soupisů rekrutů.

²²¹ K problematice mutilantů nejnověji O. ŠVEHELKA, *Na okraji vojenské společnosti*.

²²² Přímo modelovou situaci popisuje relace zaslaná třeboňskému hejtmanovi z městečka Ledenic. Počátkem února roku 1711 vyslali Ledeničtí do blízké vsi Hvozdec šest sousedů s úkolem přivést s sebou Václava, syna nebožtíka Ondřeje Bařky, který se zdržoval u svého strýce Adamce. Václav měl být nuceně poslán na vojnu, to se však vůbec nelíbilo hvozdeckému konšelovi Kubátovi, který vyslancům odmítl Václava vydat. Nastala hádka a strkanice, Kubát hrozil, že nechá obeslat celou obec a ledenické sousedy společnými silami z vesnice vytlučou. V nastalém zmatku popadl mladý Václav sekeru a uťal si ukazováček na pravé ruce. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, *Purkmistr a konšelé městečka Ledenice třeboňskému hejtmanovi (Ledenice, 8. února 1711)*.

6. Pokus o typologii třeboňských rekrutů

Zbývá pokusit se odpovědět na otázku, kdo byli třeboňští rekruti, co měli navzájem společného, co je naopak rozdělovalo a jakými cestami se odvíjely jejich osudy předtím, než byly pohlceny kolosem císařské armády. Východiskem mi byly poddanské soupisy třeboňského panství z let 1693 až 1708. Z jejich údajů jsem sestavil elektronickou databázi poddaných,²²³ jež se ukázala být zdatným pomocníkem při snaze o stručnou charakteristiku branců, kteří v uvedeném období posílili řady habsburských vojsk.²²⁴

Množinu odvedených mužů²²⁵ jsem rozdělil na menší skupiny podle různých společných znaků. Neusiloval jsem o precizní statistické zpracování a vyčíslení, mám totiž za

²²³ Relační databázi jsem vytvořil v programu Microsoft Access. Snažil jsem se do ní převést všechny informace uvedené v 15 svazcích poddanských soupisů z let 1693 až 1708, což obnášelo přečtení a přepsání více než 3 000 folií archivního materiálu. Díky přehlednému uspořádání jednotlivých údajů do tabulek a buněk lze výsledný soubor velmi jednoduše třídit, filtrovat a seskupovat podle různých kritérií. Databázi bych v budoucnu rád použil k dalšímu výzkumu problematiky verbování na třeboňském panství, případné aplikace však mohou být mnohem širší, například při studiu otázek historické demografie. Pro teoretické stati o databázích v historické práci viz Jana BOROVIČKOVÁ, *Historik a databáze – zkušenosti dvou projektů*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*, Praha 2003, s. 135–163; TÁŽ – Jiří STOČES, *Nové metody – prosopografie*, in: Hana Barvíková (red.), *Studie a články k dějinám vědy a vědeckých institucí*, Praha 2002, s. 47–61.

²²⁴ Hovořím o armádě habsburské monarchie, neboť se mi v poddanských soupisech nepodařilo najít zmínku o tom, že by některých z poddaných, kteří panství opustili a na vojnu se dali za jeho hranicemi, vstoupil do vojenských služeb jiného evropského panovnického domu. Předpokládám, že takovou skutečnost by písaři u jména daného člověka vyznačili. Na druhou stranu byli odkázáni na nezaručené zprávy, které navíc mohly na Třeboňsko doputovat s velkou časovou prodlevou, proto nelze působení místních mužů v jiných armádách, kam se mohli dostat například také jako dezertéři, vyloučit, konkrétní doklady však schází.

²²⁵ Za léta 1693 až 1708 šlo o zhruba 400 osob. Vzhledem k tomu, že některé případy jsou sporné, udávám pouze rámcový počet, nikoliv přesná čísla. Jde o poměrně nízkou sumu, vždyť například jen za rok 1704 mělo panství postavit 87 branců, podobně vysoké odvody byly požadovány opakovaně několik let po sobě. Pouhých 400 rekrutů zároveň dokumentuje velikost úlev a pomoci, které Třeboňsku poskytoval kníže a další schwarzenberská dominia v Čechách. Je také třeba mít na paměti, že značnou část třeboňského kontingentu tvořili cizí poddaní, které ve zdejších poddanských

to, že názornou představu o rekrutech a verbování si spíše než ze shluku přesných cifer, získaných však z nevyhnutelně nepřesných pramenů starých přes tři staletí, můžeme udělat prostřednictvím typologie, tedy srovnáním jednotlivých osob a případů a vytknutím toho, co je spojovalo, nebo naopak rozdělovalo. Výsledky, které tento přístup přináší, nejsou zdaleka jednoznačné. Ani nemohou být, stejně jako nejsou jednoznačné mapované lidské osudy. Kategorie branců, které představuji, nelze proto brát absolutně, jsou spíše pokusem zpřehlednit chaotický a neuspořádaný výčet mužů, kteří do armády ve sledované době vstoupili. Vypovídají o tendencích, proti nimž se zároveň staví mnoho výjimek, a rozhodně nemohou nahradit bohatost a plasticitu, kterou se množina třeboňských rekrutů vyznačovala.

Následující část práce se zakládá na rozboru údajů obsažených v databázi poddaných třeboňského panství v letech 1693 až 1708, jež sama vychází z poddanských soupisů. U jednotlivých zmíněných případů a příkladů proto necituji konkrétní místo v pramenech, kde se informace nachází, všechny zápisy lze totiž pohodlně dohledat v soupisech, které jsou dostupné online,²²⁶ a to podle uvedených letopočtů, lokalit a jmen osob.

soupisech nenalezneme. Recipročně platilo, že někteří místní poddaní se nechali postavit jako dobrovolníci za jiné vrchnosti.

²²⁶ Digitální archiv Státního oblastního archivu v Třeboni, adresa https://digi.ceskearchivy.cz/soupisy_poddanych-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-trebon.

6.1 Sirotci

S určitou nadsázkou bychom mohli říct, že status sirotka byl spolu s mužským pohlavím nejdůležitějším předpokladem pro to, aby se poddaný na Třeboňsku na přelomu 17. a 18. století stal rekrutem. Tvrzení sice neplatí absolutně, neboť stav, který panoval mezi množinou dobrovolných branců, byl komplikovanější a do jednoznačnosti měl rozhodně dále, avšak u nuceně odvedených mužů skutečně převažovali sirotci, v některých letech a lokalitách dokonce poměrně silně. Termín sirotek musíme samozřejmě chápat v dobovém významu. Jednalo se o osobu, které zemřel otec, a sama zatím nevstoupila do manželství.

Skutečnost, že šlo o svobodné a ve své podstatě neukotvené lidi, byla předpokladem, který otevíral dveře možnosti poslat sirotka nedobrovolně do armády. Patrimoniální správa v tomto ohledu prakticky nečinila rozdíl mezi potomky zesnulých sedláků, chalupníků, podruhů ani řemeslníků, mezi nuceně postavenými rekruty z řad sirotků se vyskytovali zástupci všech těchto kategorií.²²⁷ Tvrzení lze dokumentovat desítkami případů, například roku 1706 byl za panství nedobrovolně naverbován 33letý Jiří, sirotek po Matěji Valešovi, zesnulém sedlákovi z Dolních Slověnic, který předtím sloužil v Lomnici nad Lužnicí. Obdobným způsobem byl následujícího léta na vojnu postaven Jiřího mladší bratr, 22letý Ondřej. Téhož roku však mezi třeboňským mužstvem nacházíme například i Matouše, sirotka po podruhovi Matouši Volákovi z vesnice Cep, který dosud pobýval a pracoval u místního sedláka Vacha.

Sirotci, kteří si po otcově smrti zajišťovali obživu vlastní prací, však nebyli odkázáni pouze na nucené naverbování, část z nich totiž nepohrdla možnostmi, jež armáda prostému

²²⁷ Je pravdou, že sirotci z řad podruhů přece jen mírně převažovali nad potomky zesnulých sedláků. Tuto skutečnost lze však vysvětlit odkazem na setrvačnost a soudržnost selských rodin, která byla díky vazbě na konkrétní grunt větší než u rodin podružských. Děti podruhů odcházely poměrně záhy do čelední služby, rodiny bývaly už za života otce i matky dosti rozptýlené, kdežto synové sedláků trávili obvykle dětství a období dospívání na otcovské usedlosti, do služby se příliš nehrnuli ani po 20. roce věku. Selské domácnosti bývaly díky tomu poměrně kompaktní. Po hospodářově smrti zůstávali potomci mužského i ženského pohlaví na tomtéž gruntu obvykle několik dalších let. Pracovali u otcova nástupce, k němuž byli zpravidla poutáni příbuzenskými vazbami. Jen postupně odcházeli do služby k poddaným na venkově či ve městech a do vrchnostenských dvorů, případně uzavírali sňatek. Zázemí definované rodinou a neoddiskutovatelnou vazbou k selské usedlosti mohlo být příčinou, proč mezi nucenými rekruty mírně převažovali sirotci z podružské vrstvy.

poddanému nabízela, a dala se na vojnu z vlastního rozhodnutí. Mezi dobrovolnými branci bylo však zastoupení sirotků a mužů, jejichž otcové byli stále naživu, mnohem vyrovnanější.

Příčin, proč byli sirotci oblíbenou a přirozenou volbou, když vyvstala nutnost doplnit předepsaný kontingent nedobrovolnými rekruty, bychom mohli identifikovat hned několik. Předně šlo o osoby, které dosud nevstoupily do manželství. Druhým důvodem mohla být skutečnost, že osiření v určitém smyslu oslabovalo pozici člověka, což bylo zřetelnější u nezřídka rozptýlených a nepočetných podružských rodin, jejichž zbylí členové šli často svou vlastní cestou bez ohledu na ostatní pozůstalé, avšak i sirotci po sedlácích se museli dříve nebo později postavit na vlastní nohy a opustit grunt, který nyní patřil novému hospodáři. Přišli o dosavadní zázemí a obživu si museli shánět svými silami. Řada sirotků, kteří se dlouhodobě věnovali čelední službě, se neoženila a snad ani neměla perspektivu, že tak v budoucnu učiní. V očích vrchnostenské správy byla možná část sirotků postradatelná, navíc nelze vyloučit, že pro řadu z nich vidina života v armádě představovala poměrně pozitivní a lákavou cestu, s níž se nakonec ochotně sžili.

6.2. Dobrovolníci

Kategorie poddaných, kteří se pro službu v armádě rozhodli dobrovolně a přihlásili se z vlastního popudu, byla velmi rozmanitá a různorodá. Byly zde zastoupeny snad všechny myslitelné složky venkovského obyvatelstva, poskrovnu bylo toliko osob vyššího věku a ženatých mužů.

Nejdříve se zastavím u věku dobrovolníků v okamžiku, kdy se nechali naverbovat.²²⁸ Rozhodně nechci tvrdit, že se mezi nimi nevyskytovali lidé poněkud starší,²²⁹ avšak velká většina z nich se k vojsku dala v době, kdy jim ještě nebylo 30 let. Doménou dobrovolných rekrutů byla věková kategorie mezi 18 a 25 lety, občas se setkáváme i s branci o něco mladšími.²³⁰ S přibývajícími léty se patrně dychtivost poddaných mužů po vojenské službě postupně vytrácela, což nepochybně souviselo s tím, že část z nich se usadila, oženila, převzala hospodaření na gruntu či chalupě, odešla do podruží nebo se začala věnovat výkonu řemesla.

Počtem pouhých několika případů za celé sledované období byli mezi dobrovolníky zastoupeni ženatí muži. Poznotek to není zvlášť překvapivý, vynikne však při srovnání s nuceně naverbovanými manželi a otci, kterých sice bylo v celkovém součtu také relativně poskrovnu, rozhodně však šlo o rozšířenější jev než dobrovolní ženatí rekruti. Pokud se mezi

²²⁸ Je však třeba mít na paměti, že věkové údaje uvedené v poddanských soupisech, z nichž vycházím, nebyly zcela spolehlivé.

²²⁹ Například roku 1708 se 31letý Ondřej, sirotek po sedlákovi Vítu Prokešovi ze vsi Přeseke, dobrovolně dal k císařskému dělostřelectvu. Stejněho léta se 32letý Pavel, sirotek po podruhovi Matouši Vodičkovi, jenž byl psán k městu Soběslavi, nechal naverbovat ke kavalerii.

²³⁰ Není bez zajímavosti, že u mladých rekrutů v kategorii zhruba do 20 let jde často o potomky žijících podruhů a sedláků. Pozoruhodné je, že podstatná část těchto lidí přes svůj poměrně nízký věk sloužila, což platilo i pro syny sedláků. Příkladem může být dokonce 16letý Tomáš Bílý, syn půllánového sedláka Matěje Bílého ze vsi Ponědrážka, který hospodařil společně s manželkou Rozinou, nejstarším synem Martinem a třemi menšími dětmi. Tomáš roku 1706 sloužil ve Veselí nad Lužnicí a následujícího léta pobýval u místního formana, až se koncem roku nechal naverbovat. Také Tomášův mladší bratr Vavřinec byl ve službě, a to u záblatského sedláka Matesa. Tomáše bychom patrně mohli zařadit mezi dobrovolné brance, kteří už v poměrně útlém věku vstupovali do služby, s čímž souvisela také zvýšená mobilita. Rodina pro ně zřejmě nepředstavovala pevné zázemí, tito lidé byli orientováni spíše navenek, světoběžnický, proto pro ně mohla být služba v armádě přitažlivou variantou.

dobrovolníky ženatí branci objevili, často byli do pole doprovázeni manželkami, pakliže nebyl pár bezdětný, tak také malými synky či dcerkami. Žena s dětmi se mohly k manželovi připojit i dodatečně, několik měsíců či let pobývaly na panství v podruží u sedláka či na obecní chalupě, aby se posléze vydaly muže hledat. Podotýkám, že taková cesta, ač se to na první pohled může zdát nemožné, nezřídka skutečně skončila shledáním s manželem a otcem.²³¹ Pouze výjimečně se naproti tomu vyskytovala situace, kdy muž opustil manželku, odešel z panství a za několik let se o něm roznesla zpráva, že z vlastní iniciativy vstoupil do armády.²³²

Mezi dobrovolníky nacházíme přibližně rovnoměrné zastoupení mužů osiřelých a těch, jejichž otcové stále žili. Z hlediska sociálního rozvrstvení převažovali nad potomky sedláků synové podruhů, kterých býval každoročně přibližně dvojnásobek, méně často se vyskytovaly děti řemeslníků a chalupníků, což bylo dáno menším podílem osob, jež do těchto kategorií spadaly, na celkové skladbě poddanského obyvatelstva. Mohli bychom se domnívat, že podruzi byli motivováni vidinou sociálního vzestupu a pravidelně vypláceného žoldu, ekonomický stimul však patrně nebyl jediným faktorem, který muže k odchodu do armády podněcoval.²³³

²³¹ Příkladem může být Šebesta Dvouletý ze vsi Kojákovice, který působil v podružství na třeboňském předměstí. Roku 1701, kdy se nechal dobrovolně naverbovat k artilerii, měl manželku Juditu a roční dceru Annu. Žena i děvče zůstaly v Třeboni, kde se podle poddanského soupisu zdržovaly ještě roku 1702, kdežto o dvě léta později už byla na vojně celá rodina. Judita možná vyčkávala, dokud dcera nevyroste natolik, aby mohla dalekou cestu absolvovat. Obdobným způsobem některé manželky hledaly své muže, kteří byli na vojnu odvedeni nedobrovolně. Detailní rozbor takového případu uvádí J. ČECHURA, *Neklidný život*, s. 77n.

²³² Pro ilustraci uvádím příklad Matěje, sirotka po podruhovi na Koničkově chalupě ze vsi Horní Slověnice. Roku 1693 u něho nacházíme poznámku „bude se ženiti“. Manželství však bylo muži patrně příliš těsné, neboť už léta následujícího písař učinil lapidární zmínku, že Matěj „od ženy odešel a dal se na vojnu“.

²³³ Svědčí o tom případy, kdy se na vojnu dali synové aktivně hospodařících sedláků. V případě Ondřeje, 25letého syna Jana Königa, který žil v Suchdole nad Lužnicí na půllánovém gruntu tradičně nazývaném Pekařův, šlo dokonce o nejstaršího syna. Otec měl kromě něj čtyři dcery a syna Vojtěcha, jemuž bylo v roce Ondřejova odchodu k armádě pouze osm let. Není nepravděpodobné, že by Ondřej, kdyby se rozhodl zůstat s rodinou, po několika letech grunt převzal. V tomto a obdobných případech

Zdá se, že dobrovolnictví bylo na třeboňském venkově přelomu 17. a 18. století svého druhu fenoménem. Proud dobrovolníků, kteří z vlastní iniciativy směřovali do vojska, sice nebyl natolik silný, aby sám o sobě naplnil kontingent požadovaný státem,²³⁴ zato však byl velmi vytrvalý. Vojenská služba pravidelně oslovovala určitý okruh zájemců, zdroj sice nepočetný, zato ale prakticky nevysychající. Je samozřejmě otázkou, jaký by byl osud těchto mužů, kdyby neexistovala stálá armáda, která jejich služeb ochotně využila. Možná by rozšířili řady lidí, kteří z panství odcházeli, aby mohli žít jako světoběžníci, přecházet z místa na místo, toulat se a živit se příležitostnou prací. Poddaní záhy zaregistrovali možnosti, které nabízelo pravidelné vojsko, představující nový prvek raně novověké společnosti, dokázali s nimi ve svém životě kalkulovat a operovat a část z nich jich nakonec z vlastního rozhodnutí využila.²³⁵

byl snad vstup do vojska radikálním a demonstrativním činem, jímž mohly vyvrcholit například spory mezi synem a rodiči.

²³⁴ Zatímco počet dobrovolníků z řad třeboňských poddaných každoročně kolísal zhruba mezi 5 a 15, někdy i 20 lidmi, repartice pravidelně požadovaly dodání 50 až 100 osob.

²³⁵ Této skutečnosti si byl vědom i schwarzenberský kníže, jenž se roku 1715 v korespondenci s třeboňským hejtmanem zmiňoval o poddaných, kteří dychtí po vojně („zum Krieg lust haben“), opouštějí panství a nechávají se naverbovat mimo jeho hranice. SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Kníže Adam František ze Schwarzenberku třeboňskému hejtmanovi (Vídeň, 23. října 1715).*

6.3. Nedobrovolní rekruti

Zatímco s dobrovolníky se setkáváme během celého sledovaného období, nuceně naverbovaní rekruti se ve větší míře objevují po roce 1701, tedy v souvislosti s válkou o španělské dědictví. Větší část branců, kteří byli odvedeni z moci úřední, byla tvořena sirotky. Věkový průměr tímto způsobem získaného mužstva byl o něco vyšší než u poddaných, kteří se pro vojenskou službu sami rozhodli. Nedá se říct, že by vrchnostenská správa záměrně a cíleně vybírala poddané starší 30 let,²³⁶ přesto takových mužů nacházíme určitě více než mezi dobrovolníky, byť stále převažovala věková skupina mezi 20 a 30 lety.²³⁷

Do určité míry mohly za zvýšení věkového průměru ženaté osoby. Jejich nucené verbování představovalo pozoruhodný úkaz, který svou četností nebyl nikterak marginální. Například roku 1705 vrchnostenská správa tímto způsobem postavila devět ženatých rekrutů, roku 1707 pět a o rok později osm mužů, naproti tomu v poddanském soupisu z roku 1706 jsem na nikoho takového nenarazil. Ženatí branci byli v převážné většině podruhy, několik z nich se živilo provozováním řemesla, kdežto nedobrovolné odvedení sedláka bylo jevem dosti ojedinělým a výjimečným.²³⁸

²³⁶ Patrimoniální správě tato myšlenka patrně nebyla cizí, avšak starší muži nemuseli vyhovět nárokům kladeným na tělesnou konstituci a zdravotní stav rekrutů, takže ačkoliv u řady z nich existoval záměr odvést je do armády, o čemž svědčí poznámky „Mil“ v poddanských soupisech, pouze u části se to podařilo.

²³⁷ Například roku 1705 byl na vojnu poslán Matěj, syn vdovce a bývalého sedláka Václava Žaluda, který žil v podružství u svého dalšího syna Pavla. Matějovi bylo toho léta podle poddanských soupisů plných 40 let. Naproti tomu byl v téže době nuceně naverbován jiný Matěj, syn podruha Jakuba z Miletína, stejně jako Jakub, syn Veroniky Kubátové ze vsi Vitín. Oběma bylo pouhých 19 let.

²³⁸ Ukázkovým příkladem budiž Pavel Chýna, který od roku 1694 hospodařil na půllánové živnosti ve vsi Horusice. Grunt převzal po svém otci. S manželkou Alžbětou zde působil až do přelomu let 1705 a 1706. V pozemkové knize čteme v zápise s datem 19. ledna 1706 následující slova: „Jsouce Pavel Chýna ničemným hospodářem, takže od milostivé vrchnosti na vojnu daný byl, tehdy z poručení dotčené milostivé vrchnosti dán jest na grunt tento Matouš, nebožtíka Václava Kuželky syn ze vsi...“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 5AU 23, č. 22, *Pozemková kniha vsi Horusice a Žišov (1611–1707)*, fol. 123v. Pavel byl však patrně odmítnut při odvodu, neboť na sklonku roku 1706 se s ním opět setkáváme v Horusicích. Podle poznámky v poddanském soupisu se vrátil k manželce a společně žili v podružství u nového hospodáře, dosazeného vrchností.

Nucené verbování se nevyhýbalo ani potomkům aktivně hospodařících sedláků, chalupníků a podruhů, zdá se však, že vrchnostenská správa v těchto případech projevovala značnou opatrnost. Synové hospodářů byli na vojnu odesíláni zpravidla až v okamžiku, kdy bylo rozhodnuto, které z dětí otcovský grunt či chalupu převezme, u podružských rodin byl zase kladen důraz na to, aby odchodem syna nebyli stárnoucí rodiče připraveni o blízkou osobu, která jim může být v budoucnu nápomocná a v případě potřeby se o ně postarat.²³⁹

²³⁹ Syn hospodařícího sedláka býval pro vojenskou službu vybrán zpravidla až ve chvíli, kdy bylo rozhodnuto o otcově nástupci. Grunt býval synovi či zeti předán zpravidla krátce poté, co dotyčný uzavřel sňatek, běžně se však stávalo, že se nový manželský pár nastěhoval na usedlost a před jejím převzetím zde žil několik let v podružství. Například v případě Matěje Nedorosta ze Stropnic se uplatnil první způsob, u 34letého muže nalezneme v poddanském soupise u roku 1708 poznámku, že se zdržuje u otce a má se ženit, je tedy zjevné, že ho otec Adam vybral za svého nástupce na půllánové živnosti. Mladší bratr, 31letý Fabián, tak mohl být téhož roku odveden nuceně do armády, což se také stalo.

6.4. Čeledíni versus ležáci a tuláci

Velmi zajímavé téma představuje otázka, kde branci před svým odchodem do armády působili a čemu se věnovali. Mám zde na mysli především mužstvo naverbované nuceně,²⁴⁰ neboť v odborné literatuře se lze setkat s názorem, že „násilně odvedení“ muži se rekrutovali „ze sociálně neproduktivních vrstev“.²⁴¹

Dovolím si k tomuto tvrzení učinit krátkou poznámku. Mezi mnoha desítkami poddaných, kteří byli v letech 1701 až 1708 nedobrovolně posláni na vojnu, se mi podařilo identifikovat pouze cirká 15 případů, kdy se dotyčný před naverbováním toulal nebo u jeho jména nebylo vyznačeno, že se živil čelední službou u sedláků či měšťanů, službou v hospodářských dvorech nebo přímo pro vrchnost, vykonával řemeslo nebo se mu učil či žil a pracoval u rodičů na gruntu nebo chalupě. Toto podle mého názoru nikterak vysoké číslo se může ještě významně snížit, neboť řada případů působí sporným dojmem, písařům se možná pouze nepodařilo zjistit, kde se daný člověk v konkrétním roce nacházel a čím se živil.

Zůstává přesto otázkou, zda byli chlapci a mladí muži, které posléze patrimoniální správa nuceně odvedla do armády, považováni svým okolím za schopné, šikovné, pracovité a hospodářsky užitečné. Mám za to, že alespoň část z nich nikoliv, stačí vzpomenout na obsah korespondence mezi knížetem a třeboňským hejtmanem, v níž vládce schwarzenberského domu neustále nabádal, aby panství stavělo postradatelné poddané a nezbavovalo se dobrých čeledínů a hospodářů. Skutečností nicméně zůstává, že i tyto pracovní síly „druhé kategorie“ si dokázaly svou prací zajistit živobytí.²⁴²

²⁴⁰ U dobrovolníků panovala poněkud odlišná situace. Vzhledem k tomu, že nemalá část z nich vstoupila do služby v armádě za hranicemi panství, museli se logicky z pohledu patrimoniální správy nejprve stát zběhlými poddanými či tuláky, aby tak vůbec mohli učinit.

²⁴¹ P. BĚLINA, *Raně novověké vojenství*, s. 493.

²⁴² Ze samotného přelomu 17. a 18. století se zachovalo několik málo konkrétního údajů, kolik si budoucí nuceně rekruti vydělali čelední službou. Roční plat se zpravidla pohyboval mezi 8 a 10 zlatými, obsahoval navíc různé součásti ošacení, například košile či šaty. Takové výdělky můžeme označit za průměrné, neboť schopný čeledín si mohl ročně přijít i na 14 zlatých. K platovým poměrům čeledi na Třeboňsku v uvedeném období viz J. ČECHURA, *Kooperace i konkurence*, passim.

6.5. Sourozenci v armádě aneb příklady táhnou

Paralelní vojenská služba dvou či více bratrů pocházejících z jedné rodiny nebyla na Třeboňsku přelomu 17. a 18. století výjimečným jevem. S takovým úkazem se setkáváme především, ale nikoliv výhradně u sirotků, a to v rodinách selských, chalupnických i podružských. V podstatě rovnocenně jsou zastoupeny tři ze čtyř situací, které mohly nastat.

Pro první typ bylo charakteristické, že jeden z bratrů se nechal naverbovat z vlastní vůle a svého rozhodnutí. Po nějaké době ho následoval další sourozenec, který byl taktéž dobrovolníkem.²⁴³ Za obměnou tohoto modelu, který chápu jako samostatnou kategorii, stála vrchnost, jež občas mladší bratry sloužících vojáků poslala do armády z úřední moci.²⁴⁴ Pro třetí skupinu bylo typické, že hybatelem a iniciátorem byla patrimoniální správa. Nejprve si pro odvedení vyhlédla jednoho z bratrů, o několik let později k němu přibyl mladší sourozenec, taktéž naverbovaný nuceně.²⁴⁵

Poslední situace, která mohla nastat, byla ve srovnání s předchozími třemi zastoupena rozhodně méně často. Spočívala v nedobrovolném odchodu staršího bratra,

²⁴³ Příkladem může být rodina suchdolského ševce Víta, která žila na obecní chalupě ve vesnici. Nejstarší syn Ondřej, který měl roku 1704 32 let, působil ve službě ve vsi Mláka. Mladší Dobiáš se roku 1701 dal k vojsku, po třech letech ho následoval sourozenec Jan, tehdy 22letý, který se nechal dobrovolně naverbovat k pěchotě. Krom nich měl Vít dvě dcery, z nichž jedna panství opustila a rodina o ní neměla žádné zprávy, a nejmladšího syna Bernarda.

²⁴⁴ Za vhodný příklad považuji sirotky po Matouši Mydlilovi z vesnice Štěpánovice. Nejstarší Řehoř se nechal naverbovat k dělostřelectvu krátce po svém odchodu z hospodářského dvora Vrchy, k němuž došlo roku 1699. Mladší bratr Jan se živil čelední službou, avšak roku 1707 byl patrimoniální správou nedobrovolně poslán do armády.

²⁴⁵ Mezi oběma odvody zpravidla byla několikaletá prodleva, a to navzdory tomu, že mladší bratr byl často už v době sourozencova odchodu ve věku, kdy mohl být postaven za rekruta. K paralelnímu odeslání obou mužů v rámci téhož roku docházelo zřídka, naproti tomu situace, kdy se dva bratři přihlásili jako dobrovolníci spolu a toho samého léta, byla rozhodně k vidění častěji. V této souvislosti se sluší zmínit, že jsem se setkal s velmi málo případy, kdy by mladší sourozenec po nedobrovolném odeslání staršího bratra do armády utekl nebo se začal toulat, aby se podobnému osudu vyhnul.

kterého posléze následoval mladší sourozenec, jenž se však dal na vojnu z vlastního rozhodnutí.²⁴⁶

Zdá se, že muži, kteří se nechali dobrovolně naverbovat, mohli pro mladší bratry představovat určitý vzor, příklad hodný následování, který je po několika letech pobytu na panství podnítil k tomu, aby se vydali ve stopách staršího sourozence. Služba rodinného příslušníka v armádě také mohla působit jako psychologický faktor u mladších bratrů vojáků, kteří byli sami do války odesláni z moci úřední.

²⁴⁶ Například roku 1706 byl nuceně naverbován Vavřinec Trubáček, sirotek z Vřesné, který byl následován mladším bratrem Josefem, jenž se na vojnu přihlásil jako dobrovolník.

7. Závěr

Ve své diplomové práci jsem podrobil zkoumání otázku stavovského verbování a stavění rekrutů na schwarzenberském třeboňském panství na přelomu 17. a 18. století. Hlavními oporami mi při studiu byly prameny patrimoniální provenience, zvláště dokumenty evidenční povahy, kam řadím poddanské soupisy a pozemkové knihy, dále pak rozličné spisové materiály týkající se doplňování armády, mezi nimiž hrála prim úřední korespondence spolu s různými seznamy, konsignacemi a účty.

Charakteristice zkoumaných písemností věnuji poměrně velkorysý prostor. Jsem si plně vědom toho, že mi zdlouhavý a těžkopádný popis pramenů, jejich vypovídací hodnoty a možností aplikace při studiu problematiky opatrování branců může být vytýkán, avšak podle mého názoru byl takový postup opodstatněný. Důležitou roli v tom hrála i skutečnost, že prameny z velkostatkových fondů nefigurují mezi písemnostmi, které by s oblibou využívala česká vojenská historiografie, ačkoliv po mém soudu mají k osvětlení tématu rozhodně čím přispět. Konečně jsem chtěl ukázat, že agenda rekrutů a verbování si velmi rychle našla cesty, jimiž pronikla do pramenů, které zpočátku neměly s doplňováním armády pranic společného, a vytvořila z nich na svou dobu efektivní nástroj, jenž úředníkům pomáhal zvládnout každoroční administrativní nápor daný povinnostmi postavit předepsaný kontingent branců.

Další část práce je zasvěcena obecným otázkám stavovského verbování v té podobě, v níž se s nimi setkáváme na třeboňském dominiu přelomu 17. a 18. století. Z nepřeberné šíře témat jsem si zvolil několik dílčích problémů, na které se snažím dát odpověď. V první řadě jsem představil odlišné metody získávání branců, tedy verbování dobrovolné, veřejné, nedobrovolné a nakupování rekrutů. Pokusil jsem se jednotlivé způsoby charakterizovat, z dochovaných pramenů rekonstruovat jejich průběh, náležitosti, obtíže s nimi spojené, ale především vystihnout rozdíly a odlišnosti mezi nimi. Zabýval jsem se i dílčími tématy role a vlivu kriminální minulosti konkrétního člověka při nedobrovolném verbování a míry donucení, úřední zvůle či násilí při tomto aktu.

Práce se dále věnuje transportu vystrojených rekrutů na místo, kde měli být předáni armádě. Popsal jsem organizaci a přibližné složení kolon povozů, které brance přepravovaly, stejně jako další náležitosti této logisticky poměrně náročné operace. Zastavil jsem se také u odvodů, úředního aktu, který sestával z přehlédnutí nastoupeného mužstva ze strany válečného komisaře a stanovení způsobilosti a vhodnosti každého z představených mužů

k výkonu válečného řemesla. V souvislosti s tím jsem se krátce věnoval i zdravotnímu stavu a tělesné konstituci i kondici třeboňských rekrutů.

Konečně jsem v tomto oddílu porovnal, jakým způsobem byli na třeboňském panství opatřováni rekruti v letech 1693 a 1694, tedy v závěrečné fázi konfliktu s osmanskou říší a Francií, a v první polovině druhé dekády 18. století, v období vrcholící války o španělské dědictví.

Poslední část mé diplomové práce byla zasvěcena zkoumání životních příběhů a osudů naverbovaných mužů z poddanského prostředí a snaze identifikovat společné rysy a rozdíly, na jejichž základě jsem se pokusil navrhnout několik různých typů branců a stručně je charakterizovat z hlediska rodinného zázemí, věku či sociálního původu.

Jak tedy verbování na Třeboňsku na přelomu 17. a 18. století vypadalo? V prvé řadě považuji za nutné zdůraznit, že šlo o jev nesmírně rozmanitý. Každá vrchnost, každé panství či město měly poměrně širokou paletu možností, jak se k povinnosti předepsané státem postavit a kterými cestami ji splnit. Třeboňská patrimoniální správa v součinnosti se schwarzenberským knížetem na sklonku 17. století spoléhala na opatřování rekrutů daleko za hranicemi dominia v Dolních Rakousích. Po roce 1700, v době válečné tísně a nouze, se přikročilo k verbování přímo na panství. Část kontingentu tvořili dobrovolní branci, další díl muži odvedení nuceně, na naplnění předepsaného kvanta se podílela i další schwarzenberská dominia v Čechách, posléze se přikročilo k nakupování vystrojeného mužstva od vrchností, které už svou povinnost vůči státu zapravily.

Armádní kariéra pro tu část poddaných, kteří se nechali dobrovolně naverbovat, představovala patrně atraktivní eventualitu nebo přinejmenším vhodné východisko, pro něž se v tu či onu chvíli sami rozhodli. Přísun těchto lidí byl po celé sledované období v podstatě konstantní, takřka každý rok se našla skupina 10 či 15 osob (nemluvě o cizopanských dobrovolnících), které byly žádostivy přidat se k vojsku. Pokud o jejich služby neměla vrchnostenská správa či konkrétní městská rada zájem, neváhali dominium opustit a nechat se za rekruta postavit jinde. Byť počet dobrovolníků nebyl tak vysoký, aby dokázali naplnit předepsané kvantum mužstva, zvláště v době válečných bouří, setrvalý přísun osob

rozhodnutých z vlastní vůle vstoupit do armády svědčí o tom, že vojenské řemeslo nemuselo být mezi lidem pouze obávané a nenáviděné.²⁴⁷

V případě nedobrovolného odeslání na vojnu je zpětně velmi obtížné posoudit míru uplatňované z vůle či násilí. Mám za to, že poměrně velká část nuceně postavených branců se se svým údělem bez větších obtíží smířila. Pravdou každopádně zůstává, že k opatřování rekrutů úředním příkazem se stavěli velmi rezervovaně důstojníci pověřeni odvodem mužstva, vrchnostenská správa treboňského panství i schwarzenberská vrchnost. Šlo skutečně o „ultima ratio“, nouzovou možnost využívanou zvláště v době válečné tísně. S tím souvisí i skutečnost, že se mi nepodařilo nalézt doklady o cíleném a plošném nuceném verbování zlosynů a kriminálků. S tímto jevem se samozřejmě lze setkat, měl však charakter individuálních a spíše nahodilých, nikoliv celoplošných postihů, které byly navíc uplatňovány pouze v případě, že se nepodařilo naplnit předepsané kvantum branců.

Domnívám se, že preference ohledně způsobu a provedení verbování, dané například postojem k otázce nabírání mužstva z moci úřední či ochotou odvést místo mužů nemalé finanční prostředky, mohly představovat podstatu modu operandi, konkrétní metody vypořádání se s povinností stavět rekruty. Není třeba zdůrazňovat, že mohly existovat podstatné rozdíly mezi jednotlivými regiony, panstvími či městy, to však musí potvrdit či vyvrátit až budoucí výzkum.

Různé diskrece a úplatky, adresované rozhodujícím úředním a vojenským činitelům, byly patrně na přelomu 17. a 18. století jevem značně rozšířeným, rozhodně bych však netvrdil, že byly samospasitelné a dokázaly do armády propašovat člověka trvale neschopného vojenské služby. Zdá se, že armáda v tomto ohledu žárlivě střežila standardy, které si sama určila, aby si udržela bojeschopnost.

Co se týče konkrétních poddaných, kteří dobrovolně či nuceně posilovali řady císařských pluků, můžeme konstatovat, že šlo o skupinu značně heterogenní a pestrou, ať už svým věkem při vstupu do armády, původem, sociálním statusem i rodinným zázemím.

²⁴⁷ Dalo by se říci, že kdyby se armáda nezvětšovala tak překotně a požadovala každoročně kontingenty, které by byly svou početností úměrné množství prostých lidí, pro něž vojenská kariéra představovala pozitivní a atraktivní možnost, mohla se skládat pouze z dobrovolníků. Zdá se, že dynamika růstu ozbrojených sil ve sledovaném období předběhla tempo, kterým se mezi poddanými generovali a rekrutovali lidé ochotní z vlastní iniciativy ve vojsku sloužit.

Drtivá většina z nich před naverbováním pracovala, ať už pomáhala rodičům, nebo vykonávala čelední službu či řemeslo. Nelze položit rovnítko mezi rekruty a nejchudší vrstvy společnosti, tím méně předpokládat, že šlo o asociální živly a neproduktivní část obyvatelstva. Neplatí to alespoň pro muže z Třebońska přelomu 17. a 18. století, což však nevylučuje možnost, že v jiných regionech a na ostatních panstvích panovala odlišná situace.

Dovolím si upozornit i na skutečnost, že vyřizování agendy doplňování armády značně zatěžovalo pověřené úředníky, zaměstnávalo část úředního aparátu patrimonie, zvláště hejtmana a kontribučního písaře, přenášelo se na městské rady, vesnické rychtáře i schwarzenberské byrokraty působící v Praze. Zvláště během zimních měsíců mu musela být věnována stálá pozornost. Zdá se však, že po prvotním úhybném manévru, kterým bylo verbování mimo dominium zaštitěné knížetem, se všechny složky administrativy zapojené do shánění a vystrojování branců naučily pracovat natolik efektivně, aby byly nároky státu uspokojovány včas, beze zbytku a v rutinním módu, aniž by bylo třeba zbytečně zatěžovat knížecí kancelář či krajskou správu.

Chtěl bych zdůraznit, že téma verbování a stavění rekrutů na Třebońsku na přelomu 17. a 18. století rozhodně nepovažuji za uzavřené a vyčerpané. Zdaleka se mi nepodařilo odpovědět na všechny otázky, které ze studia pramenů vyplynuly, určitě jsem se nevyvaroval mnoha chyb a omylů. I samotný archivní materiál mě navedl poněkud jiným směrem, než jsem si původně představoval, což je však při studiu minulosti úkaz takřka nevyhnutelný. Řada nesmírně zajímavých skutečností byla pouze nesměle naznačena.²⁴⁸ Domnívám se proto, že by bylo velmi účelné a prospěšné v bádání pokračovat.

Nutné je podle mého názoru například další studium berních a finančních aspektů doplňování armády, nikoliv však cestou shromažďování a vyhodnocování torzovitých a neúplných údajů pro celé království, či dokonce země Koruny české. Domnívám se, že parciální, leč zpravidla o poznání kompaktnější a méně mezerovitý účetní materiál, uložený ve velkostatkových fondech, představuje daleko lepší východisko k posouzení skutečné zátěže, které byli vystaveni poddaní, samozřejmě pouze za předpokladu, že se zároveň podaří alespoň přibližně stanovit výkonnost a berní potenciál poddanského hospodaření.

²⁴⁸ Na prvním místě je to otázka vrchnostenského paternalismu, snahy o ochranu vlastních poddaných proti nárokům státu, stejně jako naznačená problematika ceny, významu, přínosnosti a postradatelnosti prostého poddaného v raném novověku.

Bylo by též nesmírně zajímavé rozšířit časový záběr studia a zkoumat, jak vypadala situace ve třicátých letech 18. století, za války o dědictví rakouské, sedmileté války či po zavedení konskripčního systému. S ohledem na naznačený, zatím spíše tušený než prokázaný správní partikularismus a konkrétní podobu „verbovací politiky“ té které lokality se přímo nabízí možnost zvětšit geografický rozsah bádání a provést komparaci s odlišnými regiony a dominii.

Domnívám se, že stavovské verbování sklonku 17. a velké části 18. století je pozoruhodným a taktéž velmi důležitým rysem a prvkem raně novověké společnosti v Čechách, který na své skutečné objevení a zhodnocení teprve čeká. Tisíce mužů, kteří nasazovali své životy a umírali, stejně jako nezměrné množství prostých lidí, díky nimž mohli vojáci vzít do rukou muškety a v sešikovaných řadách se postavit nepříteli, ti všichni psali i naši minulost, ačkoliv se k nim dnes příliš nehlásíme.²⁴⁹ Mám za to, že si naši pozornost zaslouží.

²⁴⁹ K otázce vztahu českého národa k válečné a vojenské minulosti viz Pavel BĚLINA, *Slavné porážky, hanebná vítězství. O vztahu novodobého českého národa k válečné minulosti*, *DaS* 27, 2005, č. 11, s. 40–43.

8. Seznam pramenů a literatury

8.1. Prameny nevydané

Státní oblastní archiv Třeboň

Fond Velkostatek Třeboň, spisová registratura

signatura IB 4K^{gama} 5, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1689–1696).*

signatura IB 4K^{gama} 6, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1697–1703).*

signatura IB 4K^{gama} 7, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1704–1706).*

signatura IB 4K^{gama} 8, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1707–1710).*

signatura IB 4K^{gama} 9, *Vojenské odvody, rekruti, verbování na vojnu (1711–1716).*

Fond Velkostatek Třeboň, knižní archiv

signatura IB 5AU No 1, *Soupis poddaných (1693–1708).*

signatura IB 5AU No 2, *Soupis poddaných pro statky Bzí a Žimutice (1694, 1714, 1715).*

signatura IA 5AU 23, *Pozemková kniha vsí Horusice a Žišov (1611–1707).*

Fond Velkostatek Třeboň, archivní pomůcky

signatura II T/19, *Velkostatek Třeboň 1323–1951. Výtah z archivních repertářů pro oddělení spisová registratura, knižní archiv a knižní registratura.*

Fond Okresní soud Lomnice nad Lužnicí

Kniha č. 38, *Pozemková kniha vsi Dynín (1653; 1707–1881).*

Fond okresní soud Třeboň

Kniha č. 33, *Pozemková kniha vsi Bor (1707–1878).*

Kniha č. 24, *Pozemková kniha samot (jednot) na Nové řece (1676; 1707–1878).*

8.2. Monografie

Matthias ASCHE u. a. (Hrsg.), *Krieg, Militär und Migration in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2008.

Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Irena VESELÁ – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek IX. (1693–1740)*, Praha 2011.

Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

Carl von CLAUSEWITZ, *O válce*, Praha 2008.

Jaroslav ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015.

Jaroslav ČECHURA, *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*, Praha 2015.

Jaroslav ČECHURA, *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, v tisku.

Jaroslav ČECHURA, *Mikrosvěty jihočeského venkova: Bošilec 1600–1750 (tradiční společnost raného novověku v Čechách)*, v tisku.

Vojtech DANGL – Pavol HORVÁTH – Vojtech KOPČAN – Miroslav MUDRA – Anton ŠPIESZ – Vlastimil VÁVRA – Miroslav BROFT, *Vojenské dějiny Československa. II. díl, 1526–1918*, Praha 1986.

Christopher DUFFY, *The Army of Maria Theresa*, New York 1977.

Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

Michael HOWARD, *Válka v evropské historii*, Brno 1997.

Jan KAPRAS, *Z dějin českého zřízení vojenského*, Praha 1917.

Petr KLUČINA – Andrej ROMAŇÁK – Karel RICHTER, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. II. díl, 17.–20. století*, Praha 1984.

Ernst Heinrich KNESCHKE (Hrsg.), *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, Band 9. Steinhaus–Zwierlein*, Leipzig 1870.

Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*, Praha 2008.

Dagmar KUTÍLKOVÁ – Marie MŽYKOVÁ, *Vojenské odívání: od třicetileté války do počátku 20. století*, Praha 2008.

Eduard MAUR, *Marie Terezie: korunovace na usmířenou: 12.5.1743*, Praha 2003.

Barbora MLYNÁŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*, Praha 2001.

Ottův slovník naučný. 15. díl, Krajčij – Ligustrum, Praha 1900.

Geoffrey PARKER, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West 1500–1800*, Cambridge 1996.

Josef PATÁK, *Migrace a mobilita poddaných na třeboňském panství ve druhé polovině 17. a v 18. století*, Praha 2013, bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Josef PEKAŘ, *České katastry 1654-1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1915.

Jiří PERNES, *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.

Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015.

Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.

Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách. Část první, historický vývoj do roku 1740*, Praha 1894.

František ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938.

Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1971.

- Václav ŠKORPIL, *O lidu jezdeckém: voják ve válce a revoluci do roku 1848*, Praha 1947.
- Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně: Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006.
- Josef STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník, I. díl*, Praha 1916.
- Ivan ŠTOVÍČEK, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.
- Ondřej ŠVEHELKA, *Vojenští zběhové v době osvícenského absolutismu ve světle dokumentů Českého gubernia a dalších pramenů*, Praha 2013, diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
- Ondřej ŠVEHELKA, *Na okraji vojenské společnosti. Vojenští invalidé, zběhové a delikventi v císařsko-královské armádě za sedmileté války*, Praha 2017, dizertační práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
- Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štřáhlavy*, Praha 2009.
- Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský: život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.
- Alphons von WREDE, *Geschichte und der K. K. Wehrmacht, Band I*, Wien 1898.

8.3. Články a studie

- Pavel BĚLINA, *České země a české vojenství mezi třicetiletou a velkou válkou (1648-1918)*, in: Jiří Přenosil (red.), *Od Velké Moravy k NATO: český stát a střední Evropa*, Praha 2002, s. 96–109.
- Pavel BĚLINA, „Císařský věčný voják“ v boji za evropskou rovnováhu sil 1649–1739, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 263–273.
- Pavel BĚLINA, *Raně novověké vojenství*, in: Marie Koldinská – Ivo Cerman et al., *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 471–499.

Pavel BĚLINA, *Válka, peníze a disciplína. K počátkům novověku*, Dějiny a současnost 14, 1992, č. 6, s. 2–6.

Pavel BĚLINA, *Slavné porážky, hanebná vítězství. O vztahu novodobého českého národa k válečné minulosti*, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 11, s. 40–43.

Jana BOROVIČKOVÁ, *Historik a databáze – zkušenosti dvou projektů*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*, Praha 2003, s. 135–163.

Jana BOROVIČKOVÁ – Jiří STOČES, *Nové metody – prosopografie*, in: Hana Barvíková (red.), *Studie a články k dějinám vědy a vědeckých institucí*, Praha 2002, s. 47–61.

Jaroslav ČECHURA, *Kooperace i konkurence: Třeboňsko 1700 (sociální interakce selského a vrchnostenského hospodářství)*, Jihočeský sborník historický 82, 2013, s. 83–124.

Jaroslav ČECHURA, *Třeboň za posledních Rožmberků: hlavní zdroje příjmu a výnos panství*, Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 162–174.

Jaroslav ČECHURA, *Bošilec a jeho lidé (1640–1750). Kapitoly z třeboňské protostatistiky*, Jihočeský sborník historický 86, 2017, s. 153–172.

Karel DUDÁČEK – Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Marie RÉPÁSOVÁ – Miloš SLÁDEK, *On Using the 1661–1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to Study the Age Structure of the Population*, Historická demografie 13, 1989, s. 59–124.

Josef FUČÍK, *K významu českých zemí pro vznik stálé habsburské armády*, Historie a vojenství 49, 2000, č. 2, s. 335–344.

Tomáš KLUBERT, *Armáda habsburskej monarchie na začiatku 18. storočia*, in: Mária Jagnešáková – Zbyšek Ondřeka (edd.), *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení*, Dolný Kubín – Český Těšín 2012, s. 21–40.

Anna KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, Jihočeský sborník historický 55, 1986, s. 144–160.

Josef PETRÁŇ, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, Československý časopis historický 5, 1957, s. 26–58, 399–447.

Václav RAMEŠ, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: Martin Gaži (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25–39.

Andrej ROMANÁK, *Způsob zásobování a ubytování vojska v Čechách v období války o dědictví habsburské*, *Historie a vojenství* 41, 1992, č. 3, s. 128–154.

Andrej ROMANÁK, *K problematice sociálního zabezpečení vysloužilých vojáků a válečných invalidů*, *Historie a vojenství* 39, 1990, č. 2, s. 78–89.

Andrej ROMANÁK, *Stálá armáda a její vliv na postavení poddaného lidu v Čechách*, *Historie a vojenství* 32, 1983, s. 75–98.

Rudolf SANDER, *Přehled organizace vojska habsburské monarchie v českých zemích od počátku třicetileté války do roku 1918*, *Sborník archivních prací* 58, 2008, č. 2, s. 235–319.

Jiří ŠOUŠA, *Několik úvah k institutu poddanství a některým dalším právním otázkám z období předosvícenského absolutismu*, *Právněhistorické studie* 47, 2017, č. 2, s. 33–50.

Vít VLNAS, *Válka v míru. Čechy, habsburské země a jejich armáda v období let 1648-1741*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas, *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001, Praha 2004, s. 759–768.

8.4. Elektronické zdroje

Miroslav KOUDELKA, *Sedlák, pasekář, Fleischhacker or inquilius? Let Us Get Acquainted with the Professions of Our Czech Ancestors*, in: Czechoslovak Genealogical Society International, dostupné na https://www.cgsi.org/sites/default/files/2009_syllabus_cleveland_final_092109b.pdf (citováno 12. 8. 2018).

9. Seznam zkratek

ĐaS – Dějiny a současnost

HaV – Historie a vojenství

JSH – Jihočeský sborník historický

fol. – folio

i.č. – inventární číslo

nefol. – nefoliováno

OS – okresní soud

sign. – signatura

SOA – Státní oblastní archiv

SR – spisová registratura

Vs – velkostatek

10. Seznam příloh

Mapa č. 1: Schematická mapa Třeboňského panství v polovině 18. století. (vytvořil autor)

Obrázek č. 1: SOA Třeboň, Vs Třeboň, KA, sign. IB 5AU No 1, *Soupis poddaných 1693*.

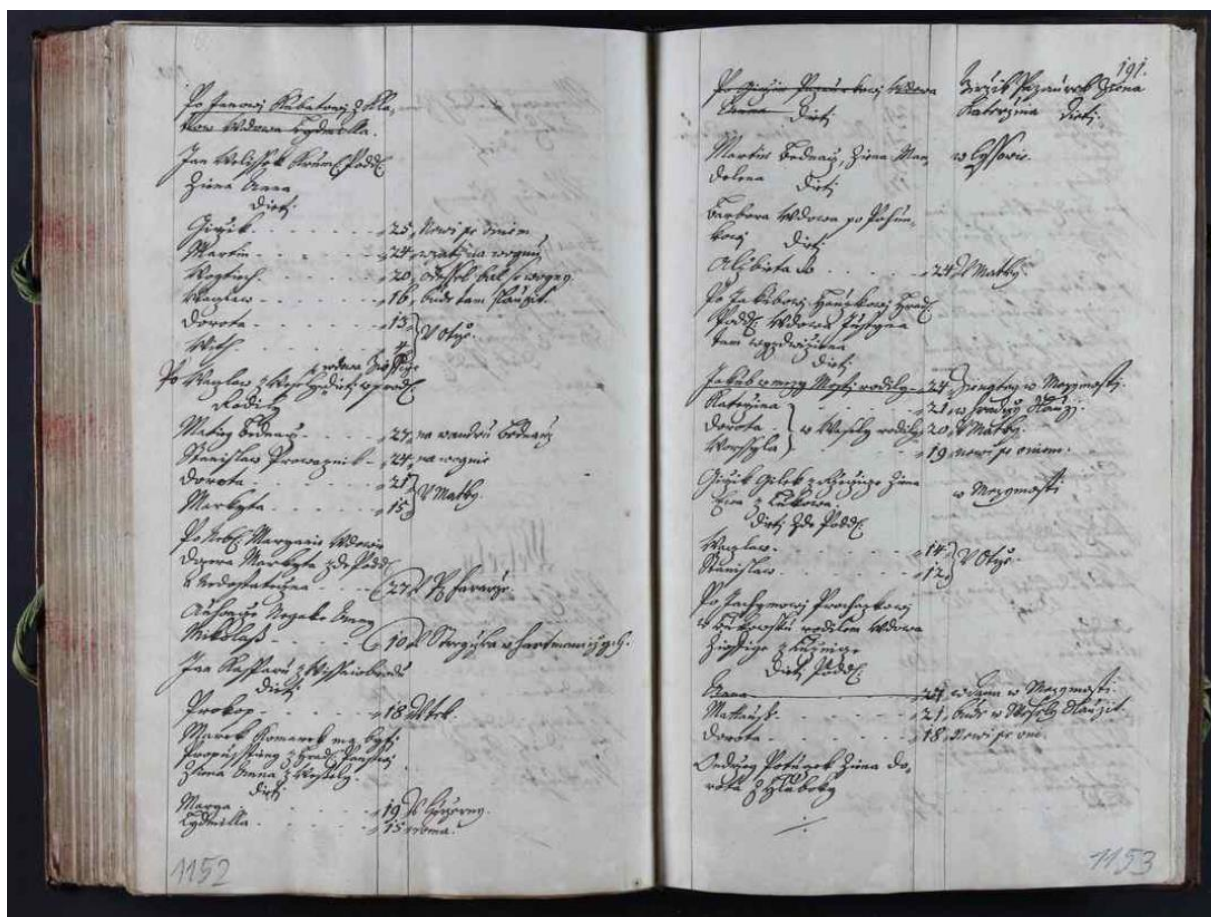
Obrázek č. 2: SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten (Třeboň, 13. listopadu 1715)*.

Obrázek č. 3: SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Odvodní seznam panství Třeboň (Praha, 19. března 1713)*.

Obrázek č. 4: SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, *Repartition auf 45 Mann Landt Recrouten... (Třeboň, 26. února 1714)*.

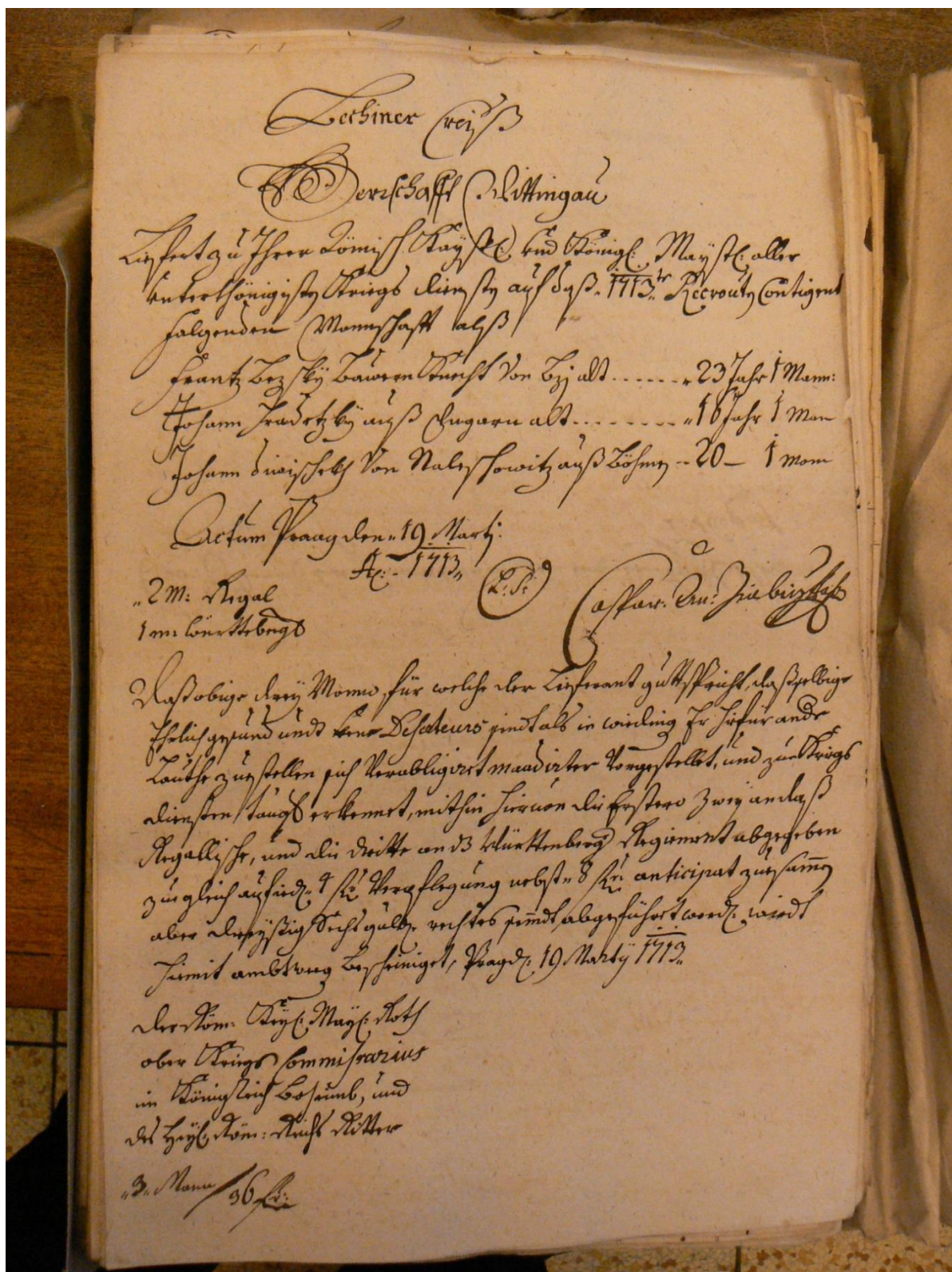
Mapa č. 1: Schematická mapa třeboňského panství v polovině 18. století. (vytvořil autor)

Obrázek č. 1: SOA Třeboň, Vs Třeboň, KA, sign. IB 5AU No 1, *Soupis poddaných* 1693.

Liste			
deren Bies den 13. gbris inclusive New geworbenen Recrouten			
	Neu geworbene, und freier	Vor die	
		Stadt	Wittenberg
		schafft	Dobieslau gar
			mit
1.	Barthelme Maßbach		
	von Gumbrecht alt 30 Jahr		
			t.
2.	Barthelme Maßbach		
	alt 19 Jahr		
			t.
3.	Barthelme Maßbach		
	alt 21 Jahr		
			t.
4.	Barthelme Maßbach		
	alt 20 Jahr		
			t.
5.	Barthelme Maßbach		
	alt 21 Jahr		
			t.
6.	Barthelme Maßbach		
	alt 25 Jahr		
			t.
7.	Barthelme Maßbach		
	alt 20 Jahr		
			t.
8.	Barthelme Maßbach		
	alt 19 Jahr		
			t.
9.	Barthelme Maßbach		
	alt 21 Jahr		
			t.
10.	Barthelme Maßbach		
	alt 20 Jahr		
			t.
			t.
			t.
			t.

Obrázek č. 2: SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gama} 9, Lista deren bies den 13. Novembris inclusive New geworbenen Recroutten (Třeboň, 13. listopadu 1715).

Obrázek č. 3: SOA Třeboň, Vs Třeboň, SR, sign. IB 4K^{gamma} 9, Odvodní seznam panství Třeboň (Praha, 19. března 1713).

